

ІНСТИТУТ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ

АТОПІС ВОЛИНИ

“VOLHYNIAN CHRONICLE”

15

“CHRONICLE DE VOLYN”

ВІННІПЕГ

Накладом Товариства “Волинь”
1988

КАНАДА

ЛІТОПИС ВОЛИНИ LITOPYS VOLYN I

Науково-популярний збірник
волинознавства

A popular chronicle of Volynian
studies

Видає Інститут Дослідів Волині
і Товариство „Волинь”
у Вінніпезі

Published by Research Institute
of Volyn and Society of Volyn
in Winnipeg

Редакція застерігає собі право скорочувати й виправляти рукописи,
але за висловлені в статтях погляди — не відповідає.

Адреса — Address

RESEARCH INSTITUTE OF VOLYN

P. O. Box 606

WINNIPEG, MANITOBA, CANADA R3C 2K3

Головний редактор М. Подворняк
Коректор о. д-р С. Ярмусь

Відп. редактор Д-р С. Радчук
Адміністратор І. Онуфрійчук

Ч. 15

1988

№ 15

Видання цього Літопису Волині
присвячується 1000-річчю
Хрещення Київської Русі
та
40-річчю ІДВ і Т-ву „Волинь”
у Вінніпезі.

ОДА ДО МОВИ

О, рідне слово!... О, мово рідна!
Що за чарівна у тобі сила,
Що ти так мила і необхідна
Кому чужина душу втомила.

Така велика, як дар природи,
Що нам тимпани в вухах відкрила,
А необхідна, як суть свободи;
А мила, мила!... До краю мила!

Як не почую тебе щоденно
В чужих мав звуках чужого краю
І враз почую!... Мово пісенна,
Здаєшся шумам рідного гаю.

Здаєшся плеском весла об воду;
Подихом вітру літньої ночі;
Здаєшся шумом янгола ходу,
Що нас вітає в сні опівночі.

Здаєшся звуком сопілки в полі;
Шепотом збіжжя на рідних нивах;
Шелестом верби, шумом тополі,
Любовним чаром в дівочих співах.

Ти милозвучна, як рідна мати,
Що нахилившись над сном дитини,
Тиху молитву шепче, щоб спати
Її спокійно до світа днини.

О, рідне слово!... О, мово рідна!
Що за чарівна у тобі сила,
Що ти так мила і необхідна
Кому чужина душу втомила!...

І. Крадан

10. 4. 1968 р.

ЖИТТЯ І ПРАЦЯ ВОЛИНЯН У ВІННІПЕЗІ

Важке і люте переслідування нашої Батьківщини атеїстичним комунізмом змусило багатьох синів і дочок нашої землі опинитися на далекій чужині. І вони опинилися на чужині не для того, щоб тут, бездільно склавши руки, в добробуті і спокої дожити своїх днів. Ні, вони розійшлися по всіх країнах вільного світу, щоб і там різними доступними їм дорогами і способами продовжувати боротьбу за визволення свого рідного краю з тяжкої неволі.

На чужині опинилося багато наших людей з різних частин України, а в тому числі також з Волині. Сталось це найбільше по закінченні Другої світової війни. І там, де поселилися наші люди, незабаром постали різні організовані групи, в яких було одне і те саме глибоке бажання, — чимось допомогти своїй поневоленій Батьківщині. Ті організовані групи почали видавати свої газети, календарі, книжки, якісь збірники, в яких інформували чужі нам народи про Україну, а також через видання різних збірників нагадували своїм землякам, щоб вони на чужині не забули своєї рідної землі. Щоб любили її, щоб жили для неї. Бо це була одинока наша зброя в боротьбі за нашу волю і за нашу правду.

У вільному світі, а переважно в Сполучених Штатах Америки та в Канаді опинилося багато виходців також з Волинської Землі. Вони осілися в більших та в менших містах, знайшли собі якусь працю, але на тому вони не спинилися, бо ж вони знали ту велику правду, що не хлібом єдиним житиме людина.

І ось одного разу невелика група українських патріотів, синів Волинської Землі, що жили тоді в місті Вінніпезі, Канада, зібралися в Колегії Св. Андрея і по коротких нарадах, після вимінення своїх думок, прийняли рішення організуватися в якусь організовану одиницю для спільної праці. Тоді й постав Ініціативний Гурток Волинян, з якого пізніше створився сьогоднішній Інститут Дослідів Волині й Товариство „Волинь”, дві організації волинян, які оце святкують своє овочне 40-ліття.

Волиняни жили тоді також в інших містах, а тому, почувши про організованість своїх земляків у Вінніпезі,

вони пішли їхніми слідами, заклавши також такі самі Товариства „Волинь” у містах свого поселення. Таким чином постали такі Товариства в Нью-Йорку, в Клівленді, в Торонті, в Бофало, а також у Німеччині. На жаль, через різні несприятливі умовини чужини всі згадані волинські організації перестали існувати і під сучасну пору організовані волиняни працюють тільки в Вінніпезі, в Торонто, в Німеччині. Ми раді привітати до спільної праці земляків в Англії.

Ніхто з основоположників першого Ініціативного Гуртка Волинян, що зібралися були колись на свої перші волинські сходи, не думав, що їхня праця прийме такі великі розміри, що вони будуть колись святкувати своє велике свято з таким великим дорібком. Роки минали один за одним, старші члени волинських організацій відходили до вічності, а їх заступали інші, трохи молодші, але корисна праця волинян ніколи не спинялася. Вона, хоча дуже поволі, але ішла вперед і вперед.

Інститут Дослідів Волині і Товариство „Волинь” у Вінніпезі постали не з метою якоїсь матеріальної, якоїсь марної і швидко проминаючої наживи, але вони мали більшу і славішу мету, — згуртувати біля себе всіх волинян у вільному світі, збирати матеріяли про свою Рідну Землю і все це видавати окремими виданнями, бо вони були свідомі, що їхні брати і сестри в поневоленій їхній Батьківщині того зробити не зможуть. Не зроблять того для них і чужинці, між якими вони живуть. Тому волиняни самі виконували свою працю, цебто працювали самі для себе, для свого бідного і поневоленого народу. Волинь, як нам відомо, з давніх-давен славилася своєю культурною працею, друкуючи різні книги, згадати хоча б Острозьку Біблію з 1581-го року. Тієї вікової своєї традиції волиняни дотримуються і досі, навіть по різних чужих землях, видаючи більші чи менші праці волинезнавства.

Інститут Дослідів Волині і Товариство „Волинь”, які оце стоять на порозі свого плідного 40-ліття, таки найбільшу і найвартнішу свою працю зосередили на видавничому відтинку, дарма, що обидві згадані установи до самого тільки видавництва не обмежились, але вони працюють також в інших організаційних ділянках, зокрема

намагаючись втримати духа в своїх земляків, зв'язувати їх із собою товариськими і персональними взаєминами, пригадуючи їм ролі волинян в українській громаді та в світі.

Прийде колись час, коли історики в майбутньому робитимуть підсумки праці українців у вільному світі, то їхні нащадки та їхні земляки в Україні будуть з подякою відготовувати видання Інституту Дослідів Волині та Товариства „Волинь”. Бібліографи із здивуванням будуть розглядати список видань наших установ довідавшись, що їхні земляки пішли з рідної землі на еміграцію без жодного капіталу і почали свою працю з найскромніших засобів, що їх склали ідейні волиняни зо своїх важко запрацьованих грошей. Будуть бібліографи здивовані і тим, коли побачуть, що на Інститут Дослідів Волині та Т-во „Волинь” впали всі пов'язані з виданням книжок труди, а це — редакція видань, коректа, експедиція, листування тощо.

Напевно будуть узяті під увагу основної мемуарної вартости збірники „Літопис Волині”, яких появилося вже 15 томів, без яких жодний історик і дослідник Волинської Землі не зможе обійтися. До тих збірників долучаться більші та менші монографії до нашої історії, побуту та культури Волині. Також треба додати до суті волинської ділянки ще цілу низку пропам'ятних марок, якими ми намагалися відзначити великі постаті нашої землі, різні ювілейні дати, нагадати нашим людям на чужині про красу наших церков в Україні, а також різдвяних карток з волинською тематикою.

А коли подивитися в наш каталог, який має дату 1987 року, то в ньому побачимо аж 57 книжкових позицій-видань, а в тому 17 видань з наукової спадщини великого науковця Митрополита Іларіона, в мирі професора д-ра Івана Огієнка. Ці видання охоплюють низку ділянок з історії Української Церкви, історії України, українського мовознавства. Найбільшою працею Митрополита Іларіона в нашому виданні — це його „Етимологічно-семантичний словник української мови”, якого два томи вже вийшло, 3-ій том друкується, а дальші томи пригтовляються до друку. Відповідальним за це монументальне видання є д-р Юрій Мулик-Луцик. Ця праця нале-

жить до виняткової наукової вартості зокрема тепер, коли нашу мову винищують у своїх виданнях окупанти України.

До дальших видань, які зазначені в останньому каталозі, слід зарахувати працю проф. Л. Левковича „Нарис історії Волинської Землі”, інж. Е. Пастернака „Нарис історії Холмщини і Підляшшя”, проф. О. Цинкаловського „Стародавні пам’ятки Волині”, полк. Філоненко „Збройна боротьба на Волині”, проф. С. Килимник „Український рік в народніх звичаях”, вийшло 5 томів, а до останніх, цебто найновіших видань треба зарахувати спогади отамана Тараса Бульби-Боровця „Армія без держави”, також цінну працю проф. Ол. Цинкаловського „Стара Волинь і Волинське Полісся”, вийшло два томи.

У 1987-му році вийшли три праці, а це „Марія” Уласа Самчука, найбільшого нашого волинського прозаїка, а перед тим ми видали ось такі його праці: „Плянета Ді-Пі”, „На білому коні”, „На коні вороному”, „Втеча від себе”, — це продовження його праць: „Ост” і „Темнота”. Того самого року вийшла праця І. Дубилка „Почаївський монастир в історії нашого народу”, а також цікаві спогади О. Семмо — „Хроніка”.

З ділянки історії Волині та видань філософічних, треба тут із вдовolenням сказати, що ми видали цінну працю з духовної літератури о. д-ра С. Ярмуса „Духовість українського народу”, а також того самого автора працю — „Памфіл Юркевич та його філософська спадщина”, які були відзначені в пресі багатьома прихильними рецензіями. Видали також працю д-р І. Тарновецької в англійській мові — „Слов’янські стародруки в Канаді”, також рідкісні спогади письменника М. Подворняка „Вітер з Волині” та багато інших корисних видань.

Всю цю корисну і дуже важливу видавничу працю виконує невеликий гурт ідеалістів волинян, яким допомагають своїми жертвами їхні земляки, що розсіяні по різних закутках вільного світу. Як довго буде продовжуватися ця корисна праця, ніхто не знає, але сили тих ідеалістів волинян з кожним роком меншають. І коли навіть тих фізичних сил зовсім забракне, коли б навіть припинилися матеріяльні засоби добрих жертводавців, то кожен, хто прочитає ті рядки побачить, що ті люди не

змарнували свого вільного часу, не жаліли важко працювати грошей, праці, але вони щось великого зробили для добра своєї Волині і для добра України.

Дякуємо нашим колпортерам, передплатникам, жертводавцям і всім тим, хто чим-небудь помагав нам у цій видавничій праці! Зокрема глибока і щира подяка першим членам згаданих організацій, які ще й досі працюють!

Іл. Онуфрійчук

До Членів і прихильників
Інституту Дослідів Волині в Вінніпезі.
Дорогі Друзі!

Цього року Інститут Дослідів Волині святкує 40-ліття свого існування. При тісній співпраці Товариства „Волинь” та інших волинських товариств, Інститут Дослідів Волині протягом свого існування видав 15 чисел популярного збірника „Літопис Волині” та понад 57 інших публікацій, яких кошти друку були понад 400,000 доларів.

Крім поважних фінансових коштів, члени ІДВ, а також Товариства „Волинь” посвятили багато свого часу для цієї великої праці. Але вони робили все у свідомості, що виконана ними праця не належить тільки до якоїсь окремої групи людей, а що вона виконується для добра всіх наших земляків, — для добра всієї України.

Бажанням ІДВ є далі продовжувати видавничу діяльність і тому ми сердечно просимо Вашої допомоги. Ви можете допомогти нам своєю пожертвою, або й тим, що замовите собі наші видання.

Ваша допомога стократно повернеться до Вас нашою вдячністю, рідною книжкою, чи „Літописом Волині”. А Ваше ім'я, як жертводавця, буде записане в наших виданнях, а тим самим довго житиме в серцях вдячного українського народу.

Просимо Вас також присилати нам матеріяли з історії, культури та різні спогади про громадське та релігійне життя на Волині. В міру можливостей, все це буде видруковане в наших збірниках.

Управа ІДВ

ВЕЛИКА ВОЛИНЬ МІЖ ДВОМА ВІЙНАМИ

ВСТУП

Польща на початку XV стор. уважалася найбільш вільнодумною країною під сонцем. Але в році 1560 до Польщі з Риму прибули єзуїти, щоб рятувати її перед загрозою протестантизму і кальвінізму. Ці єзуїти передали справу безжалісного визиску селянства польським королям, а самі перебрали в свої руки справу Католицької Церкви в Польщі, через яку обернули Польщу у найбільш нападницьку державу з крайньою релігійною нетерпимістю. Від того зловіщого року 1560-го поляки й розпочали, під проводом єзуїтів, отой свій „Дранг нах Остен” на українське православне населення і „огнем і мечем” розпочали нищити все, що носило православний характер. Вони й довели до фальшивої Берестейської унії, дякуючи двом православним єпископам-зрадникам. Більш як двохсотлітня боротьба православних українців з тим жажливим польським наступом, до якого силою втягали й уніятський клер, український народ систематично наближався до одновірної Московщини, шукаючи у ній союзника проти католицької Польщі. Цей наступ на православних українців спричинив поважну втечу кращого елементу з Великої Волині на низи Дніпра, де й заклали своєрідний військовий орден — Січ Запорізьку. Цей дикий наступ на православних українців викликав спорадичні повстання проти Польщі православних українців, що згодом обернулися в славу Хмельниччину, яка довела до Переяславської угоди з підступною Московщиною, яка в свою чергу довела до Андрусівської зрадницької угоди, де було поділено Україну поміж Московщиною і Польщею.

Польща ступила своїми шовіністичними силами вздовж правого берега Дніпра — і тим вдавилася. Польща не вміла знайти спільної мови з мільйонами не католицького населення, ні з новою українською суспільною верствою — Козаччиною, лише посилила свою панцизню неволю в ширину і в глибину з таким ентузіазмом,

що не добачила, як москалі зашморгували смертельну петлю над цілою Польщею. І сталося так, як наша поговірка твердила, що: „носив вовк, але понесли й вовка”. Польщу почали ділити, дякуючи Московщині, від року 1792, а остаточно розділили її в році 1794 поміж Московщиною, Австрією і Прусією. Під Австрією опинилися українські землі Галичини, Буковини і Закарпатської України, а до цих земель було долучено і волинські волості Брідщину та Збаражчину.

“...Під Австрією опинилися прибиті панщизняним ярмом, темні маси українського селянства, а малоосвіченим і заляканим та спольщеним уніятським духовенством, без національно свідомого міщанства, без українських магнатів і шляхти, яку унія загнала насильно до римокатолицизму, без інтелігентного проводу. Росія ж здобула необмежену владу над такими ж селянами-кріпаками, як і Австрія, і так само, як і Австрія, Росія віддала тих селян-кріпаків на поталу польським, московським і українській, зрадницькій, шляхті і поміщикам...”, писав М. С. Грушевський. Отже, насильне переведення унії в межах тодішньої великої Польщі — Польщі не врятували. З другого боку, українське уніятське населення унія від панщизняного ярма — не врятувала. Унія погубила Польщу й Україну.

ВЕЛИКА ВОЛИНЬ ПІД ЦАРСЬКОЮ РОСІЄЮ

Українці під Австрією мали більш національного щастя, як українці під Московщиною. Революція в Австрії року 1848 обернула австрійську абсолютну монархію на конституційну з парламентом, де й українці були зрівняні в правах з австрійцями, проти волі польських шовіністів. Відтоді стала відроджуватись Укр. Греко-Католицька Церква, яка була цілком спольщена. Почали поставати українські культурно-освітні організації масового характеру, вперше заговорив українською народною мовою о. Маркіян Шашкевич, наслідуючи Котляревського і Шевченка, а українські посли у Віденським Парламенті чимраз то все більше домагалися ширших прав для українського населення під Австрією. Особливо посли селяни сміливо й відважно виступали в обороні народу українського. Підсилені міцно щедрими грошовими дотаціями укр. патріо-

тів з Наддніпря, Галичина поволі ставала на свої українські національні ноги, і щойно тоді Галичина стала відо-
гравати свою національну роль в загальному відроджен-
ні цілої України.

Натомість, українці під царською Росією були при-
биті панщизняним ярмом, яке було знесене щойно у році
1861, та переживали велику русифікацію через церкву,
школу і адміністрацію. Наші славні церковні братства, які
рятували українську національність і духовість укр. на-
роду під Польщею, Польща, при допомозі неукраїнської
унії, встигла розгромити ще перед своїм кінцем. Тому
протиставитися русифікації на Великій Волині вже не бу-
ло кому. Одиноким позитивом московської окупації бу-
ло те, що року 1839-го на Церковнім Соборі була одно-
голосно анульована ненависна для всіх українців — унія.
Перед тим русифікаційним курсом селянство Волині замк-
нулось своїми моральними кордонами від русифікацій-
них міст і жило своїми неписаними моральними законами
і таки русифікації до своїх святая-святих — села україн-
ського не допустили.

Царська Росія не відважилася зробити столицею Ве-
ликої Волині Луцька або Рівного, а столицю зробила у
місті Житомирі. А все ж таки, і це треба признати за іс-
торичну правду, у судівництві волоснім і повітовім мос-
калі задержали виборних суддів, чого в конституційній
монархії Австрії не було. Такі судді називалися: волос-
ний суддя, а в повітовому суді присяжний заседатель.
Волосніх вибраних суддів під присягу не підводили, але
присяжних заседателей в повіті заприсягали при урочис-
тій церемонії. Метою цих виборних суддів не були судо-
ві кодекси царської Росії, а старинні звичаї українського
народу, а вирoki на підставі таких звичаїв навіть Окруж-
ні Апеляційні Суди не відважувалися анулювати, бо зав-
жди знаходилися адвокати, які звертали увагу таких суд-
дів на не задержання принципів судових правил.

Особливо русифікаційний курс царської Росії поси-
лився від року 1901-го. Правлячим єпископом Волинської
Єпархії став арх. Антоній (Храповицький) московський
шовініст, українського походження, з осідком в Житоми-
рі. Другий український яничар в рясі — це архимандрит
Почаївської Лаври Віталій (Марченко) від року 1902-го

(помер року 1960 і нехай йому Бог буде суддею), який проводив політику „Союзу русскаво народу” на цілу Волинь. Цих двох найголовніших філярів московського монархізму на Волині друкарню Почаївської Лаври обернули на центр московської монархістичної експозиції на цілу велику Волинь. „Союз русского народу”, з осідком в Почаївській Лаврі, практикував широке завербовання в члени того союзу широких селянських мас, яких називали „ревнітелями”, яким чіпляли на грудях значки з олива св. Юрія Побідоносця з написами: „ревнитель Союза Русского народу”. Архимандрит Віталій часто влаштовував протижидівські демонстрації в Почаєві із тих „ревнителів”, але сам ніколи не брав участі у тих демонстраціях. Вони несли портрети московських царів, прапори дому Романових (бо ж російський народ свого національного прапору не мав і досі не має), та на все горло викрикували: „Бей жидов, спасай Россию!” А часами співали в унісон ось таку протидемократичну пісеньку: „Стой демократа, стой не стреляй, пулі не боїмся, бомбой не угрожай...” Всі ці „ревнітелі”, учасники таких протижидівських демонстрацій, несли на плечах трохметрові дрючки, розмальовані в кольорах дому Романових.

З Почаївської друкарні виходили кілька пресових публікацій, крім друку чисто церковного змісту видань, там друкувалася газетка „Волинські Єпархіяльні Вѣдомості” з популярним до них додатком „Почаевскій Лісток” — з метою поширення між православною українською людністю російського історичного православ'я. У цьому виданні друкувалися праці проф. Волинської Духовної Семинарії Миколи Івановича Теодоровича під назвою „Історіко-Статистическое описаніе церквей ѣ приходов Волинської Єпархіі”, що пізніше вийшла окремим виданням в VII томах. Цей Опис був написаний на підставі старих відомостей, церковних архівів та історичних документів. Якщо ці документи збереглися, вони є цінним матеріалом до історії цілої Волині. Праця проф. М. І. Теодоровича є клясичним прикладом, як можна зробити величезну прислугу для свого народу в умовах московського чорносотенського режиму.

Після року 1905-го Почаївська Лавра видавала політичний монархістичний тижневик „Почаевскія Ізвестія”

та газетку того ж напрямку „Волинська земля”. Ці видання були ворожо направлені проти українського руху, але населення Волині вміло цю московську пропаганду читати поміж рядками. Ця друкарня проіснувала аж до року 1915. Крім друкарні, Почаївська Лавра в своїх забудованнях провадила трьохрічну школу, в якій підготовлялися учителі для церковно-парафіяльних шкіл, мала малярську школу, позолотню, робітню іконостасів, переплетню книжок та інші промислові заклади, де вчилися не москалі, а учні волинського населення. В цей спосіб центр московського монархізму на Волині відіграв подвійну роль і нехотячи виховував українську молодь в різних фахових професіях, які пізніше стали на службу Україні. Бо населення Волині завжди до Почаївської Лаври ставилося з найбільшою побожністю, незалежно від того, в чийих руках знаходилася ця найбільша святиня українського народу на Волині.

Таку Волинь й захватила Перша світова війна, фронт над рікою Іквою в 1915 році, вигнання населення Волині в „глиб Росії”, поголовне знищення сотки тисячів сіл, за тактикою Москви ворогові оставляти оголену землю, Волинь пережила аж до Революції року 1917-го. Дехто по спалених селах, а багато по різних губернях широкої і непривітної Росії, які стали повертатися на свою Волинь з величезними транспортними труднощами.

ВОЛИНЬ ПІД УКРАЇНСЬКОЮ ВЛАДОЮ

Упадок дому Романових і Українська Національна Революція в березні року 1917-го захватила волинян по цілій широкій Росії, кого на фронті, кого в заплілі, кого в біженцях, а кого й на своїх згарищах на Волині. Кажуть, що революцію розпочали волинські вояки підстаршинських шкіл Ізмаїловського і Волинського Гвардійських полків в Петрограді, які перші перейшли набік демонструючого народу в Петрограді і тим перехилили революцію на сторону народу. Може воно й так. Нехай знають окупанти, що „не скувати душі живої” і Бог месників пошле там, де найменше окупант сподівається. Так воно в житті людей і народів часто трапляється.

Українську владу Волинь відчула щойно після протигетьманського повстання, в якому населення Волині взя-

ло масову участь восени року 1918-го. Українська Народня Республіка шаленим темпом налагоджувала адміністративний апарат по всіх повітах широкої Волині. Тут відмірюють землю, церковну чи поміщицьку на садибні участки, хто не мав де побудуватися, тут почали видавати ордени на дерево з державних лісів погорільцям прифронтової зони, що були спалені москалями. А по містах Волині з приватної ініціативи розпочалася гарячкова організаційна праця культурно-освітня і кооперативна. Як гриби після дощу, стали народжуватися по містах і селах Просвіти та кооперативи. Пригадую своє повітове місто Крем'янець. Повітова Просвіта з чисельною бібліотекою розділену на фундаментальну, загальну і рухому для сіл. Я випадково попав до Крем'янецької Просвіти і приніс до свого села 60 книжок на мій лише підпис. По вулиці Широкій, що проходить від Вишнівцецької Рогатки до Дубенської, я нарахував щось 12 кооперативних крамниць різної бранжі до продажу одєжі включно. По селах почали гарячково організовувати Сільські Ради, вибирали десяцьких і соцьких для помочі Сільській Раді, сільська варта була озброєна і з хати до хати не передавано палку як раніше, а дві рушниці військові, вживати якими вчили соцькі та десяцькі. Словом закипіло всенароднє життя у всіх ділянках. Але таке радісне життя не було довге. Армія УНР, притиснена ворогами зо всіх боків відступила з Волині і прийшли поляки, які з Волині так й не вийшли аж до пакту Рібентроп-Молотов.

ВОЛИНЬ ПІД ПОЛЬЩЕЮ

Яке значення для народу має своя рідна влада, населення Волині це може знати найкраще. Заледве кілька місяців української влади вистачало розбудити народ Волині до самодіяльної праці на всіх ділянках громадського життя Великої Волині. Це життя виявилось і в культурній, і освітній, і шкільній, і в церковній, і кооперативній, і молодечих організаціях, впершу чергу по містах і містечках, а звідти поширилося й на тисячі сіл. Це кипуче життя народу, щойно пробудженого від вікового небуття до національного життя, раптово було перерване, зрадливим з боку Польщі супроти УНР і її Президента Симона Петлюри, Рижським договором Польщі з боль-

шевицькою Москвою, після якого до Польщі знова було прилучено Галичину, Буковину і більшість Великої Волині.

Це мало місце в Ризі 18.3.1921 року. Після цього договору під червоною Москвою залишилися східня Волинь, з містом Житомиром, і східне Полісся. Які клявзулі у тому договорі поляки загарантували для українського населення під Польщею — ми не знаємо, але якась гарантія поляками там була дана. В цей спосіб в Польщі залишилось укр. території 150 тис. кілм. квадратних і понад 7 мільйонів укр. населення, втім 4,098,000 (за даними на день 1-го січня 1935-го року) православних українців. Крім православних українців в Польщі опинилася поважна кількість російської православної еміграції, які явно саботажували українізацію Православної Церкви в Польщі. У році 1923 відбулися перші вибори до Польського Сейму, де Велика Волинь сформувала спільний виборчий блок з жидами і виграли для своїх послів ці вибори. Галичина у цих виборах участі не брала, вона чекала на рішення Ради Амбасадорів в Парижі. Так переважно православна Велика Волинь опинилася як правні громадяни нової Польщі. Польща на Волині застала по головних містах культурно-освітні центри повітової діяльності та кооперативні. Не знаючи докладно Полісся, я наведу приклад з мого повіту Крем'янця. Повітова Просвіта і Союз Кооператив як й Укр. Гімназія були організовані за влади УНР у 1918 році. Словом Польща українцям нічого культурного не принесла, а згодом почала, спочатку тихою сапою, а пізніше цілком відверто, гальмувати і нищити культурний дорібок українців в Польщі.

Культурно-освітня праця на Волині значно була підсилена першими послами до Польського Сейму з 1923 року. Маючи порядну посольську платню, наші послы з Волині по жодних Ріверах не їздили, а їздили по селах розлогої Волині. Це я стверджую, як наочний свідок і співпрацівник, нехай лише на Крем'янецьчині з сенатором Михайлом Черкавським або послом Борисом Козубським. Останній свою хату в Крем'янці відпустив для повітової Просвіти, а дружина св.п. сенатора Черкавського була не лише піяністкою на культурних імпрезах міста Крем'янця, але й діячкою по організованості жіноцтва Крем'янець-

чини та опікункою Укр. Прив. Гімназії. Я не сумніваюся, що подібні культурно-освітні і кооперативні організації були по всіх головніших містах розлогої Волині. Але біда в тому, що ніхто не цікавився реєстрацією того цілого культурного руху на Волині під Польщею. Тому ми нині не маємо ніяких статистичних даних про самодіяльність організованого життя, яке проходило по Великій Волині від року 1917-го до осені року 1939-го.

Те, що мені вдалося випадково задержати, я наведу. Але, зазначаю, що в Крем'янці на укр. нац. полі працювали не лише родини Черкавських чи Козубських, а було їх значно більше. Бо ж місто Крем'янець мало у році 1932 понад 32 тисячі населення, мало 7 середніх шкіл і одну вищу музичну школу, в тім числі Духовну Семинарію і Укр. Прив. Гімназію. В Крем'янці працювало багато укр. національно свідомих родин. Особливо св. п. Семен Жук, родина Жиглевичів, Веселовських та багато інших інтелегентних українських родин, яких я вже призабув. Була там і родина (брати) Кибалюки, Маринюка, артистичне подружжя Березовських, кооператор Редько-Рудковський, пізніше проф. Іван Власовський та багато-багато інших патріотичних українських родин.

Отже, почну з повіту Крем'янецького. Просвіту в Крем'янці заложено у році 1918, при владі УНР. На установчих зборах навіть були старшини і підстаршини Підстаршинського Вишколу УСС, які стояли постоем в місті Біла Криниця, 5 км. від Крем'янця, в забудованнях колишнього російського кавалерійського полку. Ці усусуси й підказали організувати Просвіту по системі Просвіти у Львові, що було прийнято одноголосно. Ці відомості мені особисто розповідав пан Б. Козубський, адвокат по фаху. Але поляки не дозволили йому адвокатської практики з причини його українства.

Поляки по містах Волині, в початках своєї окупації вдавали „демократів”, але по селах кожний польський поліцай поводився так брутально, що наші волиняни примусили тих „кациків” ходити по селах не поодинці, а найменше по 4 поліцаїв. Чому? А тому, що таких брутальних „кациків” кілька селян обеззброїли.

Восени, 1932 р., по цілому Крем'янецькому повіті появилася поліція по селах, де були Читальні Просвіти. Вони конфіскували бібліотеки тих читалень — спаковували у мішки, запечатували печатками та передавали на przechowania місцевим солтисам, цебто сільським старостам.

Від року 1930-го, від першого січня, я працював завідуючим складом Повітового Союзу Кооператив в Крем'янці. Не маючи відповідного місця до спання, я спав в тому Союзі, а в суботу я їхав ровером до мого села Поповець, де в моїй хаті була кооператива, якої рахівництво я провадив. Отож однієї ночі, була якась година 2-га, мене розбудила поліція і наказала зібратися та йти з ними. Мене привели до Просвіти, яка у цей час вже не була в домі п-ва Козубських, а над потоком під горою Бона.

Коли я прийшов туди, то вже застав п. Петра Яськевича, інструктора по кооперації нашого Союзу, старшина артелерист Армії УНР. Нас там держали три дні і дві ночі, годували, але не пускали на волю до тих пір, поки не була переведена реєстрація всього майна Просвіти в Крем'янці. Отже я і п. Яськевич були примусовими свідками злочинного польського акту над українською культурою на Волині. Виявилось, що тієї самої години й дня така сама варварська процедура пройшла по цілому Крем'янецькому повіті. Замкнули 112 читалень на 200 сіл Крем'янецького повіту, з пересічною кількістю томів бібліотеки 650 на кожну. Як правило було те, що де була Просвіта автоматично народжувалася якогось роду кооператива, переважно споживча з закупом яєць та збіжжя. Але і на цю сільську організацію поляки наклали свої „культурні” руки.

У році 1934-м Польський Сейм затвердив польський шовіністичний Кооперативний Закон, яким силою відірвано всю волинську кооперацію від їх центру: Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові. Цей варварський закон наказував, щоб всі ці кооперативи перейшли під контроль до „Польского Звйонзку Спудзельчого в Варшаве”. Наші волинські ж кооператори згори вже знали, що це є брутальний замах польських шовіністів на їхню кооперативну самодіяльність, тому воліли самоліквідуватися, але не підкоритися польській протиукраїнській

репресії. Так було й ліквідовано українську кооперацію на Крем'янецьчині у році 1934-м. Але поляки видумали т.зв. утраквістичну кооперацію.

Українська громада міста Почаєва спромоглася розбудувати свою культурно-освітню і кооперативну діяльність до найвищого організаційного ступеня. Ця громада не захотіла самоліквідуватися, як це зробила сільська провідна група Крем'янецьчини. Почаїв посідав кооперативний Українбанк, найсильніший на Волині з власним поверховим домом, з театральною залю, з центральним ogrіванням, в якому містилася і споживча кооперація. Мала районну молочарню з станицями по окружних селах, в тім числі і в моєму рідному селі Попівцях, яка в половині року 1937-го приймала 3 тисячі 500 літрів молока денно. Мали почаївці прекрасну кооперативну книгарню, бетонярню для продукції черепиці, кругів на криниці та інші цементові вироби, а особливо овочарню, яка мала свій відділ в Варшаві. Отож, укр. почаївська громада не самоліквідувалася.

В Луцьку на Волині постав т. зв. утраквістичний Ревізійний Союз Кооператив з українськими кооператорами, якого очолив поляк і сенатор Волошиновський. Це був дуже чесний поляк. Він посідав на Східній Україні багату ферму і був щедрим меценатом українських кооперативних видань на Україні. Він у році 1938 зрезигнував з посту сенатора на знак протесту проти варварської пацифікації Великої Волині і нищення укр. прав. церков. Отож, цей порядний поляк і приїхав до Почаєва наладнати кооперативний утраквізм. Пан Волошиновський попросив, щоб протокол зборів писався одразу, щоб його можна було прочитати та затвердити чи поправити. Це завдання виконав молодий кооператор Іван Семенович Романюк. Коли він зачитав цей протокол, пан Волошиновський запитав його, чи він є фаховим стенографом. Коли ж п. Романюк сказав, що він знає цю працю з практики, то Волошиновський заявив, що він уперше на своїм житті таке диво здибав і прилюдно поцілував пана Романюка. Я був свідком тієї події. Отож до мішаної управи, поза іншими поляками з Почаєва, був вибраний учитель Пецольд, який до півроку так спровокував цілу громаду укр. в Почаєві, що українці покликали його до Полюбов-

ного Суду і на арбітра запросили Крем'янецького старосту, який дуже радо приїхав. Цей поляк мав велику вину за собою і був засуджений, за згодою самого арбітра, повітового старости. Але що ж з того засуду вийшло... Нічогісінько! Цей поляк Пецольд по двох місяцях був нагороджений польським урядом „Кшижем Валентносці”. Ясно, що на пропозицію крем'янецького старости, який його був змушений засудити. Так виглядала польська „спулдзельносць” на практиці.

За кілька років пізніше в Крем'янці було урухомлене Українське Добродійне Товариство, дякуючи старанням посла з блоку ББ Серафимовича, і по селах філії, яким і було передано бібліотеку і майно бувшої Просвіти.

Щодо діяльності Просвіти по інших повітах Волині — точних даних я не маю, але дещо подам із того, що в мене збереглося.

Базар — Споживча Кооператива „Громада”, Берестя над Бугом. Товариство Просвіта як централія для цілого Полісся (воєвідства); при Просвіті була початкова школа ім. Стороженка, керівником був п. П. Артемюк; Український Кооперативний Банк, директор п. В. Соловій. Просвіта була замкнена поляками у році 1928, числа читалень по селах не подано. Адвокати: Володимир Криницький, Василь Криницький і Василь Пантелевич. Лікарі: д-р Василь Дмитрюк.

ВОЛОДИМИР. Повітове Т-во Просвіта з 74 філіями на селах з власними бібліотеками. Замкнули поляки у році 1928. Кооперативний Українбанк, директори: д-р А. Річинський і панове М. Даценко і М. Вітовський. Склад „Народної Торгівлі”, а в повіті 25 споживчих кооператив. Книгарня „Наша Культура” і Повітовий Союз Українок, Укр. православна Церква св. Миколая, о. Широцький. Адвокат Іван Бартків і лікар Станислав Полянський. Ще було 10 українських торг. підприємств.

ЗДОЛБУНІВ. Лише інж. Степан Тишенко і 9 українських підприємців.

КОМІНЬ КОШИРСЬКИЙ. Лише лікар Євген Каранович.

КІВЕРЦІ. Лише лікар Мирон Нижанковський.

КОВЕЛЬ. Повітове Т-во Просвіта з 107 філіями по селах, з власними бібліотеками. Розв'язана поляками у

році 1928. Український Кооперативний Банк, „Народний Кооператив”, „Селянська Спілка” і Окружний Союз Кооператив. Книгарні „Наша Культура” і „Світло”. Укр. Прав. Церква Благовіщення, о. Іван Губа, пок. Архiepіскоп. Адвокат Самійло Підгірський. Лікарі: Микола Пирогов і Т. Яворовський. Приватних підприємців не подано.

КОСТОПІЛЬ. Споживча Кооператива „Поміч” і лікарі Ганна і Петро Рошинські. Німці цю патріотичну українську інтелігентну родину замордували в Крем’янці.

КРЕМ’ЯНЕЦЬ. Повітове Т-во Просвіта з 112 філіями по селах, з пересічною кільк. томів бібліотеки 650. Розв’язане поляками у році 1932. Повітовий Союз Кооператив, Український Кооперативний Банк, Повітовий Союз Українок, Повітове Т-во Сільський Господар, Українська Пасічницька Спілка, яку очолювали пп. Йосип Жиглевич (замордований німцями разом з Рошинськими і Ю. Черкавським), Михайлом Семинюком (замордований бандерівцями в Бережцях) і Яків Лавриченко. В Крем’янецькій повіті було понад 100 різного роду кооператив, які самоліквідувалися разом з Повітовим Союзом Кооператив у році 1934. Сільський Господар також мав по селах Крем’янецьчини около 60 філій. Українська Приватна Гімназія з правом прилюдности (носили на голові мазепинки з тризубом на верху). Це гімназія Уласа Самчука, який матуру одержав разом з п. Стефанським. Осідок Волинської Єпархії і Консисторії, яка видавала місячний журнал на українській мові „Церква і Нарід”, при Консисторії існувала Православна Духовна Семинарія з інтернатом, як також короткі курси для парафіяльних дяків. Віддавна в Крем’янці існувала Книгарня Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, керівники Бжеський і Тимофієва. Раніше ця книгарня була власністю Т-ва Просвіта. Була в Крем’янці „Споживча Кооператива з двома філіями. Дуже цікаво, що при Богоявленському монастирі в Крем’янці існував цех крем’янецьких шевців ще з часів магдебурзького права. Старший майстер того цеху часто приходив на балачку до Повітового Союзу Кооператив. Вони дещо купували в нашому Союзі. У забудованнях Ліцею, який заложив наш славний Митрополит Петро Могила свого плодovitого часу, поляки мали кілька своїх середніх шкіл і вищу музичну школу. Ця школа була сезоно-

ва, літня, до якої приїздили аспіранти музичних консерваторій з цілої Польщі. Вони, поза лекціями, подивлялись чудові краєвиди крем'янецьких гір. В Крем'янці крім згаданих вище подружжя Рощинських, працював лікар Василь Кархут і Семен Кивелюк. Було теж 13 українських приватних підприємців. Сьогодні там москаль свої порядки заводять.

ЛУЦЬК. Існувало тут Повітове Т-во Просвіта з чисельними філіями по селах, але на жаль я не маю занотованого числа тих сільських Просвіт Луцького повіту. Але цілком переконливо знаю, що повітова Просвіта в Луцьку мала щонайменше 110 філій по селах, яку поляки замкнули в році 1928-м, як й решту Просвіт на Волині, за винятком Крем'яниччини, яку поляки замкнули у році 1932. У Луцьку існувала Укр. Приватна Гімназія, де в перших роках польської окупації професором був близький друг зірки Волині — Лесі Українки, проф. Модест Пилипович Левицький. У Луцьку була філія Маслосоюзу у Львові — Інспекторат на цілу Волинь, на чолі якого стояв пан Кобилянський. Народна Торгівля у Львові мала в Луцьку своїх два склади: на вул. Берка Йоселевича 13, і на заселенім районі Луцька українцями переважно — Краснім.

У Луцьку дуже добре працював Український Кооперативний Банк, Сільський Господар, філія Львівського з чисельними філіялами по селах Луччини, Кооперативний Кінотеатр „Стир”, та багато інших укр. національних установ з Союзом Українок включно. У Луцьку працювали укр. лікарі пп. Микола Зелеський і Любомир Зарицький. З укр. адвокатів в Луцьку працювали пп. Сергій Богданівський, Юрій Черевко і Гриць Степура. З приватних підприємств варто зазначити книгарні: „Наша Культура” і Українська Книгарня — Савіцького, як і „Меркур” — торговельне посередництво. Релігійним центром православної людности міста Луцька був Собор Чесно-Хрестного Братства, який виводив свій літопис ще від горезвісної унії.

МЕЖИГІР. Занотовано лише українську книгарню п. Василя Городовича.

ОЛЕКСАНДРІЯ. Це місто на Рівенщині мало лише укр. аптекю п. Божовського.

ОЛИКА. Занотовано лише Кооперативу споживачів „Громада”.

ОСТРИГ. Занотовано лише Повітове Т-во Просвіта, замкнуте поляками у році 1928, але числа філій по селах не подано. Український Музей при Соборі в замку кн. Острозьких. Існував також Український Кооперативний Банк. З укр. підприємців були пп. Шекерявий і Дмитрюк.

ОРЕВ. В цьому місті занотовано лише два укр. приватних підприємців пп. Данелюка і Колосюка.

ПОЧАІВ. Український Кооперативний Українбанк, Українська Книгарня „Громада”, „Українська Споживча Кооператива” з двома філіями, Кооператива Бетонарня, Районова Молочарня з багатьма молочарськими станицями по окружних селах, Українська Кооперативна Овочарня, яка мала свій відділ у Варшаві і яка перебрала збут яблук від всіх почаївських садівників, що раніше були використовувані жидами. Існувало також Укр. Культурно-Освітнє Т-во, на місце замкнутої Просвіти. Головним промотором того складного культурного руху українського був с. п. Семен Жук, замордований більшовиками у році 1941.

РИДОМИЛЬ. Занотовано лише „Ридомське Споживче Товариство”. Це село було на старім австро-російським кордоні напроти міста Броди. Центр граничної таможні і був центром пачкарства контрабандного з Австрії в Росію, цебто на Волинь, переважно гарак, рум і бунг та текстильні вироби, як тернові хустки та інші дуже гарні текстильні вироби. На Волині попри ці границі від історичного містечка Берестечка аж до Олексинця існували добре організовані пачкарі, яких прикордонна російська сторожа прекрасно знала поіменно. Але ця жандармерія не так шукала контрабандних товарів, як своїх хабарів від пачкарів. Рум, бунг чи гарак — це алкогольні вироби, які пачкарі розводили на половину водою і мали досить поважний заробіток, особливо на весіллях чи хрестинах, наші волиняни наперед замовляли в пачкарів ці алкогольні напитки, бо вони були дешевші як московська „монополька”.

РІВНЕ. Існувало Повітове Т-во Просвіта, як й всі Просвіти на Волині з року 1918-го, з 108 філіями по селах Рівенщини. Замкнули поляки у році 1928. Народний Дім

і в ньому Початкова Народня Школа, Українська Приватна Гімназія з правом прилюдности, Союз Українок з філіями по селах, Український Пласт з філією в Олександрії, Українське Хліборобсько-Торговельне Товариство, Волинський Селянський Кооперативний Банк, Українські Книгарні „Наша Культура” і „Центральна Книгарня”. Адвокати українські в Рівному це пп. Микола Багринівський, знаний як оборонець українців на політичних процесах за ЮНАК чи Орг. Укр. Нац., і Іван Корноухів. З лікарів українських у Рівному працювали пп. Роман Могильницький і Присневська. З приватних українських підприємців була родина Полікарпа Бульби — фармацевтика та 15 інших підприємців.

ТУРИЙСЬК. Одинокє Споживче Товариство „Весна”.

ХОЛМ. Культурно-освітні Товариства „Рідна Хата” з філіями майже по всій Холмщині. Видавництво тижневика „Наше Життя”, і Український Народний Банк. Думаю, що в Холмі були й інші українські національні організації, але я не маю їх занотованих.

ГОРОХІВ. Існувало Повітове Т-во Просвіта, але не знаю, скільки філій Просвіт було по селах Горохівщини. Існував Кооперативний „Українбанк” і Книгарня „Наша Культура”.

ДУБНО. Занотована лише Українська Кооперативна Каса, Українська Книгарня Неофіта Кибалюка та 10 українських приватних підприємців. Адвокат був Олександр Захаревич, лікар Святослав Балей.

Але це не вірно, бо Дубенщина йшла впарі з іншими повітами Волині як по просвітянських організаціях, так і по кооперативних. Багато кооператив Дубенщини приїздили по закупи до Крем’янецького Союзу Кооператив. Крім того, всі українці під Польщею дуже добре розуміли, що то була за штука оце „Дубенське кооперативне право”, яку видумав староста Дубна — Канський. Цей варварський закон полягав у тому, що до організації сільської незначної кооперативки вимагав цей закон такі шалені умови та регламенти, що людям було не підсилу їх виконати і в цей „культурний” спосіб поляки загальмували українську кооперацію на Волині.

Тепер щодо джерела, на підставі якого ми подали оці відомости, значно применшені. Ці всі відомости я взяв

із свого власного записника, якого я привіз з Волині у році 1937. Це були виписки з Календаря на 1935 рік, виданого у Львові, але на жаль я не занотував назви календаря. У цім календарі була стаття І. Крип'якевича п.з. „Галичина перед 150 роками” і стаття нашого геолога Ярослава Пастернака п.з. „Галичина у безодні віків”, з яких я також занотував головніші дані. Тому назву того календаря може нам з певністю сказати проф. Я. Пастернак.

Із даних про стан Просвіти в Галичині на рік 1935 знаємо, що всіх Просвіт читалень було 3,204, повітових філій було 90, фізичних членів 320,000, з того 80 тисяч жінок. Власних домів мали Просвіти 1,200 і в будові було 90. При тих читальнях було 2,700 театральних гуртків, 1,120 хорів, 130 оркестр, 350 самоосвітних гуртків, 250 жіночих гуртків, 138 дитячих садків, 100 гуртків любителів книжки, читальняних бібліотек було 3,180, книжок у них було 20,000, різних часописів 7,680, власних площ Просвіти мали 326, повітові філії власні доми мали 30 філій і власні площі мали 10 повітових філій.

У цім же звіті читаємо, що Львівська Просвіта об'єднувала 90 філій повітових, з них поляки розв'язали 7, а сама центральна Просвіта 2 за бездіяльність, і поляки замкнули понад 150 читалень. З практики знаємо, що поляки насильно усували українські національні впливи і то „огнем і мечем”. Друге, з практики знаємо, що всі Повітові Просвіти на Волині належали до Матірньої Просвіти у Львові, а чому в офіційному звіті Львівської Просвіти, звідкіля ми й беремо ці дані, не згадують волинських Просвіт — це справа цілком „відома і невідома”. Лише у звіті ТРШ, Т-ва „Рідна Школа”, ось таке читаємо:

“Діяльність РШ є на жаль обмежена статутowo лише на галицьку територію. Інші зах. укр. землі (тут мова про Волинь) мусіли створювати українське приватне шкільництво ініціативowo власного громадянства, серед надзвичайно важких умовин. Ті умовини саме довели до цього, що українське шкільництво на наших півн.-зах. землях репрезентують три приватні гімназії з правами прилюдности а саме: в Луцьку, Рівному й Крем'янці й усього кілька початкових шкіл; решта це польські або т.зв. утравістичні, що фактично є теж польськими.

„Все ж таки, не дивлячись на цей невідрадний стан культурно-освітньої справи на Волині і сумежних землях, завдяки праці зліквідованих Просвіт та національній пресі, національна свідомість поширилась серед селянських мас, які чесно працюють на всіх ділянках українського національного життя”.

Із того коротенького звіту ТРШ на Галичині видно, як егоїстично працювала галицька верхівка, тоді як на Волині ні одно товариство не обмежувало своєї діяльності самою Великою Волинною. А Товариство Рідна Школа постало, з б. Т-ва Педагогічна Громада з року 1881, у році 1921, цебто вже після Укр. Нац. Революції та після всіх Державних Актів Києва і Львова. У тому звіті ТРШ на початок року 1935 читаємо ще й таке:

„До польської окупації на Галичині всі школи були українські; з приходом польської влади відносини змінилися основно. Українська школа в Галичині, а також школа на Волині, Поліссі, Холмщині і Підляшші фактично перестали існувати. З 3,662 українських народних шкіл на Зах. Зем. України спольщено і зутраквізовано більш 3,000, а решту біля 600 є тільки по назві українські... На 253 державних польських гімназій є тільки 5 українських й то з польським учительським персоналом. На 110 державних учительських семінарій і на 145 учительських інших шкіл, немає ні одної чисто української, а тільки 7 утраквістичних семінарів. На 301 державних фахових шкіл і 3,078 відділів цих шкіл, також немає ні одної української школи”.

Ось такий був стан українського шкільництва в Галичині і на Волині на 1-го січня 1935-го року за офіційним звітом Т-ва „Рідна Школа” у Львові і за підписом голови того Т-ва Дир. Івана Галушинського, що варто наново зафіксувати на сторінках українських вільних видавництв, бо ж московська червона окупаційна влада того не робить.

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В ПОЛЬЩІ

В початках польської окупації Православна Церква в Польщі була досить зрусифікована, хоча не бракувало духовенства українського по парафіях, але єпископат був московський духом. Москалів автохтонів на Волині було

дуже мало, а по містах Волині опинилося поважне число білого московського напливу. Українізація Православної Церкви в Польщі розпочалася щойно в 30 роках.

Це сталося з причин раптового зросту національної свідомості всього населення Волині та із зростом інтелігентних кадрів автохтонних, що почали раптово зростати від короткотривалої української влади на Волині з року 1918. Справу українізації дещо піддержали українські послы на Волині з т. зв. ББ (Безпартійний Блок) співпраці з поляками. Тих послів населення Волині демонстративно бойкотувало, тому вони приєдналися до українізації акції Православної Церкви на Великій Волині. Населення Волині навіть український театр Певного, явно бойкувало. Ці послы українці з ББ організували вдачну протимосковську демонстрацію в Почаївській Лаврі восени року 1933, Успіння Божої Матери Патрона Почаївської Лаври, де Митрополит Діонісій святкував своє 20-ліття єпископського служіння і де було багато навіть закордонних кореспондентів. На такий відпуст в Почаївській Лаврі прибуває десятки тисяч народу з Великої Волині, Галичини і Закарпаття. Початок до демонстрації зробила поява на дзвіниці Лаври величезного українського жовто-блакитного прапора, в момент як Митр. Діонісія після Богослуження все духовенство православне в Польщі вело з процесією до Арх. Дому, яких 100 метрів вниз від Успенського Собору. Так випало, що Успіння Богородиці припало на четвер, а це день ярмарковий в Почаєві, на який з'їздилися люди тисячами, а торговці приїздили з дуже далеких околиць, з-під Львова і з Підволочиська та з-під Луцька. На такий відпуст Почаївської Лаври прибували в тисячах наші поліщуки, особливо і найчисленніше. Отож, того дня в Почаєві було найменше 20-25 тисяч українського народу. Поява такого величезного українського прапору спонукала грімкий викрик тої величезної маси народу по цілому місті Почаєва: **С л а в а!!! Н е х а й ж и в е У к р а ї н а!!!** — І ціле море людей посунулося на подвір'я Лаври. Ця українська маса нічого не знала, що вивісити українського прапора на дзвіниці Лаври дав згоду волинський воєвода Юзефський, годованець укр. хлібом на Сх. Україні, бо поляки за демонстрацію укр. прапора до тюрми саджали, тому ця маса появи такого

величезного укр. прапора прийняла як початок української революції в Польщі.

Митрополит Діонісій, як побачив це море людей проти себе — втратив притомність і його до Арх. Дому занесли. Якихось фізичних нападів на цей весь не-український єпископат не було, про це подбала польська поліція. Посли з ББ на торговиці зробили дуже масове віче і зачитали приготовані ними резолюції, які народ прийняв через аклямацію і яку зразу віднесли до Арх. Дому і передали для Митрополита, який був хворий, а петицію прийняв від делегації арх. Алексій, пізніший правлячий єпископ Волинської Єпархії, пізніше замордований бандерівцями на Смизі, на шосі з Крем'янця до Дубна. У цій петиції рішуче вимагалось повної українізації Православної Церкви в Польщі та українського правлячого Єпископату.

За українізацію Православної Церкви в Польщі свого часу був підняв широку акцію доктор А. Річинський з Острога. Бо треба знати, що вбивство першого Митрополита Православної Церкви в Польщі Юрія Ярошевича (8.2.1923 р.) це був замах московських шовіністів проти автохтонного православного населення українського в Польщі, бо тактовний Митрополит Ярошевич, нібито мав би фаворизувати українцям по українізації. Отож, цього Митрополита й замордував з револьвера московський священник шовініст, вихованок Почаївської Лаври. Тому доктор А. Річинський і запланував всеправославний церковний з'їзд, точно: Український Православно-Церковний З'їзд у Луцьку, який мав відбутися у році 1927. На цей з'їзд вже були вибрані делегати по цілій Волині, лише чекали на дату того з'їзду. Але поляки д-ра Річинського заарештували і не дали діла докінчити. Пізніше д-ра Річинського поляки вислали з Волині і справа церковного з'їзду насильно була угроблена поляками. Тому справа українізації Православної Церкви в Польщі проходила черепашним кроком, але все ж таки було досягнуто багато, але вже перед самим упадком Польщі.

Правне положення Православної Церкви в Польщі не було оформлене аж до її упадку. Ця Церква не мала свого правного Статуту, який мав затвердити Собор Православної Церкви, скликання якого уповноважував декрет

президента Річпосполитої з 31 травня 1930 року. Було вибрано т.зв. передсоборну підготовчу комісію з Митр. Діонісієм на чолі. Пізніше ще було вибрано т.зв. порозуміваччу комісію, до якої було призначено: з боку Православної Церкви Митр. Діонісія, архієп. Алексія і архієп. Олександра; з боку поляків були директор департаменту віроісповідань Потоцький, волинський воевода Юзефський і шеф меншостевого відділу в міністерстві внутрішніх справ Сухенек-Сушецький. Але до запроєктованого Собору так й не дійшло аж до смерти того польського шовіністичного полковницького уряду, бо полякам такий собор не був вигідною установою, тому поляки до Собору так й не допустили.

Та й не диво, бо ще під кінець 20-х років поляки стали приміювати погромну політику супроти українців всіх віроісповідань. Почали масово замикати всі українські культурні установи, як освітні так й економічні, ще з року 1928-го, а після року 1934-го поляки перейшли до явного і варварського переслідування і терору проти українських громадян. Римо-католицький клер підніс до окружного суду позови на відібрання православних церков з земельною власністю, аж до 724 церков. А в році 1934 на Холмщині вже було 104 православні церкви замкнені; а 161 церква знаходилися в посіданню римо-католиків, а 55 церков цілком поляки знищили. Це все було ще перед роком 1938, де поляки здинамітували 267 православних церков рідкісної дерев'яної архітектури, та започаткували свою дику і перманентну ганебну пацифікацію Великої Волині.

СТАН ПРАВОСЛАВНИХ ПАРАФІЙ ТА МОНАСТИРІВ на день 1.1.1935 року

За даними Польщі за 1934 рік: 1) Варшавсько-Холмська дієцезія з Митр. Діонісієм на чолі і Архієп. Савою. Парафій — 85, з них на Холмщині і Підляшші — 69, в Польщі — 9, в Галичині — 7 і один чоловічий монастир в Яблочному. Населення православного лише — 278,090, без Почаївської Лаври, Скиту і Козацьких могил, які теж належать безпосередньо Митр. Діонісію. 2) Волинська дієцезія мала 680 парафій, 4 монастирі чоловічі (Загаєцький, Крем'янецький, Дерманський і Дубенський) та три

жіночих (Корецький, Обичівський і Зимненський). Населення православного 1,477,214 душ. На чолі стояли правлячий єпископ Алексій і вікарій Сімон Полікарп. 3) Польська дієцезія мала 319 парафій, один чол. монастир (Мелецький), і 1,088,820 православного населення. На чолі тієї дієцезії стояв архієп. Олександр і вікарій Антоній. 4) Гродненська дієцезія мала 179 парафій, два монастирі чоловічі (Гродненський і Жировицький) і один жіночий — Березвецький, православного населення 732,218 душ. На чолі тої дієцезії стояв тимчасово архієп. Антоній Камінь-Коширський. 5) Виленська дієцезія мала 170 парафій, один монастир чоловічий (Свято-Духівський) і один жіночий (Свято-Маріївський), обидва у Вільні. Православного населення 522,850 душ. На чолі тої дієцезії стояв архієп. Теодосій. Всіх православних в Польщі ці джерела Митрополита Діонісія подали на 4,098,000 душ. Звичайно, це з москалями, яких було на Великій Волині біля 100 тисяч.

Працював на Волині і єпископ Греко-Католицької Церкви Микола Чарнецький, як Апост. Адміністратор, завідував цілою Волиною. Якогось значного успіху цей уніят на Волині не мав, але в конфліктах українських парафіян з московськими шовіністичними духовниками, тоді українці привозили того уніятського єпископа на пострах. Але як тільки конфлікт був полагоджений, то того єпископа уніята зразу наганяли від себе. В кожному випадкові єпископові Чарнецькому не вдалося навернути на унію ні одного села на Волині.

СПІВПРАЦЯ ВОЛИНЯН В ПОВІТОВИХ СЕЙМИКАХ І У ВОЛОСНИХ РАДАХ (ГМІНАХ)

Як відомо, польська окупація Волині від року 1921-го бавилася в „демократію”, але лише до року 1928-го. У тім році відбулися загальні вибори до Польського Сейму і на Волині поляки створили т.зв. Безпартійний Блок, до якого втягнули і багато українців на Волині переважно уєнрівську еміграцію, яка щиро співпрацювала з поляками. Тих українців на Волині називали, за галицьким висловом, — хрунями. Але це торкалося лише тих українців, які пішли на співпрацю з поляками.

Від року 1928-го польська влада на т.зв. „Кресах Вихідних” розпочала шалену нагітку на все, що було українське. Тому прийшла черга нагітки на всіх українців, які мали нещастя бути вибраними чи то до повітових сеймиків, чи до волосних рад. Особлива і безпардонна нагітка розпочалася поляками проти порядних і господарних волосних старшин, цебто проти вїтїв гмін української національності. Я наведу лише два приклади. Почну з Почаєва. Вїтом Почаївської гміни довгі роки був почаївець Микола Свідерський. Людина чесна, інтелігентна і надзвичайно господарська. Почаївську гміну пан Свідерський зробив цілком самовистачальну і зразкову. Але як прийшов час з боку поляків примусово нищити все, що є українське, то пана Свідерського суд засудив за те, що він, вийшовши з дому забави, зняв значка з коміра свого убрання і викинув. На цім значку вступу був польський „ожелек”, і це вистачало, щоб Миколу Свідерського судити і позбавити його права продовжувати своє вїтівство. Нічого не помогли доказові приклади пана Свідерського перед польськими суддями, що мовляв, я цього значка викинув на вулиці після забави, як я викидаю пачку з викурених папіросів, на якій так само фігурує польський ожел. Ото ж у цей брутальний польський спосіб поляки усунули насильно пана Свідерського з вїта Почаївської Гміни.

Другий подібний приклад, але більше спопуляризований польською опозицією був у Межирічі. Там був вибраний на вїта пан Іван Підстригач, як людина дуже інтелігентна і господарна. Свідомий українець, але до ніяких партій не належав. За кілька років свого урядування люди платили свої податки без ніяких екекуторів, як це практикували польської національності вїйти на Волині. Розбудував цілу сітку шкільних будинків, мав величезний вплив на Повітових Сеймиках, на які приходив з певними плянами господарчими, і завжди там здобував те, що потребував для своєї численної громади, але ніколи для своєї особистої користи. Цю господарність підочила польська опозиція на Волині і послала свого представника від своєї тижневої газети до Межиріччя для наочного освідчення тієї господарки, який ствердив більше про цю господарність, як люди розповідали. І це виста-

чило, щоб порядну людину живим угробити для польських шовіністів. Пана Підстригача не лише позбавлено його народного і народом вибраного посту, як вїйта Мижириччя, а його запроторили до в'язниці, бо „ревізори” перевірили ужиті цвяхи по ним побудованих школах сільських, переважно по частоколах огорожи даних шкіл, і „доказали”, що вони не дорахувалися яких 100 чи 200 цвяхів, які важили аж до одного кілограма. Може хтось подумає, що я пересадно визначаю цю подію з цвяхами, але це був сумний факт. Бо поляки постаралися цю порядну людину ще й морально вбити: вони його на цілий повіт оббрехали, як злодія, який обкрадав бідних волинських селян.

Навівши ці приклади польської нагінки проти українців у своїй же громаді українській, поляки просували своїх шовіністів на їх місця, переважно з поляків осадників на землях широкої Волині, яких українці ненавиділи як тих, що посіли їхню землю. Бо ж поляки нагороджували своїх вояків землями на Волині, непередбачаючи, що може статися в недалекій майбутності з тими чесними вояками польськими на чужій землі. Ці родини, а між ними були дуже порядні поляки-селяни, пережили такі самісенські страхіння, як українське населення на північно-західних землях.

БОРІТЬБА НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНІ ЗА СВОЮ РІДНУ ШКОЛУ В РАМЦЯХ ПОЛЬСЬКИХ ЗАКОНІВ

Як відомо, польська конституція мала певні окреслення щодо непольського населення, в першу чергу українського, яким ця конституція гарантувала право на самоуправу виборну по гмінах, повітах і воевідствах. Але ця польська забавка в „демократію” закінчилась у році 1928, після якого то року поляки наплювали на всі свої зобов'язання супроти українського населення у статтях Рижського Трактату з 18.3.1921 року з большевицькою Московщиною, та розпочали відверту нищівну політику супроти українців. Після тих клявзуль Рижського Трактату і польської Конституції, українці мали право домагатися українських шкіл в місцевостях, де переважно українське населення.

Отож, все українське населення Великої Волині, чесно вірючи у правдивість тих польських законів, розпочало широку акцію за українську школу. Цей закон передбачав, якщо населення даного села чи міста батьки дітей шкільного віку підпишуть декларацію, що вони бажають, щоб їхні діти вчилися в школі чисто українській, то польська шкільна влада зобов'язана таку школу організувати, звичайно, якщо бажаючих виявиться більшість. Такі петиції за українську школу, викладову по-українськи і з учительським персоналом українським до шкільних округ Волині поступили в 90% всіх місцевостей. Але це вже було запізно, Польща, дякуючи своїм засліпленим провідникам, які ще думали категоріями моцарствовости польської з 17-го століття, цю всю широку акцію за свою рідну школу широких мас Волині, згвалтували своїм терором. В якій брутальній формі цей терор поляки застосовували, наведу приклад з мого рідного села Попівці, на Крем'янецьчині.

Наше село Попівці належало до одної державної початкової школи в с. Новий Кокорів, до якої належало й с. Старий Кокорів, цебто одна державна початкова школа була на три селі. Ми постаралися про петицію з вимогою української викладової мови у цій школі від батьків дітей шкільного віку з цих трьох сіл, яку підписали власноручно всі батьки дітей і передали до Кураторію Окренгу Школьного Волинського в Рівному. Але не пройшло ні місяця часу, як всіх підписаних батьків Крем'янецьке староство покликала на „перевірку” точности підписів. Приймали по одному з батьків підписаних, де їх страшно залякували, мовляв, ви є проти Польщі... і заставляли підписати декларацію за польську мову. І випускали такого зтероризованого батька другими дверима, де поліцаї не дозволяли увійти до почекальні для порозуміння з іншими батьками, які чекали на свою чергу терористичного іспиту за „злочин”, що вони бажали лише свого права вчити своїх дітей на мові матірній українській. Отож, за два тижні від тих моральних тортур в Крем'янецькім старостві, я одержав повідомлення, хоча я нічого не підписував, бо ж не мав дітей, і для форми поставили ім'я одного батька двох шкільних дітей, п. Ти-

мофія Лисака, де повідомили нас, що на 35 декларацій за 46 дітей визнали за важні лише 27 декларацій за 37 дітей. З того у 23-х деклараціях за 30 дітей висловлено бажання за українську мову навчання, але 4 декларації за 7 дітей висловлено бажання запровадження мови навчання польської і української. Шкільна польська влада відкинула наше домагання.

Отже польська влада на Зах. Укр. Землях тайно і відкрито нищила все, що не було польське. Бо поляки, після своєї ганебної і дикої пацифікації Галичини у році 1930, не досягли своєї мети, тому повернули свої оглоблі своєї брутальної і шовіністично-егоїстичної адміністрації на т. зв. „Креси Вихідні”, православної Волині, ополячити яких, думали „без великих зусиль” в чому грубо помилилися. Бо їм, цебто всілякого роду Грабським, здавалося, що національно несвідома маса Волині ось так легесенько та й дасть себе ополячити. Тому польський дикий наступ на землі Волині був тотальний: найперше міністер внутр. справ Польщі — Ст. Грабські послав свій католицький клер нищити укр. православні церкви та силою відбирати ці церкви та пересвячувати (ох, яке ж „глибоке” християнське почуття мали ці католицькі парубки в реверендах), які так завзято пересвячували православні церкви на католицькі, в яких садовили за пробошів оцих католицьких парубків у реверендах Католицької Церкви. Думаю, що наші чесні поляки соромилися за свій клер і уряд нерозумний.

За цими католицькими клериками, за якими стояли вищі церковні пралати та Апостольський амбасадор (нунціо), польська брутальна адміністрація вже від року 1928-го організувала перманентну пацифікацію Великої Волині, але розподілила на темпи, райони, воевідства та навіть окремі села, містечка та міста, в залежності яка нац. українська свідомість панувала в даних місцевостях. Ця дика і протихристиянська геноцидна політика польського католицького уряду на Волині до свого фізичного упадку, встигла загнати силою тисячі українців Волині в лабіринти комуністичної ідеології, а сотки тисяч населення Волині вигнала з їхньої прадідівської батьківщини — Волині у світ від того пекла на землі, яке створили поляки-католики на їх вузкій Батьківщині — Волині.

ВОЛОДИМИР І ЙОГО ОКОЛИЦІ

ЗИМНО — одне із старовинних сіл Волині, розташоване на обох берегах р. Луги, притоки Західного Бугу. Сліди людини в районі сіл Зимненської громади відносяться до давніх часів неоліту, про що свідчать городище і могильник, розташовані біля села Зимного. Археологічні розкопки, які проводились у різні часи, виявили тут культурний шар древньої Русі: печі для випалювання глиняного посуду, посуд, zdeформований вогнем, і дуже багато уламків кераміки. Знайдено також різні знаряддя праці: три молоти, сокири з просвердлинами із сарматського вапнякового пісковика особливого типу, крем'яну сокиру, молот без отвору, глиняну шпильку від ткацького варстату та ін.

Під час розкопок, які вів біля села Зимно український археолог Ю. Захарчук, знайдено посуд пражського типу, бронзові і залізні пряжки, срібні браслети й інші речі, що відносяться до VI-VIII ст. н.е.

В період Київської Русі і феодальної роздрібненості в Зимному знаходився Замійський палац, зимова резиденція князів і кам'яна Успенська церква.

В 1001 р. Київський князь Володимир тут заснував один із найстаровинніших монастирів на Волині — Зимненський або Святогорський, який вперше згадується в рукописному житті Феодосія Печерського. В ньому нібито біля 1013 р. помер Варлаам, перший ігумен Києво-Печерського монастиря, син знаменитого воеводи часів великого князя Ізяслава Ярославовича — Яна Вишатича. До цього часу в селі збереглися рештки мурів фортеці монастиря з двома напів зруйнованими баштами, а також Успенська церква, збудована в 1494 р. на місці більш давньої Успенської церкви, яка, за переказами, збудована князем Володимиром в 1001 р. Як Успенська церква, так і фортеця побудовані власником Зимного — князем Чарторийським. Під церквою знаходилися склепи із прахом представників церковної і феодальної знаті Волині.

До старовинних архітектурних пам'яток села Зимне належить невеличка Троїцька церква, збудована в XV ст. (нині на ній встановлена схоронна дошка).

Збереглися також і печери, вхід в які розташований недалеко від Троїцької церкви і які тягнуться протягом декількох десятків метрів. В свій час вони, напевно, були тайниками або сховищами для монастирської братії під час ворожих набігів.

Спочатку Зимно було власністю князя, потім монастиря (монастиреві належало також село Горичів).

В 1450 р. великий князь литовський і король польський Казимір IV дав жалувану грамоту на володіння селом Зимно Луцькому старості Немирі Резановичу. Після смерті останнього село стало власністю матері Немирі, а потім Чарторийського, який в 1724 році продав його каштеляну, волинському старості Володимирському Михайлу Чацькому.

В XIX ст. село Зимно належало поміщикам Чацьким. Під час Другої світової війни була знищена древньоруська пам'ятка архітектури — церква Успенія.

Поряд із селом Зимно розкинулось одне з найстарших міст Володимир-Волинський, розташований над р. Луга, притокою Західного Бугу. Місто, що назване іменем його засновника Володимира Святославовича, вперше згадується в руських літописах під 988 роком, коли Володимир віддав місто в уділ своєму синові Всеволодові. Це — центр Володимира-Волинського, а з 1194 р. Галицько-Волинського князівства, його західний форпост проти вторгнення іноземних загарбників. Володимир-Волинський — одне з найбільших міст стародавньої Русі, яке за кількістю населення поступалося перед Новгородом, де на початку XII ст. проживало 20-30 тис. населення.

Польська знать, скориставшись міжусобною боротьбою київських князів, почала завойовувати землі Київської Русі. В 1018 р. Володимир був захоплений польським князем Болеславом Хоробрим і протягом 13 років перебував під його владою. В 1031 р. місто було звільнене від загарбників і знову ввійшло до складу Київської Русі.

В період князівських міжусобиць війська великого князя Юрія Долгорукого, засновника Москви, в 1156 р. підійшли до Володимира і взяли його в облогу, виступивши проти Волинського князя Мстислава Ізяславовича, який утвердився в Володимирі. Десятиденна облога не

принесла успіху великому князеві, і він зняв її, не бажаючи пролиття крові.

Стародавній Володимир був значним центром древньоруської культури, освіти та літописання. В місті при єпископській кафедрі існувала школа, відкрита, як і сама кафедра, ймовірно, після 992 р.

Первісне містечко (град) Володимир був розташований в південній частині сьогоденного міста і мав вигляд неправильного п'ятикутника, укріпленого і захищеного валами, ровами, річкою Лугою і її притокою Смог.

В XI-XII ст. місто Володимир значно розширилось і укріпилось новими ровами і валами, на яких стояли дерев'яні стіни з баштами і декількома ворітьми. За валами простяглися передмістя: Завалля, Засмоччя, Залужжя та інші. Міські укріплення були, очевидно, дуже міцними. Князь Василько Романович в 1261 році, наприклад, був змушений (за вимогою татар) їх спалити, оскільки не зміг зруйнувати.

Великий удар розвитку продуктивних сил і культури міста в XIII ст. нанесли татари, які захопили Володимир у 1240 році „копієм”, тобто штурмом, дуже зруйнувавши його, вбили багато жителів, знищили багато матеріальних і культурних цінностей. Після невдалого походу татарського загону в 1259 р. через кілька років Володимир-Волинська фортеця, як і багато інших, була зруйнована за наказом Данила Галицького на вимогу Бурондая, що з великою ордою з'явився в Галицько-Волинському князівстві. Часті татарські набіги, феодалські міжусобиці знесилювали Галицько-Волинське князівство і воно не могло протистояти численним завойовникам, які зазіхали на його територію. Але Володимир піднімався з руїн, відбудовувався і в ньому, як і раніше, розвивали ремесло, торгівлю і культуру.

В 1628-1629 рр. в місті існували 10 ремісницьких цехів, цехова управа гончарів при магістраті (до 70-х років XIX ст.). Ремісники, крім ганчарства, займалися виробництвом металевих речей-зброї, мідних хрестів, кольчуг, шоломів і інше, виплаляли залізо з болотної руди. Для будівництва використовували дерево, а також цеглу.

На території міста знайдені різні археологічні матеріали періоду Київської Русі: залізні предмети побуту, панцир, шолом, кам'яні хрестики та інше. Тут навіть виготовляли золоті та емалеві речі, які вивозили в Київ та Чернігів.

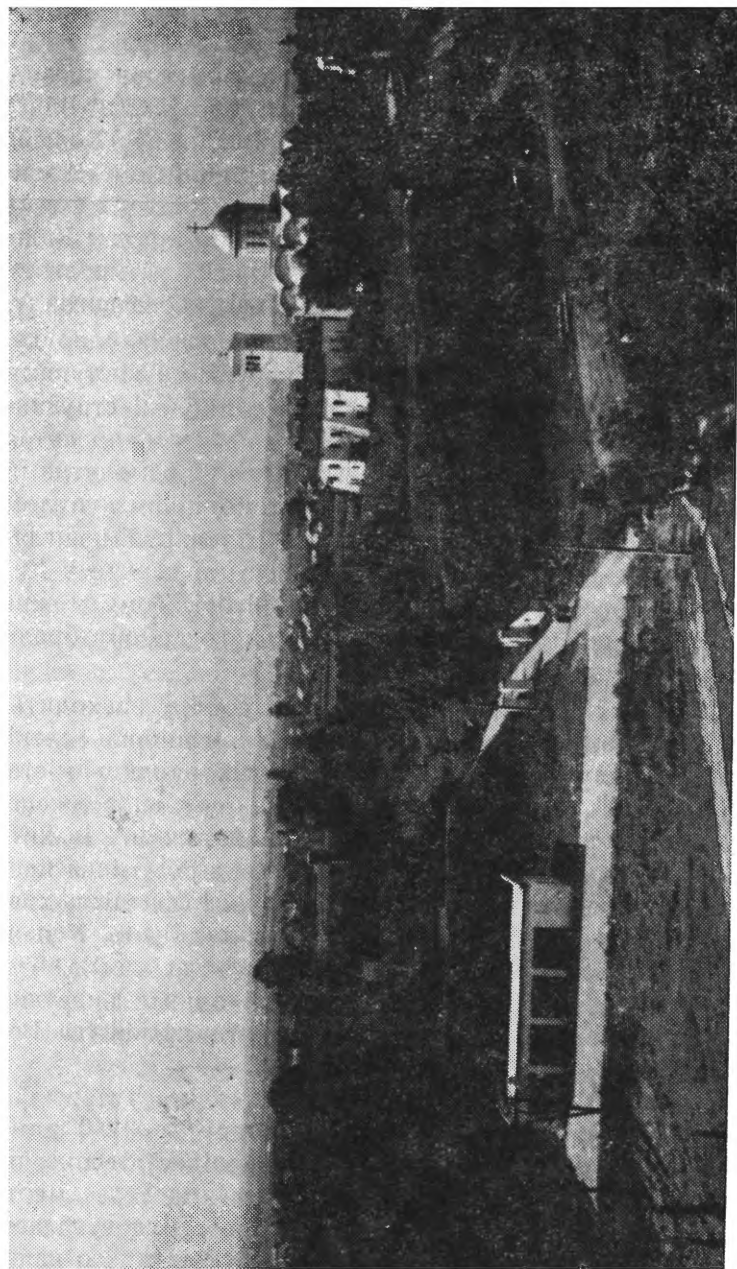
Розташування Володимира на другому кінці шляху „із варяг в греко” (Балтійське море-Вісла-Західний Буг-Чорне море) сприяло розвитку торгівлі та економічних зв'язків із західними країнами. Для вантаження і розвантаження суден в місті були обладнані спеціальні „узвози”. Важливе значення мала також дорога, що сполучувала Володимир з польським містом Торунь.

Предметом вивозу за кордон було зерно, мед, віск, конопляне прядиво та ін. Володимир-Волинський князь Андрій у 1320 році дозволив краківським, німецьким, литовським та іншим купцям у Володимирі платити зменшене мито.

На підвищенні, край широкої заплави річки Луги, красується своєрідна пам'ятка архітектури Василівська церква. Це ротонда (кругла в плані будівля) — досить рідкісний тип храму. Будівля влітку майже тоне в зелені. Завдяки добре знайденим пропорціям, хвилеподібній формі на стінах завжди помітна гра світлотіней. Від пам'ятника віє затишністю, ліризмом, незбагненною красою. Легенда омовідає, що в давнину, після вдалого походу, князь Володимир, якому у хрещенні було надано ім'я Василій, зупинився тут зі своїм військом. За його наказом з каміння і цегли мужніми воїнами протягом одного дня було начебто ізведено цей мініатюрний храм.

Відомий дослідник Логвин Г. припускає, що Василівська церква-ротонда збудована на рубежі XIII-XIV ст., витончена творчість геніяльного майстра, яка не має собі прямих аналогій у світовій архітектурі.

У плані це майже кругла восьмипелюсткової форми будова, що складається з поєднання восьми відтінків дуг. Одночасно дуга східного боку робить однометровий виступ, утворюючи приміщення для вівтаря. Хоч церква порівняно невелика, за традицією стародавньої архітектури Галича і Волині, вона має два портали: один з них оздоблений кам'яним різьбленням, другий, західний-простіший. Колись церква була увінчана шоломоподібною

Городище 9-13 ст. біля міста Володимир Волинськ.

покрівлею. Нинішні ж завершення храму надає церкві десь наприкінці XIX ст.

Успенський собор, як унікальна пам'ятка періоду Київської Русі, споруджений у 1157-1160 роках при князюванні Мстислава Ізяславовича. Князь, як оповідає літопис, „в лето 1160... расписал церковь во Владимире Волинском и украсил ее дивно...” Храм своєрідний: він не має критих галерей, окремих веж зі сходами, багатих мозаїчних картин, що властиві іншим мурованим храмам Київської Русі. Натомість велика увага звернена на простоту і якість внутрішнього оздоблення і зовнішнього вигляду.

В плані Успенський собор — прямокутна споруда, без будь-яких добудов, з трьома півкруглими виступами (апсидами) зі східного боку. Стіни оздоблені струнками цегляними півколонами, акуратним фризом, по кутах будівля замкнена масивними пілястрами — прямокутними виступами. Завершується храм шоломоподібним куполом простої, лаконічної форми. Цікаво, що зовнішнім виглядом собор дещо подібний до Кирилівської церкви у Києві і Борисоглібського собору в Чернігові. Тому можна припускати, що в будівництві Успенського собору брали участь і майстри Придніпров'я.

Струнка і велична сувора будівля собору знаходиться на широкому пагорбі, оточеному вінком пишної зелені. Вона добре продилюється майже з усіх околиць міста. Хоч і з волі князя почата будова собору споруджена, безумовно народними умільцями — „здателями” і „хитрецами”, а вони внесли в архітектуру своє розуміння прекрасного, своє ставлення до дійсності. Як і більшість храмів, побудованих у столицях удільних князівств, Успенський собор став усипальницею Волинських князів. Тут був похований Мстислав Ізяславович і один з видатних діячів об'єднаного Галицько-Волинського князівства Роман Мстиславович.

Століття не зберегли храму від лихоліть. Татарсько-монгольська орда, „приде к Володимиру” в 1240 році, знищила навколо себе все живе. Як оповідає літописець, соборна церква „наполнена быше трупья и телес мертвых”. Будівля кілька разів горіла і перебудовувалась. В 1494 році при відновленні її після спустошливого нападу кримських татар, вся територія з допоміжними примі-

щеннями була обнесена земляними валами і був заснований єпископський замочок. Особливо змінився зовнішній вигляд собору після реставрації уніятськими єпископами у 1753 році. Під час переробок звалився один з шести стовпів, що підтримував баню купола, і частина покрівлі завалилася.

На початку ХІХ ст. були спроби (правда невдалі) відновити храм. Та лише в кінці століття архітекторів Г. Котову, при консультації відомого знавця стародавнього мистецтва А. Прахова, собор було реставровано і в якійсь мірі надано йому колишнього вигляду.

Біля Успенського собору знаходиться єпископський палац (кінець ХV ст.). В 1593 році при вводі Іпатія Потія у володіння єпископією був складений її опис, із якого видно, що єпископській кафедрі належало: два містечка — Квасов і Озеряни; 31 село, в тому числі Хрипалічі, Микуличі, П'ятидні, Дорогиничі, Тишковичі, Шенятин і ін.; 11 рибних озер, а також окремі двори і дворища.

Особливо посилюється соціальний і національний гніт після Люблінської унії 1569 року, коли Володимир перейшов до Польщі. Починається гоніння на православне міщанство. Так, в 1635 році жителі міста скаржились на володимирського уніятського єпископа І. Баковецького за те, що останній організував напад на обоз з їхніми товаришами, спорядженими в м. Торунь. Для насадження католицизму в місто прибувають єзуїти, для яких в 1755 р. збудовано костьол. Велика кількість населення була неписьменною. Першою школою, відкритою в місті, була школа при єпископській кафедрі для підготовки служителів. Після Брестської церковної унії, Іпатій Потій для поширення і утвердження уніятства заснував при Успенському соборі невеличку уніятську школу і щорічно витрачав на її утримання із своїх прибутків 250 злотих.

З метою протидіяння уніятам, православне міщанство домоглося відкрити в 30-х роках ХVІІІ ст. церковно-слов'янської школи, але невідомо, до якого часу вона проіснувала. В 70-х роках уніятська школа була передана ченцям василіянам і стала називатися колегією. В 1795 р. Володимир був приєднаний до Росії, уніятська єпископія була скасована, а школа перетворена в п'ятикласне повітове училище, яке залишилося в руках василіян. **Х.Х.**

ПІЗНО

Ще не сутеніло, коли пан Ян повернувся додому. Вернувся зовсім знесилений, розбитий, приголомшений. Коли увійшов до кімнати, всі речі дивилися на нього і питали. Все навколо виглядало зовсім незвично іншим, все стало настороженим, ніби чекало на його прихід. Кожна річ чекала на відповідь. Напружене мовчання стояло в усіх кімнатах. Щойно тепер тут, у себе вдома, він відчув повну безпорадність. Покинув течку на каналі і перейшовся майже беззвучно через усі кімнати з захололим серцем і придушеним диханням, намагаючись зрозуміти, чому все тут тепер так дивно виглядає? Так, вперше в своєму житті він те все бачив. Він покликав будького з прислуги, щоб побачити живу людину, почути знайомий голос, — ніхто не прийшов. Він довго чекав, нерішучо ще раз покликав, — нікого. Повна тиша. Ні найменшого звука.

Вже присмерки плели у вікнах сіре павутиння і все в Ланах готовилося відійти до сну, але панові Янові не спалося. Сон пішов геть. Страх, сум, тривога, наповнили його душу. Вже двічі в житті переживав він таке почуття: коли померла його старенька мати і коли довелося йому покинути золоту Прагу і втікати до Лондону, але... але ж таке почуття... і як... так, на цей раз це було втретє. Але ж так гостро, так невимовно болюче це почуття ще ніколи його не мучило. Так жахливо тяжко на серці йому ще ніколи не було. Та саме страшне те, що він тепер знав, чому це так. Розумів, звідки таке йде. І вже не можна було нічого зробити. Нічого. Схили голову, зціпи зуби, закуси вуста і мовчи... мовчи і кайся. Скаржитися нема на кого. І пощо?! Вже пізно!

Так, вже пізно. Високий старовинний годинник ударив десять разів.

Нема спокою, не стало в душі рівноваги, пропала віра в прийдешнє... Сумно дивиться на нього зі стіни справа його мати, пані Гелена. Ще сумніше дивиться на нього зліва старий Томаш, його батько. І мовчать обоє. Що сказати? Про що говорити тепер, коли... вже пізно!

О, так... час іде, вже пізно: годинник вибив одинадцятую годину. Думки чорними потворами обсіли серце і п'ють живу кров... п'ють неблаганно!

Вже все завмерло, все спить. Ах, яка тиша!... так, не спить тиша в старому домі, ота жаклива, холодна, насторожена тиша. Не спить і пан Ян.

Господоньку, що ж діяти, куди подітися? Де сховатися? Що робити? Що тепер робити? Як так?... Ну що... ах, ах!

І пан Ян знову йде з кімнати до кімнати, розкриває широко двері, засвітлює тремтячою рукою світло і, без уваги — що робить, іде далі і далі крізь усі кімнати цілого старого будинку. Іде до свого кабінету.

Куди втікати? Де ж вихід?

„Нема” — відповідає чорний отвір холодного ватрана у вітальні. „Нема” — відказує в землю бронзовий вмираючий гладіатор. Немає тут! Не шукай! Нема!...

Він дивиться перед себе і бачить себе у великому стінному люстрі... він навпроти себе... Чорне, холодне, мовчазне люстро, темна кімната і він ось навпроти себе і тиша довкола, ворожа, нашорошена, чекаюча тиша. Нема виходу, нема. Лише ти один... сам ось тут, сам з собою. І жодної допомоги чиеїсь, чи хоч поради.

Пан Ян знесилено впав у фотель і схилив гарячу голову на холодну дошку стола. Як роздратовані оси, роїлися розпачливі думки, все ті ж самі думки. Йому ставало то холодно, то гаряче. То тіпала ним дрібна гідка пропасниця, то він рвав на собі ковнірець і задихався від хвилевої спеки.

Хто ж ти тепер такий? Звідки ти тут? Для чого ти тепер тут? О, яке інколи злочинне може бути глупство людини! О... що то за слова:

— „Ви можете багато втратити. Ви ще будете каятися, сер Ян”.

Хто це сказав? Де це було? Ага, так, так... це він, це Вінстон сказав. Так, це було... тоді... далекий, далекий такий, любий Лондон!

Вже кільканадцять разів пан Ян обійшов усі кімнати горішнього поверху. Ніде не знаходив спокою. Спогади і каяття роздирали серце. І він ходив і ходив, роздивляючись по кімнатах, заглядав у шафи з книгами, торкався

клявіатури фортепіяна, зазирнув до акваріума, спинився перед збіркою зброї, яка так гарно, симетрично була розвішена над канапою... Дивне почуття! Всі речі дивилися на нього з загадковим непоясним виразом. Ніби все це він бачив колись, десь, у когось. Ніби це все здавалося йому чужим. Що за пригода?! Від чого це так? От він знову обійшов усі кімнати, обдивився всі такі давно знайомі речі, але для чого це? Для чого ходити, переглядати? Він же бачив оце все тисячі разів і тепер знову переглядати? Пощо? А час біжить... і вже так пізно.

Розгублений, зовсім знеможений, він знову сідає в крісло, схиляється чолом на стіл і хоче на хвилину забути. І легенький сон тихенько кладе йому на голову свою м'яку, ласкаву руку. Але що це? Він підняв голову. Хтось ніби заворушився за його спиною. Ніби щось неясно тріснуло чи рипнуло. Він озирнувся. З відчинених навстіж дверей потягнуло на нього могильним холодом. На порозі його кабінета хтось стояв. В цей час? Не запрошений? Без візитної картки, без будь-якого попередження, хоч би телефоном? Хто посмів його впустити?!

Пан Ян хотів встати і не міг. Хотів спитати, — не було голосу. Хотів поворухнутися, але відчув, що весь скам'янів.

Гість стояв на порозі і спокійно роздивлявся по кімнаті, зовсім не помічаючи господаря дому, пана Яна.

„Хто це... хто ти?“ — тільки в думці злякано ворухнулося запитання.

Пізній відвідувач беззвучно вступив до кімнати і таким самим кам'яним поглядом почав оглядати всі речі. З застрашаючою увагою обмацували його очі кожний предмет, кожную дрібницю і пан Ян помічав, як всі вони по черзі зникали з кімнати і вона порожніла. Скоро гість вийшов. Якась невидима сила підхопила пана Яна і він пішов слідом за своїм нічним гостем. І там він знову побачив, як так само безслідно зникали речі в інших кімнатах.

„Та це ж злодій, це грабіжник! Він забере у мене все, знищить! Яке він має право? Хто впустив його сюди?“

В шаленій люті, в нестямі він кинувся з-заду до нього і крикнув:

— Стій! Хто ти? Яке...

В цю саму мить вони обидва опинилися якраз перед великим дзеркалом в стіні і пан Ян побачив: гість не відповів нічого, його очі не кліпали. Холодні, ніби скляні, як у гадюки, вони спинилися на панові Янові у дзеркалі. І тут пан Ян відчув, як уся кров до останньої краплі впала додолу. І хоч він не зробив ні найменшого руху, він зник зі свічада під поглядом свого гостя. Ноги його прикипіли до підлоги. Він не мог хоч би трошки ворухнутися, але себе в дзеркалі він уже не бачив. Там його вже більше не було: він зник безслідно. Стояв лише той грізно, впевнено, кам'яно-нерухомо і ще не відривав своїх очей від пана Яна.

І аж тепер він пізнав його... Клем... здогадка, жах і гнів блискавкою обпекли його мозок. Так, він пізнав його!... Це — він. Клемент... Клемент!...

— Будь ти... будь ти... будь ти!... — а далі ні звука.

Пан Ян рвонувся до вікна. Фу! Як тут сказано напалено, як душно! Ну, як так можна?! — Він відкинув важкі гардини і широко відкрив вікно.

Глибока місячна ніч. Тихо. Спокій. Сон. Сплять, відпочивають Лани. Лише він не спить. Не знає спокою, забув про сон, десь загубив його пан Ян. І тут знова він бачить, що коло брами його садиби стоять двоє. В кашкетах, в шинелях, зі зброєю в руках. Які вони мовчазні і які вони грізні! Як гостро і впевнено виблискує сталь їх багнетів. Як жахливо ясно вимальовуються їх простолінійні кашкети, а на них болюче ріжуть очі кривавим блиском червоні пятикутні зірки!

„Ага, це вони... мене... стоять там... чатують... щоб я...”

Холодна, ясна ніч, високий чистий місяць, мертвий спокій навкруги, тиша і він коло вікна, один-одиноксенький... самотній... пан Ян.

Над Ланами і широко над чеською землею, над його землею, вставала велика червона заграва.

Ніч... глибока ніч.

Вже пізно. Дуже пізно.

ЯК БУДУВАЛАСЬ ШКОЛА В ЗАГІРЦЯХ

У ночі безсонні скрипіли колеса,
І сосни будили в душі супокій,
А школа в Загірцях світила мов полум'я,
Купався я в променях марень та мрій.
Юність (Із збірки „Надвечірній заспів”)

Було це десь навесні 1937 року. В нашу хату якогось дня зайшов сільський староста. Каже він „Добридень”, ще й дверей не зачинивши. Так вже в нашому волинському селі водилося. Питається тато:

— Володимире, що тебе так ранком турбує?

— Дядьку, розпорадження і баста.

— Що так спішно? — дивується тато.

— Приказав вуйт привести вашого Кирила до гміни, — відказує служака. — Не журись, він сам піде. Тільки хоч поясни людською мовою, з якою ціллю він має іти? — питається тато.

— Вчора на засіданні радних приговорили, щоб старости привезли із своїх сіл всіх будівельників: інженерів, підрядчиків, майстрів.

— Ну і що?

— Надійшли кошти збудувати школи в трьох селах в нашій гміні.

— Дуже добре! — зрадів тато. — Вже час збутися тих корчем, які правлять нам за школи. Цар Микола нам залишив таке добро, а Польщі байдуже до наших „кресів”.

— Вже мають і пляни, а громади вибрали місце на школи.

— Даремно хвалитесь, — закинув іронічно тато. — Малувато, це тут близько є Суражські ліси, є де взяти дерево. Проте двадцять років і цвяшка не забили!... Засміявся наш староста і з цим і пішов.

На другий день ранком мама вирядила мене в дорогу. Пішов я через поля і ліси. Вітром шепотіли, хвилювались як море лани, цвірінькали на деревах пташки. Я ішов із завмиранням серця, відчуваючи, що на мене чекає щось

важливого і відповідального. І не помилився. З Дедеркал, де помістилась наша гміна, я повернувся над вечір.

Батько мене прийняв радісно. Присіли ми на драбині під клунею і почав я із чистою душею розказувати. Коли дійшов я до того моменту, коли двадцять два підрядчики представили свої кошториси, я запнувся. Було ніяково сказати, що саме мій кошторис прийняли, тому що він був найтанщий. „Раптом тато висварить мене, що я дурною головою недосвідченою вліз в біду?” — думав я. Адже не прийдеться нічого з цієї праці заробити а, навпаки, треба буде від батька просити помочі. Нарешті відважився і випалив все одним подихом. Цілком несподівано для мене батько не розгнівався, а відповів бадьоро:

— Дуже добре зробив, я маю пшеницю, а як не старчить, то продам і поле. Ти знаєш, сину, ця школа це наша майбутність і воля. Це наші діти.

Заспокоєний його словами я витягнув з кишені плян, якого мені вручили, і подав татові. Він довго крутив його в руках, дивився то в один бік то в другий і засумував. Нарешті заговорив повільно, натискаючи на кожному слові:

— Дотепер учили наших дітей в корчмах, а тут знову нам корчми підносять. Це сором учить дітей в таких гниляках!

Даремно я намагався його розважити, пояснивши, де саме громада хоче поставити цю школу і що притому казали вуйт та секретар. Тато робив вигляд, що слухає мене, а сам думав про своє. Не докінчив я розказувати, як тато поставив питання рубя:

— А чи дадуть тобі право збудувати більшу школу? Хоч на дві три класі, канцелярію для учителів і помешкання для директора? Ти ж подумай, сину, прийде хтось до нас, якийсь директор до цієї школи. Чим село його прийме? Він може має родину. В цій комірчині йому жити неможливо!

Слова тата мене приголомшили. Я був ще молодий, недавно закінчив політехніку. І знав одне: є плян, треба його виконати, в межах тих коштів, які мені дають. Далі я і не смів думати, я зрозумів, в яких умовах ми жили і зрадів і з того, що міг чимось прислужитись сусідньому селі, де мали будувати цю школу і куди підуть діти із

нашого села. Тато бачив справу інакше. Перед його очима стояли Загірці, невелике село розкинуте на чотирьох вулицях. Посередині під горбочком буде ставок. Частина води прибувала з джерел, а решта стікала з вулиць, з дощу, та навесні із снігу. В ньому купались гуси, качки і худоба пила воду. А літом ставок висихав. В його плесах віддзеркалювалась предковична корчма. Дві кімнати, в одній вчилися діти, а в другій жив директор. Діти в клясі підлоги не мали, гміна зробила лишень для комірчини директора з опілків соснових щось ніби підлогу. Корчма була покрита дахівкою. Отож, коли селяни вже не мали де сходитися, корчма змінила своє призначення, все ж вони, по привычці, облягали її знадвору. Більшість тіснилась на призьбі, а кому вже не було місця, той присідав в поросі просто на землю. Без перестанку частували один одного. Так було і до обіду, і по обіді.

Жили ми тоді на хуторі, між господарським селом Якимівці і оцими гоголівськими Загірцями, і думається мені, що тато відчував чи то сором, чи то обов'язок за це бідолашне село. І рішення визрівало в його голові. Він глянув на мене спокійним поглядом і сказав:

— Взявши плуга в руки, не годиться зробити сорому. Як постелиш, так і виспишся, як кажуть. А що я вперед заплачу і збудую школу, то так не годиться. Подумай сам. Перейди до Загорець. Хоч там нема з ким говорити, залляте це село могоричем. Не входи в жодні компанії, не розкажуй нічого. А найкраще хіба, вступи до священика Івана Любарського, він недавно приділений до них консисторією. Це розумний чоловік, надіюсь, що він доведе до толку. Не оминай ні старости сільського, ні директора школи, і навіть дяка церковного, всі тобі стануть в пригоді.

Пішов я до Загорець навпростець в неділю по полудні. Панотець Любарський прийняв мене здивовано. Це був високий, сановитий мужчина. Борідку носив невелику. Видно було по ньому, що цей новочасний священик, а не старосвітський батюшка.

Розмова з ним була ділова. Він зауважив, що така доля нашого народу; в більшості парохій, де він перебував, ситуація подібна.

— Мені став страх, вже в п'яту парохію мене переводить консисторія, — додав він. Я запитав його:

— Хіба можливо буде зробити школу, яку ми заплянували, без помічі гміни?

— В чому ж трудність?

— Нам заплатять лише матеріал, а не робітників, ані майстрів. А чийми силами це зробити, одно що без майстрів, а друге що без платні. Адже ваші загорецькі радше під корчмою посидять, аніж возити дерево з лісу без плати.

Тоді панотець Любарський встав із крісла, підніс руки догори і зворушливим голосом промовив:

— Буде школа. Сорочку бачиш на мені? Продам. І ще придане добродійки продам!

Послав за сільським старостою, за дяком, за директором школи. Всі прибули. Я розказав їм про будову, на яку є плян, скільки є грошей і що без помічі громади я не в силі нічого зробити.

Всім ніби відняло мову. Ні в котрого не запалилась так любов до школи, як у чужинця, який ще навіть не ogrів місця.

Не підтримали вони мене навіть щодо ділянки, один священик сміливо взяв це на себе і заявив становчим голосом, що без згоди консисторії готовий виділити під школу з церковного городу чорнозему два гектари. На ці слова старості вийшли сльози, дяк втер очі.

Священик і директор-поляк обмінялись словами, що час настав до зрозуміння.

В понеділок вїт покликав мене через старосту до гміни. Хотів знати, чи я часом не роздумав, чи маю можливість сповнити своє зобов'язання. Я тоді до нього не пішов. Був засмучений, чому мене в таких умовах використовують. На другий день нарешті рішився. Заявив вїтові прямо:

— Такої корчми не збудую!

Він довго радився з секретарем. Дуже їм сподобались мої пляни, проте ми почали сперечатися, щодо умов. Я вимагав, щоб лісництво Сураж заготовило мені матеріал і видало скільки потрібно. На це вони згодились. Однак я продовжував вести своє:

— Добре, матеріял буде, а хто заплатить за привіз дерева?

— Це твоя справа! — відрубав секретар.

— Добре, нехай справа моя, але я не власник школи. І батькові не позволю продати землю, щоб оплатити привіз будівельного матеріялу для сусіднього села.

Війт почав виправдовуватись, що він сам працює для громади без грошей, і отримує платню тільки поденно, за той час, коли присутній в гміні. Було ясно, що на владу не було чого розраховувати. Вона не заплатить ні за мою працю, ні за працю селян. На тому і розійшлись.

Через кілька днів я знову зайшов до панотця Любарського на пораду.

— Відповідь ясна, зробим школу і без грошей гмінних, матеріяли є, гаразд.

Це були його слова.

Він запросив на вечір сільське начальство і організував комітет для будови школи. Кожному членові цього комітету приділив учасок і сказав, що на початок тижня десять фір мають виїхати за матеріялом. А в неділю перед тим сказав проповідь. Вона вся була присвячена споруджуванню школи. Слова його врзались в серце присутніх, при тому — жінок.

Вони збудили своїх чоловіків в понеділок ще за півнів, уладили вози, приїхали з чоловіками до священика. Кожна боялась, щоб її чоловік, не відставав від валки, не припізнився десь на могорич.

Їх побоювання були не безпідставними. До панотця прибуло десять фір, а до лісу прибуло лишень п'ять. П'ять фурманів випарились дорогою. А дорога справді була довга, сорок вісім кілометрів. Як виїдеш ранком, то вертаєшся пізно вночі. Матеріял був сирий і тому тяжкий. а коники селянські були дряхленькі.

А це стояла весна, люди не мали вівса, щоб дати коням.

Напевно, війта мучило сумління, він часто приїжджав, оправдувався, що не має грошей. Однак було видно по ньому, що йому радісно, що стільки народу бере участь в будові.

Будова школи в Загірцях

А ця одностайність була насамперед заслугою панотця Любарського. Він всіх одушевляв до роботи, ніколи не переймався думкою, що не побудують. А були проте нарікання, а то й відмова від роботи.

Одного дня сталося так, що ніхто із селян не зголосився привозити воду із ставка, який знаходився далеко від будови. Тоді священник рішуче підняв рясу, взяв дишлі бочки в руки і сам потягнув її до ставка.

Піднявся крик. Жінки, які переходили, хапали батюшку за руки і за хвилину, не знати звідки з'явилися коні і прибула вода.

І так не пройшло три місяці і силою селян будівництво було завершено.

Школа велика, як на тодішні умови, цілком придатна для науки.

Ця школа й сьогодні стоїть в селі Загірці близько церкви.

А, на жаль, незаслужено забули про людину, якій в великій мірі ця школа завдячує своє існування.

На початку Другої світової війни якась кривава рука проколола в груди штиком одної ночі в постелі панотця Івана Любарського і його дружину.

Вічна їм пам'ять! Нехай земля їм пером стане!

СПОГАД З ВОЛИНИ

Чим довше ми живемо на чужині, тим частіше повертаємось думками у рідні сторони, де пройшли наші кращі молоді літа. Туга за своїм, цілком природня річ і ніщо, ніякі блага не можуть її послабити. Але спогади бувають різні. Одні є пов'язані з приємним, милим, до яких чуємо сентимент, інші знов пригадують нам страшні пережиття, пов'язані з останньою війною. Так і в мене залишились два роди спогадів.

Живучи в дитинстві в одному селі над річкою Бугом, Володимирського повіту, з сентиментом згадую ті роки. Були це часи поміж двома світовими війнами. Той дім, де я жила, стояв близько ріки Бугу, недалеко церкви, в якій мій батько був настоятелем і рівночасно деканом тієї округи. Була це одна з багатих парафій на Волині, до якої належало сто десятин церковної землі. Краєвид був чудовий, довкруги простягались поля і луки, що пливли до ріки з озером посередині, горбами. Це місце називали „Замком”, бо, прокопавши, люди знаходили рештки мурів, де колись, як видно, були будови з укріпленнями і льохами. Перекази говорили, що в тих льохах була корона короля Данила. Нераз приїздив туди О. Цинкаловський і, гробаючи, знаходив щось цікаве для себе, як археолога. Там можна було знайти старі монети з давньої давнини і рештки давнього посуду.

За полями бованів ліс, що вже належав до селян, які жили кожний на своєму хуторі, бо земля вже була ко-масована. Такий селянин почувався господарем свого шматка землі і багато з них були заможні. Трьох вчили своїх дітей в середніх школах у місті, а один навіть був на політехніці в Чехословаччині. Жили старим патріархальним життям. Хоч це були часи під польською владою, все ж у тихих закутках задержався ще старий спосіб життя, питомий для українського села.

Пригадуються мені всякі урочистості, пов'язані з давніми традиціями. Хто не пам'ятає звуку великодніх дзвонів, що розлягався довкола на протязі першого дня свят, коли то дозволено було дітворі вилазити на дзвіницю і дзвонити до сходу. Або хто не радів, оглядаючи гурт гарних дівчат у вишитих сорочках зі стяжками, що ви-

водили хороводи під церквою і цокались крашанками зі своїми ровесниками. А десь у червні, коли то збіжжя „наливалось”, відбувалось посвячення полів. Тоді уряджувались походи з хоругвами, що обходили поля усіх селян. Далі приходили осінні свята, як Спаса, коли то освячували овочі і різне пахуче зілля, що наповняло ароматом цілу церкву. Іноді траплялась така урочистість, як спровадження ікони Почаївської Божої Матери (копії) із самого Почаєва до села, що його мешканці захотіли мати у своїй церкві. Пам'ятаю сама, як зустрічали в поблизькому селі Іваничах ту ікону, що його гурт прочан провадив зі співом побожних пісень аж з самого Почаєва, віддаленого на сто кілометрів дороги.

Далі надходили свята Різдва з гурбами колядників, які на зміну підходили під вікна колядувати, а потім під Водохреща щедрувати. Був ще аматорський театр, що давав „штуку” про Ірода. Підлітки перебирались за царя Ірода, анголів і чорта. Ірод був в короні з золотого паперу, на плечах мав ніби королівські шати, борідку з волонкон льону чи коноплі, а в руках щось що мало представляти скипетр — знак влади. Анголи мали крила з гусячого пір'я, а чорт в масці з рогами і у вивернутому кожусі, чорною вовною наверх.

Зміст тієї „штуки” не складний. Ірод задумує вбити Боже Дитя, для того посилає своїх слуг. Ті, вернувшись, приносять корону його сина, кажучи, що всіх немовлят вибили, навіть його сина не лишили. Ірод розжалений забиває себе мечем, а тоді чорт знадвору вскакує і, закинувши ланцюг на Іродові плечі, виволікає надвір. Анголи на radoшах, що правда перемогла, співають „Слава Богові на небі”. — Всі ці інтермедії назавжди лишаться в пам'яті і ніщо їх не може затерти ані замінити. Бо хоч на чужині є свої звичаї, але вони чужі і не промовляють до серця, у них бо все побудоване на „бизнесі”. От хочби на Різдво, де основне є подарунки, які до речі можуть бути маловартісні, аби було кольорове опакування з кокардками.

Шкільні мої літа пов'язані з Луцьком, де я закінчила українську приватну гімназію. Була це одна з середніх шкіл (були ще в Рівному і Крем'янці) з українською мовою навчання і з правами, що давали дозвіл на вступ до

університету. Коли польські середні школи були безплатні, то наші українські були оплачувані родичами дітей. Але мимо того гімназія була повна дітей, переважно з духовних родин і селянства, бо всі розуміли вагу виховання у рідній школі. Хоч доїзд до Луцька був не легкий, пів дня потягом, але мій батько не застановлявся над тим і завіз мене до цієї гімназії, примістивши на помешкання до однієї вдови, де вже було троє дівчаток. За це я йому сьогодні вдячна, бо своя рідна школа — це та база, що виробляє душу дитини і направляє її у відповідне русло, в даному випадку в українське.

Гімназія та постала, відділившись від давньої російської (де багато було українських дітей), що містилась на вулиці Ягайлонській під назвою Коленко (видно від імені засновника її). Спочатку чомусь більшість хлопців перейшло до української гімназії. Я вступила вже відразу до нашої школи. Ходили на другу зміну по обіді в тім самім будинку. Дівчат можна було порахувати на пальцях, по 2-3 в класі. Так що в початках їх було, як на лікарство і з ними дуже „панькались”. Оповідали, що навіть було таке, що хлопці з пошани зносили дівчат по сходах з другого поверху посадивши на крісло. Коли я вступила до гімназії такого „привілею” вже не було. Було нас більше і ми вже не були рідкістю.

Згодом набуто було власний будинок і ми вже почали нормально ходити до школи вранці. Першим директором був Іван Федорович Власовський, котрий, звичайно, викладав в старших класах українську літературу і був надзвичайним педагогом. Кінчала я вже при Б. Білецькому. Персонал учительський був різний. На початку були й росіяни, як М. Миронов, що викладав малярство, білорус Г. Копцевич — математику, ну й звичайно польську мову і історію Польщі поляк чи полька.

Миронов був доглядачем нашої 3-ої класи. Був він дуже суворий, любив дисципліну і за малий якийсь проступок карав, залишаючи без обіду, словами „три гадіни без обеду”. Часом ставив в коридорі в час великої перерви під годинником на посьміховисько всіх учнів. Колись і я впала жертвою його дисципліни і то невинно. Того дня я була дижурною в класі і моїм обов'язком було стерти таблицю від крейди, якою писали учителі, пояс-

нюючи свій предмет учням. Я це й зробила, але коли один з товаришів почав мені докучати і дразнитись, я, не помічаючи нікого з учителів, витерла таблицю і білу від крейди шматку шпурнула на того хлопця. (Сергія Боднарчука). Тоді від порогу дверей пролунав грізний голос „под гадіннік” і так я була покарана.

Але мимо всього і його шкарадної мови, він був неабиякий мистець. На свято Шевченка він так прекрасно удекорував гімназійні залі, що було що оглядати тим усім, а найбільше батькам, що поприїздили звідусіль на цю урочистість. Стеля залі представляла ніби поле зі збіжжям, серед якого цвіли маки і волошки, а посередині стелі лампи були встромлені в квіти соняшника. Збіжжя з колосками було правдиве взяте з немолочених снопів пшениці. Квіти, звичайно штучні, але виконані цілком, як правдиві. На вікнах були вітражі, що представляли фрагменти з поезій Т. Шевченка, як наприклад запорожців і інших персонажів, яких не бракує у безсмертному „Кобзарі”. Отже, хоч цей учитель був і росіянин, але роботу зробив корисну для прикрашення свята Тараса Шевченка.

Відзначаючись спостережливістю і гострим язичком, учні давали різні прізвища, як на своїх колег, так і на учителів. У моїй класі були: слон, крокодил, коза, бочка, кума і т.п. Директора Б. Білецького прозивали трьохметровий із-за дуже високого росту. Жив він вблизи мене і коли я, маленька на зріст, дріботіла до школи рано, то він спокійно, зробивши свій довжелезний крок, випереджував мене на багато.

Учителя Г. Копцевича прозвали „гето”, тому, що замість слова „то”, казав „гето” — з білоруського. Решта учителів були українці, з яких особливою повагою користувався В. Федоренко, що викладав латину. Як відомо, цей предмет вимагав досить праці і багато учнів його не любили. Мені чомусь цей предмет йшов легко і я прикладалась до нього з охотою. Польські учителі майже щороку змінювались. Але десь при кінці мого перебування, було прийнято до складу учителів трьох українців з Галичини. Один з них Б. Кобилянський викладав німецьку мову, С. Жегалович — всесвітню історію, а третій — польську мову.

По деякому часі виявилось, що цей полоніст своїм захованням почав зраджувати прокомуністичні погляди і навіть за „пані-брата” був з одним учнем, з яким в час перерви проходжувався в інтимній розмові, а студентів з духовенства просто переслідував. Коли учителі його „розкусили”, а що учительський персонал був оплачуваний не державою, а батьками учнів, то на другий рік йому контракту не поновили. Був він всього рік, але видно встиг свій вплив передати декому.

Недавно я оглядала книжку „Історія сіл і міст” Волинська Область (советське видання), де подані люди і місця і побачила саме того учня (було фото), як активного члена к. партії. Отже цей учитель польської мови звався Ярослав Галан — комуніст, який видно мав доручення свої ідеї просувати в молоді душі. Але це йому не вдалось, бо його погнали з праці. Пізніше були чутки, що він згинув в Галичині з рук українських націоналістів.

Наша гімназія робила краєзнавчі прогулянки по Польщі від Кракова до Балтику і від Шлезька до Варшави. Особливо приємна була двотижнева прогулянка в Гуцульщину. Опис про ту прогулянку був поміщений в пластовому журналі „Юнак” в ч. 11-12 за 1980 р.

Спочатку наша гімназія не мала прав вступу до польських університетів і перші річники по maturі виїздили на студії за кордон до Німеччини — Данцінг, або до Чехословаччини на українську Політехніку в Подебрадах. Коли я вже закінчила гімназію, тоді вона одержала права і я змогла вступити до університету у Варшаві. Там українська студіююча молодь не чулася самотньою, бо була заснована Українська Студентська Громада, до якої кожний свідомий українець чи українка з Волині і Галичини вписався. В університеті були різні корпорації, що відрізнялись назовні різними шапками. Наша Українська Студентська Громада носила темноблакитні аксамітні шапки з золотими шнурками і козирком. На версі шапки виготовані були три літери УСГ, уложені майстерно у формі тризуба. Часто студенти мали збори, доповіді різних діячів, а в карнавал звичайно й вечірки. Але головне, що ми, студенти, чи то в університеті чи на вулиці ніколи і не подумали говорити між собою по польськи. А треба

знати що поляки не дивились на нас прихильним оком і мимо всього нам і на думку не приходило соромитись своєї мови. А як є тут на поселеннях у різних країнах, де ніхто нас не тисне, де панує свобода, а наша молодь між собою часто послуговується чужою мовою.

Вакації студентська молодь проводила у себе чи в Галичині, чи на Волині, залежно звідки походила. Але нераз студенти з Галичини мандрували каюками по Бузі вгору, обзнайомлювались з теренами, заселеними українською людністю, з правого боку- — Волиню з лівого трохи на північ з Холмщиною. Пригадую, як одного літа загостили до дому мого батька дві групи знайомих мені студентів, що простували на північ. З приємністю згадуються ті часи, часи молодости, коли „море було по коліна”, як то кажуть і всілякі ідеї кружляли по голові, але не матеріяльного змісту, який, на жаль тут поглине молоді душі.

Варто сказати, що Волинь може пишатись тим, що хоч невелика вона територіяльно, зате видала багатьох людей небуденної вартости. Такі імена, як Леся Українка, Олена Пчілка, Оксана Лятуринська, У. Самчук, О. Стефанович, П. Молодожанин, О. Цинкаловський і багато інших здібних людей, що заявили себе у різних галузях — горять самі за себе.

Саме положення Волині було таке, що до I-ої світової війни вона знаходилась під окупацією Росії і в орбіті її впливів. По I-ій війні знайшлась в межах Польщі разом з Галичиною (що до I-ої війни була під Австро-Угорщиною). Отож тип волиняка мав риси і з центральних земель України, а живучи вже під Польщею в одному гурті з Галичиною, набирив ті риси відмінні, чи то в мові, чи у звичаях, що питомі були для галичан. Волиняки знали російську мову і польську, особливо молодша генерація, що вчашала вже до шкіл за польського панування. На взір галицьких „Рідних Шкіл” на Волині у 20-их роках постають приватні гімназії з українською мовою, які виховали багато свідомої української молоді. Це були часи вневдовзі перед вибухом II-ої світової війни. Про часи з вибухом війни не згадуватиму. Вони бо належать до тих страхітливих переживань, що їх зазнав кожний, кому прийшлося покидати свою рідну землю.

Галя Матушевська

Т. Мельник

ЛАНІВЦІ

(Спомин)

Тимофій Мельник

Хоч я народився в селі Волиця біля малого містечка Ланівців на Крем'янецьчині, то я провів свої юні роки у містечку Ланівцях. Ланівці лежать 30 кілометрів від міста Крем'янця, на Волині.

Саме містечко розбудувалося та розляглося на легко гористій місцевості, де зо східнього боку містечка протікає без назви мала річка, а з другого боку містечка протікає річка Буглівка, яку перепинює гребля із ставом.

Широкий став відділював містечко від села Ланівців, яке розляглося на великій рівнині та ховалося в зелені садів. Із північного боку містечка та села, тягнулися сіножаті, які кожної весни вкривалися жовтозолотистим ла-

таттям, та посередині сіножатів із заходу на схід текла річка Жирак, так що в Ланівцях сходилися докупі аж три річки, які разом впадали в ріку Горинь. Біля Лановця ішов залізничний шлях Київ-Шепетівка-Львів, із його півстанком в Ланівцях.

Ціла середина містечка була заселена жидівським населенням, яке виключно займалося торгівлею, лише на передмістях мешкало українське населення, яке займалося хліборобством. Поляків було мало, яких можна було б на пальцях рук усіх почислити. Були це зайди, яких насаджувала Польща під час окупації Волині, для виконання польських розпорядків. Уся адміністрація містечка складалася виключно із поляків, які для праці у різних установах були прислані із глибини Польщі. На всі Ланівці лише один українець працював рахівником у податковім відділі, якого прізвище було Лойко, та на якого все був натиск, щоб він перейшов на католицьку віру, бо якщо не перейде, то звільнять із праці. Та Лойко знав собі ціну, помимо залякування та звільнення, його назад кликали до праці.

Найвищим будинком в містечку була п'ятиповерхова новозбудована 7-класова школа, де вчителями також були лише поляки. Була ще стара жидівська синагога, новий польський костел, та велика мурована українська православна церква, побудована над ставом при вхідній дорозі до міста.

Ланівці мали ще і свій шпиталь на 8 ліжок, яким завідував д-р Божков, а його помічником та медичною сестрою був кривий Антон, який завжди був п'яним, бо випивав спирт, яким він мав натирати хворих пацієнтів. Хоча Ланівці були далеко від польсько-радянського кордону, польська влада, щоб припинити будь-яку культурно-освітню українську працю, включила Ланівці в прикордонну смугу, де були дуже дурноваті закони, які обмежували навіть вуличний рух. В прикордонній смузі не вільно було будувати нової хати із вікнами на схід. Не вільно було ходити по заході сонця, аж до сходу сонця. Якщо хтось робив хрестини, весілля, чи інше прийняття, а мав гостей із неприкордонної смуги, він мусів всіх гостей списати та подати список на „Стражницю” К.О.П. (Корпус Охорони Пограниччя), де містився військовий штаб.

Кожна людина мусіла мати завжди при собі документ т. зв. „Довуд особісти”, без якого не вільно було ходити. Ці драконські закони стосувалися виключно лише до українського населення, бо поляки та католики, могли свobodно порушуватися 24 родини на добу. Вони всі мали на документі прибиту квадратну печатку К.О.П., що вони могли вдень і вночі вільно ходити. Увечорі в Ланівцях, по місті та по селі, ходили військові патрулі, і біда була тому, якщо когось зловили. Його вели 5 кілометрів на військову „Стражницю” та там замикали в льох, де було зсипане вугілля до палення, там він сидів до другого дня, аж поки його начальство не покликала на допит, а після допиту звільняли.

Та помимо польського наступу та утисків на все, що було наше, що було українське, Ланівці ніколи не стояли нижче других вільніших українських міст чи містечок. В лановецькій церкві Св. Покрови було аж 2 мішані хори, які співали на зміну під час Богослужень. Одним мішаним хором провадив дяк Осташевський, а другим, молодечим хором, провадив диригент Опанас Маньок.

Після приходу на Лановецьку парафію отця прот. М. Малюжинського, культурно-освітня праця ще більше оживилася, бо за його старанням була заложена в Ланівцях Філія Українського Добродійного Товариства, яке мало свій осідок у Крем'янці. Всі бувші члени забороненої „Просвіти” вступили до У.Д.Т. та вся не зорганізована до того часу молодь. Створився Театральний Аматорський гурток, вивчалися драми та п'єси. Хоча ми рідко діставали позволення на представлення, бо щоби поставити виставу, треба було мати дозволення із староства в Крем'янці, дозволення із К.О.П., і накінець із лановецької поліції. І якщо одна влада дозволяла, то друга влада забороняла давати концерт чи якусь п'єсу. Та ми духом не падали, раділи із того, що всі сходилися разом в читальні У.Д.Т. та щось нове розучували, чи спільно обговорювали нашу недолу та журбу за наше українське завтра.

Жодної індустрії чи якихось більших підприємств в Ланівцях не було, а населення щорічно збільшувалося, бо не було відпливу зайвих робітничих рук на якусь іншу працю. Хоча наша Волинь пишалася своїми лісами та ши-

роками просторами родючої землі, то селянські землі були вкриті густо межами, які щороку збільшувалися через поділ землі для дітей.

Більшість землі в Лановецькому районі займали фільварки та осадники, які були отими пістряками на здоровому селянському тілі. Польща взагалі не журилася правною економічною стану українського селянства, а почала колонізацію, вживаючи католицьку релігію як засіб для досягнення своєї мети на окупованих нею українських землях. До того ще й викрикували на своїх державних святах: „Ми хочемо колоній! Ми хочемо мати Польщу від моря до моря!” Це визначало, що вони хотіли мати свою Польщу від Балтійського моря по Чорне море. Я не можу забути Польщі — років, починаючи від 1930 аж до її упадку, коли почався на радянському боці України страшний голод. Я бачив в ті роки в Ланівцях багато втікачів із України, бідних обдертих та худих, яким пощастило перейти кордон, та яких поляки щоночі назад переганяли через кордон в голодне московське пекло. Я бачив людей, яких перегнали через кордон та вони назад вернулися, за що їх польські салдати били прикладами рушниць і на другу ніч назад перегнали в Радянський Союз.

Не минула Лановець і Береза Картузька, де перед початком німецької-польської війни були в Ланівцях заарештовані голова У.Д.Т. Симон Карпюк та Фома Гуменюк, та вислані до концентраційного лагерьу в Березі Картузькій.

Та нема нічого на світі вічного, Польща за два тижні війни з Німеччиною розлетілася. Прийшов на західні українські землі новий червоний московський окупант із його канібальною системою. В Ланівцях були заарештовані молоді студенти, які заледве мали по 18 років: Микола Дацюк, Кость Мулярчук і Петро Меньок, які сиділи в крем'янецькій в'язниці. Та під час війни при втечі советів із Крем'янця, Н.К.В.Д. всіх в'язнів помордувало. Згадані лановецькі хлопці мусіли в страшних нечуваних у світі муках і тортурах умирати. Вони мали вибиті зуби, повідрізувані язики, попробовані дротом вуха, та положені пальці на руках, та мали чорні п'ятна від побоїв по всьому тілі.

Та коли совети при допомозі Аліянтів розбили Німеччину та вернулися назад на Західню Україну, вони ще довго зводили бої з українськими повстанцями. В Лановецькій районі оперувало дві взаємодійні групи, а це У.П.А. і Вільне Козацтво. Радянська влада для боротьби із українськими повстанчими загонами, мусіла вислати на Волинь спеціальні відділи К.Г.Б. „Істрібітільные Отряди”, яких волиняни звали „стрибки” та які перече́сували усі ліси та села. В Лановецькій районі начальником стрибків був кагебіст капітан Циганков, який ніби шукаючи криївок повстанців, грабував селян з усього майна, та поживи, забираючи кури, гуси та все інше. Конфіскували саомогон у селян, зносили все разом до якогось місця, а потім починали дику оргію. Такі оргії були по всіх селах Крем'янецьчини. Коли хтось не хотів чогось віддати, то його ті бандити били до непритомности.

В Лановецькій районі був Станичним У.П.А. Петро Швалінський із Лановець, за видачу якого К.Г.Б. було призначило 25,000 рублів нагороди. Він оперував ночами проти большевиків, а на день ховався у своїй криївці в селі Лопушня Вижгородецького, сусіднього, району.

Цього невловимого месника, зрадила жінка, яка працювала кондуктором на залізниці. В 1947 році його криївку оточило з усіх сторін К.Г.Б., він не бачучи виходу, довго ще із криївки відстрілювався, а потім разом із своїм адьютантом власноручно пострілялися, щоб не попасти живими в лабеті К.Г.Б. Їх обидвох привезло К.Г.Б. до Лановець, де їх тіла лежали три дні для прилюдного показу, і застрашування населення. На Лановеччині згинув і мій безстрашний друг із села Гриньок, Остап Зиско, якого знав цілий Лановецький район. Він під час ревіндикації Гриньок, був висланий із села Гриньок на 5 років — не мав права жити на Волині. Він із жінкою та дитиною, та ще іншими повстанцями були оточені кагебістами, коли перебували в бункрі, їх кагебісти закидали гранатами, де всі погинули.

Нехай мій спомин буде вічною пам'яткою про добрих моїх друзів, що були помордовані ворогом, та пам'яткою тим, що впали на полі слави, які любили Україну понад своє життя, та які полягли за її волю.

КРЕМ'ЯНЕЦЬ

Перша згадка про Крем'янець датується 1226 р. в Іпатському літописі, коли його війська розбили угорські і польські збройні сили, які тоді очолював королевич Андрій (9; 749). В числі укріплених міст Крем'янець входив до Галицько-Волинської держави. В 1241 р., по дорозі на українські землі, сюди вступив хан Батій з численною ордою. Його з повним успіхом відбивали воїни крем'янецького замку. Не маючи надії на успіх, хан зняв облогу та рушив на захід. В 1255 р. володар Західньої України кн. Данило під стінами крем'янецького замку розбив татарів воеводи Куремси, який потім сильно понищив околиці та мусів відступити (10, 171). Але в 1261 р. в Україну увійшли численні орди на чолі з Бурундаєм, він примусив українських князів знищити укріплення в кількох більших містах в тому і в Крем'янці (Батюшков, Волян, ст. 446-47). Під час воєнного спору між Польщею і Литвою за галицькі й волинські землі в 1349 р., Крем'янець признали за литовським кн. Юрієм Наримонтовичем під умовою відбудувати оборонний замок. В 1366 р. це місто відійшло до Литви. При кінці XIV ст. почалася відбудова замку, яку закінчив кн. Витовт. За його тут влади ремісники мали право об'єднуватися в цехи, купцям дозволено будувати крамниці та вільно торгувати, мельники будували млини на р. Ікві (Архивъ Юго-Западной Россіи, ч. 5, т. 1, ст. 3). Велике спустошення зазнало місто в 1497 і 1500 рр., орда місто зруйнувала, а жителів забрала в ясир. За народнім переказом українські дівчата пов'язалися своїми косами і кинулися вділ з камінної гори Дівочі Скелі, вибравши смерть замість піддатися у полон бусурманам.

У 1438 р. місто одержало Магдебурзьке право, що вплинуло на розвиток багатьох ділянок жителів. Згідно того права, в 1536 р. заведено самоуправління з війтом на чолі та допомогою бурмістрів, райців і лавників. Урядові та виборні посади займали поляки. В місті були „юридики”, цебто діляниці під охороною права; жителі таких діляниць трудилися торгівлею, ремеслом, або працювали на землі, але вони всі підлягали своєму власникові. Торгували також пивом, медом і горілкою.

Першу зраду в Крем'янці на польську користь слід віднести до часу подій в Київській Русі. Кн. Ізяслав, в хре-щенні (1054-1077), син Ярослава Мудрого, переслідуваний своїми претендентами, просив свояка по жіночій лінії польського короля Болеслава II, прозваного Хоробрим, допомогти втримати під своєю владою Київ. Болеслав прислав своє військо, яке Ізяслав був зобов'язаний вдер-жувати. Але згодом поляки почали сваволити, київляни почали їх бити, король був змушений втікати. По дорозі до Польщі обліг Крем'янецький замок, але не міг його здобути. Ми не знаємо, які тоді були мотиви, але влас-ник замку Макосій дозволив королеві увійти в це укріп-лення. З вдячності за вигоду, король дав Макосієві вічні права на замок; він належав до роду Денисків-Макосіїв, власне він став родоначальником, що тут століттями гос-подарили. Останній з роду Денисків-Макосіїв помер 1871 р., був власником с. Береги, його майно перейшло на Зиг-мунта Радзиминського.

Гербознавець Несецький пише, що Дениски-Макосії мали герб Вукри. Перший з них будучи ще язичником у Живоклодовні, мав сина Ванькона, що перший з того

Частинний вигляд міста Крем'янця

роду охрестився у православній вірі. Був старостою волинським і крем'янецьким та воював з татарами. Одружений з Олехною Редройц, з роду князів литовських. Від неї народився Станко, був військовиком. Один з них Петро одержав у спадщині Крем'янець, а головна господарка була у Стіжку. В Петра було два сини: Гаврило і Михайло від матері з роду Кордіїв. Гаврило був одружений з представницею Боговитян з Козирад і було у них чотирьох синів. Власне Гаврило оснував у крем'янецькому замку православну церкву. Один з його синів називався Денис. Потім у цім роді були духовні особи та місцеві провідники.

Часті напади кочовиків від півдня примушували господарів міста приспособити замок до оборони. Король польський Зигмунт I, він же і князь литовський на початку XVI ст. передав Крем'янець під управу своєму побічному синові кн. Янушу, старості Луцькому та біскупові віленському. Цей активно взявся за напругу замку у Крем'янці. Після потрібного ремонту він узброїв замок гарматами та пальною тодішньою зброєю. Під замковою стіною на підвалах побудував приміщення для замкового гарнізону. До цього приміщення можна було дістатися по драбині-сходах, перероблена з вежі, що її називали Чарленою. Князь-біскуп побудував кімнати, пивниці та дах над замком, в яким було 9 комор харчових запасів. Він також почав копати криницю, висікли в скалі 40 „латрів” (німецька міра „кляфтер”, дорівнювала сажневі, або 3 аршинам). Дальше копання чомусь припинили.

У першій половині XVI ст. до замку було приписано 18 сіл і хуторів: Підгайці з 29 людьми, Підлісці з млином і 8 люда, Жолоби — 12, Вілія — 12, Вілія-двір — 4, Цеценівка — 14, Двірець — 18, Колосова — 8, Шпиколоси — 11, Дунаїв — 17, Рудка — 9, Куликів — 4, Демківці — 9, Лепесівка — 60, Радишівка — 3, Воронівці — 20 та Воля Білозірка, Осники й двір у Кокорові. Всі ці села та жителі в них були зобов'язані давати різні послуги замкові у виді дарової праці — панщини: по три дні орати на ярий хліб, стільки ж і на озимину, виоране засіяти зерном, скосити та звезти.

Про початок крем'янецького замку мало звісток. За народнім переказом він тут як висока гора, а тим і обо-

ронна природня місцевість — існував від непам'ятних часів. Першу люстрацію тут проводив Лев Потій у 1545 р., він власне записав, що замок тут здавна „іж ніхто не может пам'ятати”. Ревізія (контрольний перепис майна) в 1552 р. записала 14 гармат довгі на 13-ть п'ядей по три цілі люфи. Міст на перекопі був рухомий на ланцюгах, 44 сажнів довгий і 3 широкий. Сам замок у середині 73 сажнів довгий і 33 широкий. В замку була церква Св. Миколая, в ній ікона Св. Воскресіння, срібний позолочений хрест та Євангеліє в срібній оправі (1а, 232-34).

В 1536 р. біскуп Януш перейшов в Познанську дієцезію, король Крем'янець передав своїй дружині Боні з порученням скріпити замок та вдержувати гарнізон війська. Вона тут господарила до 1556 р., отже 20 літ. Управителями в неї були Станіслав Фальчевський та Шасний Герцик. Бона оснувала тут лічницю, вмурувала три великі гармати; вона була католичкою італійського походження, тому ревно допомагала фарним косцюлам.

Треба згадати, що в першій люстрації крем'янецького замку 21.7.1545 р. брали участь дворяни і князі, що мали в замкові свої городні, а саме: староста Шасний Герцик, кн. Д. І. Вишневецький, Матвій Четвертинський, Михайло Боговитанович-Шумбарський, кн. Іван Масальський-Муньча, Іван Болбас, Петро Денисович, Грицько Толмацевич, Петро Денисович-Редуховський, П а в л о Людвинський, Федір Корницький, Басько Микитич, Федір Микитич-Андруський, Яцко Березецький, Федір Олехнович-Андруський, Сидор Дедеркало, Михно Лосятинський та Андрій Федорович Волковський. Відсутні: кн. Кузьма Заславський, кн. Олександр і Федір Вишневецький, князі Збаразькі, пан Война, пан Іван Боришевич, Гнівош Єловицький, Семен Пата, крем'янецький суддя Ермолинський, Іван Хребтович, Грицько Сенютитч і городничий Андрій Куневський. Це імена околичних поміщиків, дворянів і князів з віддалі тодішніх 8 миль. Для всіх них замок був місцем захисту під час кочових нападів. Тут вони зберігали свої дорогоцінності. Усіх городниць було 25-ть та 8 у будові.

Згідно проведеної тоді люстрації, замок був побудований з каменя. Доступ до нього був тільки зо сходу, помостом 176 сажнів довгим і 4 с. широким. На цій віддалі

було два мости, менший доглядали міщани, а більший 244 робітників з 18 вищеназваних сіл. Люстрація виказала, що всіх гармат було 29, в тому 4 соколи, 2 мортири і 22 фальконети (тодішні назви особливого роду гармат). Великий запас був стрільного пороху, салітри, куль, олива і сірки. На замку було три гармаші з річною платнею по 10 кіп литовських грошей (30 руб., 1900) та діставали сукно на убрання. На замкові було три вежі: Над воротами, Чарлена та над приміщенням гарнізону.

Люстрація 1556 р. виказала, що біскуп плянував побудувати оборонну споруду східного доступу до замку. Виказано 14 мідних гармат, деякі з них були литі 1530 р., довгі на 15 п'ядей, люфи величини гусячого яйця, інші гармати були залізні. Міст був 44 сажнів довгий, 3 с. широкий. Кругом замку була камінна стіна. Річна платня старости Семашки була 30 руб., замкового священика — 60, бургграфій (мав ключі від замку) — 51, гармаш — 36, майстер — 30. Був ще кухар, дроворуб, водонос та інша служба. Щодня 10 міщанів тримали на замку варту. В усім місті було 431 житлових будинків, в тому 48 жидівських. Торговими вулицями тоді була Горна, Середня, Жидівська, Жолобівська (тепер Туники), Шпиколоська, Велика, Дубенська, Вишневецька, Воскресенська, Грушвицька, Запотоцька, Боярська, Завальна і Липовецька.

Третя люстрація з 1563 р. записала, що розпорядком короля жидів виділюється до окремої діляниці. Місто одержало дозвіл мати в себе на всю Волинь склад білої солі. Жиди не могли мати більше ніж дві корчми; їм заборонено варити пиво, гнати горілку та робити питний мед. В 1572 р. дозволено два ярмарки в році, на Різдво та на Івана Богослова. Дозволено на Ікві будувати міст, при нім корчму з правом збирати мито по 4 пенязі від чужих та по одному від місцевих.

На Люблинському сеймі, 1569 р. Литва та Волинь були прилучені до Корони (Польщі). Волинське князівство було переназване на „воевідство” та поділене на 3 староста: Володимирський, Луцький і Крем'янецький з осідком тут же; до нього належали містечка: Козин, Радивилів, Підкамінь, Залісці, Олексинець, Вишнівець, Збараж, Вишгородок, Білозірка, Волочинська, Базалія, Красилів, Старокостянтинів, Остропіль, Любар, Полонне, Ламунь,

Зеленці, Судилків, Славута, Заслав, Ляхівці, Човгань (опісля Теофіль), Ямпіль та Катербург. Це була територія Крем'янецького староства.

Сива давнина закрила перед нами багато тепер невідомого, про яке лише в народі залишилися перекази, легенди, або сліди засипів, занамулень, зміни течії води. Серед міщан Крем'янця переказували, що старе місто було над рікою, приблизно текла вона у цім місці, де тепер Широка вулиця, а посередині був ставок. Стрімкі гори зо всіх боків рік-річно зсувалися, занамулювали джерела і вони почали пробиватися в інших місцях. Ще до першої світової війни не могли осушити Вишневецьку і Дубенську рогатки.

В самім місті є багато підземних ходів, в яких жителі ховали свої пожитки та самі захищалися під час наглих наскоків турків і татарів. В 1887 р. такий тунель між Собором і семінарією завалився разом з кіньми і возом. Були слухи, що один хід під землею веде на замкову гору. На цих слухах виникали різні легенди про „дванадцять дверей”, про заховані скарби тощо. Є здогади, що перші поселенці жили в горах в напрямку Ікви. По лівій стороні в напрямку Королівського моста були сліди давнього цвинтаря, на якому ховали християн та побіч жидівське окописько. Орачі постійно плугами зачіпляли за надгробні плити. Назва „окописько” залишилася до сьогодні.

В 1563 р. в Крем'янці було 737 будинків, а в 1629-1224 та около 6.7 тис. населення. В другій половині XVI ст. тут було 70 крамниць. Крем'янець був тоді жвавим торговим центром. Купці мали свободу їздити по околицях та скуповувати продукти і продавати товари. В 1572 р. на рік тут відбувалися два ярмарки. В основному жителі міста хліборобили. Поруч самостійних господарств тоді тут ще було 70 городників, 19 комірників, а також халупники.

Силою міжсусідських відносин після Люблинської унії, 1569 р., Крем'янець прилучено до Річипосполитої. Перший косьцоль тут був збудований 1636 р. Потім основано польську школу. Напередодні спротиву народніх мас проти утисків шляхти, або польської політики, замок у Крем'янці був найбільшою твердинею польської окупа-

ційної влади на тих землях, до нього збігалися шляхтичі з усіх околиць, щоб оминати кари козацької шаблі. Згідно переказу, Максим Кривоніс з'їздив конем із Замкової гори вдоли. Після завязаного бою та при допомозі місцевого населення, загони полк. Колодки здобули замок у жовтні 1648 р. та сильно його зруйнували. Від того часу цей замок належно не був відбудований та почав руйнуватися. До нашого часу збереглося тільки дві вежі від гори Черчі й від сторони міста та деяка частина бічних мурів.

Також за Андрусівською умовою Крем'янець залишився під Річпосполитою. На протязі XVI-XVII ст. це місто було найбільшим осередком виробу сукна. Корисно розвивалося гончарство та ювелірні вироби. В 1701 р. крем'янецьким старостою був Я. А. Вишневецький, вже тоді спольщений, він запросив до міста єзуїтів; після викінчення потрібних будов згодом тут відкрито католицький Колегіум. Населення сіл було майже недоступне на ополячення, натомість міста були менше відпорні. В містах була переважно чужа влада, що мала різні засоби морального впливу на жителів. З протестом виступив Верлан з своїм загоном у 1734 р. Понищивши шляхецтво в Крем'янці — Верлан пішов на Броди.

На зміну шляхецької окупації, Крем'янець і його околиці в 1793 р. підпали під російську, а в 1795 р. це місто стало центром Волинського намісництва. Щойно в 1845 р. занотовано тут підприємство цегельню, свічкарю і миловарню. На початку XIX ст. Крем'янець став освітнім центром, польський діяч виклопотав дозвіл у царя Павла на оснування Волинської гімназії вищого типу, яку у 1819 р. переіменувано на Ліцей, при ній основано бібліотеку та założено ботанічний сад.

Після земельної реформи 1861 р., Крем'янець знову почав розвиватися. В 1896 р. на „Дубенській рогаці” прокладено доїздну залізницю, прозвану „сліпою” з пересадкою у Смізі. Чергового року занотовано вже тут 17.7 тис. жителів, з яких 588 займалися ремеслом, працював пивоварний і свічний заводи, 10 столярських майстерень, 2 красильні, 3 тартаки, 2 маслоробні й 4 слюсарських майстерень. Згодом тут почали працювати: фабрика сірників та чотири друкарні. До 1911 р. Крем'янець був другим

містом після Житомира у виробництві меблів, в цій галузі було zatrudнено коло 200 робітників (5, 371).

На початку ХХ ст. в місті була лікарня, вдержувана Земством на 20 ліжок та одна приватна з двома лікарями. З огляду на кошти, ця служба здоров'я не була всім доступна. В 1911 р. сюди було перенесене з Житомира жіноче єпархіяльне вчилище. Існували вже приватна і торговельна гімназія, духовна семінарія, двокласове вчилище та шість початкових шкіл.

Щоб мати погляд на російський „страхи на ляхи”, царі тут тримали 31-ий Рижський драгунський полк та 42-ий Якутський піхотний на передмісті Дубенської рогатки. Казарми розбудувалися майже на окреме містечко. Перша світова війна всі будови знищила, а за Другої, в 1943 р. німці, на колишній „стрільниці” — розстрілювали жидів.

Перша світова війна докорінно змінила економічне життя міста Крем'янця та повіту. Багато місцевостей, городів, садів і піль були перекопані окопами. Довгі місяці фронт костенів перед самим містом. В 1917 р. повіяло духом надії, почала відроджуватися національна думка, населення почало сягати по владу. Слідуючого року до міста увійшли німці, як й в 1941 р., зараз же видали пересторогу, що за вбивство одного німця, населення буде десятковане, додаймо: без уваги на причини, як: грабунок, крадіж тощо. У листопаді згаданого року прийшла влада УНР, населення міста та околиць морально віджило та з повною силою взялося організувати громадське життя. У червні 1919 р. сюди прийшли поляки на перемену з „червоними” мінялися кілька разів, так було двічі.

Польська займанщина від 1922 р. не зробила тут важних змін на краще, а всі сили витрачала на вдержання „стану посядання”. В 1925 р. в цім місті проживало 24.6 тис. населення. Працювали передше згадані підприємства. Щойно в 1936 р. почала працювати фабрика вати, а в 1938 р. тютюнова. Медичну опіку вела „Каса хорих”. В місті було дві лікарні: повітова (50 ліжок) і приватна (30). Лікарів — 9. В місті не було жодного закладу веденого українською мовою. В 1937 р. влада закрила українську приватну гімназію. Успішно працював Ліцей за-

безпечений постійним бюджетом з земельних даровизн. Закриття „Просвіт”, „Пласту” в 30-х роках, утруднювання дозволів на українське друковане слово, „рендифікація”, а з другого боку пропагування „спулжиця”, — все показало, що дійсно, в польським „глузді без змін від віків”.

На зміну польським заборонам 17.9.1939 р. прийшла „червона влада”, спочатку під претекстом „національного захисту”, а насправді, — це з ряду вже третя спроба займанщини тим разом „старшого брата”, що приніс з собою нову форму господарського ладу — колективізацію, а разом із тим і новий політичний лад — комунізм. У січні 1940 р. Крем’янець став центром нового адміністративного поділу на райони, що покривав собою колишній повіт з десятком поселень приділених до Збаражчини. Теоретично добровільна, а на практиці примусова колективізація весною 1940 р. лягла кригою на кожного, всі сподівалися арештів, депортацій та різних кар. Свідоміших та діяльних одиниць вивезли на каторжні роботи ще восени 1939 року.

Події так скоро мінялися, що 27.6.1941 р., на зміну червоним, прийшли брунатні німці. Поляки остаточно пропагували „спулжице”; росіяни „возсоединеніє”, а німці „нову Європу”, під якою розуміли „лебенсраум” (життєвий простір). Всі паровози змінили напрямок зо сходу на захід, везли вони сільсько-господарські продукти, живу робочу силу та всяку сировину включно з деревом. П’ять років небувалого в історії нищення людського життя і майна, у березні 1944 р. бої росіян з німцями за Крем’янець і 19.3.44 жителі були приневолені знову вітати знане їм „возсоединеніє”. Чи може країна бути щаслива, маючи на своїй території такі часті зміни. Втрат знищення, мабуть, ніхто не підрахує, бо які б числа не були — вони ніколи не покриють втрату нашого національного капіталу, за який ми платили ціну життя, а насправді одержали нечувану в двадцятому столітті неволю.

Григорій Карасюкевич

ДО ІСТОРІЇ БОІВ ПІД БЕРЕСТЕЧКОМ

Польський гетьман Калиновський зненацька напав на подільське містечко КРАСНЕ; проти нього виступив брацлавський полковник Нечай, але був розбитий. Калиновський пішов був далі — на Вінницю, але звідти прогнав його з великими втратами місцевий полковник, вславлений Богун.

Генеральна кампанія розпочалася, однак, лише влітку, коли назустріч одно одному пішли головні польська та українська армії. У Польщі, на Україні та в цілій Європі надавали цій кампанії великого значення. Поляки й українці напружили всі свої сили, виставивши в поле бою все, що на той час могли. Прибули до них і союзники: до поляків — бранденбурзькі частини, а до українців — кримський хан зі своєю ордою. Від папи Римського спеціальний агент привіз королеві до Варшави благословення на боротьбу за католицьку віру; з Візантії до Богдана Хмельницького прибув Коринтський митрополит Йосафат і привіз йому священого на Господній могилі в Єрусалимі меча; мабуть таки тоді надійшов до українського гетьмана й лист од Олівера Кромвеля, від якого, на жаль, збереглася лише писана адреса. Обидві армії були приблизно такі самі численні, як із минулої війни, коли не більші. З тою однак одміною, що поляки були ліпше підготовлені й мали в складі своєї армії до 20.000 німецьких ляндскнехтів та велику й добру гарматну службу.

Що ж до українців, то їх сили були послаблені надто великою кількістю мало вишколених і недостатньо озброєних повстанців, а крім того й союзник їх, кримський хан Іслам-Гирей, не був до війни дуже схильний. Спричинилося до цього те, що став він на цей раз союзником українського гетьмана не з своєї волі, а з наказу його суверена — турецького султана, з яким Богдан Хмельницький склав союзну умову, не питаючи і не радячись з кримським ханом. Тому Іслам-Гирей, знеохочений своїм примусовим становищем, поведився за час цієї війни не як союзник, а як останній зрадник.

Бої між ворожими арміями сталися біля містечка Берестечка на Волині; розпочалися вони 28 червня 1651 року, простяглися аж до 10 липня й закінчилися великою поразкою українців. До страченого бою спричинилися татари. Вони не витримали польського гарматного вогню і, покинувши бойові позиції, втекли разом з своїм зрадницьким ханом. Козаки, щоправда, виправили порушений фронт, але примушені були замкнутися в таборі, де цілих десять днів ще трималися, відбиваючи всі жорстокі атаки переважаючого силою противника. Гетьман

У цій церкві молився Богдан Хмельницький
перед битвою.

у таборі не залишився; за порадою старшини він кинувся на Україну, щоб там найдоцільніше зорганізувати новий спротив, а команду над обложеним військом передав полковникові Богунові. 10 липня, за темної ночі, Богун вирішив вивести військо з табору. Через ріку Пляшеву, що захищала собою козацьке загілля, він поставив тимчасову греблю і встиг був уже вивести через неї значну частину гармат та кінноти. Але поляки дізналися про те й з усіма силами вдарили на козацький вполовину опустілий табір. Вчинився заколот, і біля 30 тисяч українців полягло в бою, при чому головні втрати припали на нерегулярні повстанські загони та на обозних людей. Загинув з ними і вказаний вище Коринтський митрополит, що з хрестом в руці змагався встановити порядок серед захоплених панікою постанців.

Полякам дісталися значні бойові трофеї, а серед них 28 гармат і ціла таборова гетьманська канцелярія. Більша частина регулярного козацтва однак встигла відійти в порядку, а поляки, в свою чергу, в боях понесли такі великі жертви, такі були виснажені, що не мали сили використати своєї перемоги, і замість того, щоб переслідувати переможених козаків, мусіли стати на довший відпочинок.

Вшанування пам'яті полеглих за Україну і Православну Віру

Співець нашої трагічної історії, геніяльний Тарас Григорович Шевченко, оспівав цю незабутню навіки подію:

Круг містечка Берестечка
На чотири милі
Козаченьки своїм трупом вкрили!

Я ще й сьогодні пригадую пережиті мною дні десь у 1912 чи 1913 роках під час Хресних ходів під Берестечко, на болота ріки Пляшевої, що мов змія огородила це знаменне історичне місце, де спочивають наші невмирущої слави Лицарі-Козаки, борці за волю України і за Православну Віру наших дідів-прадідів. Пригадую прегарні співи церковних хорів під час процесій з усіх кінців Волині, Холмщини, Полісся й Поділля, а навіть з Київщини! Ще й сьогодні в моїх вухах лунають ті надзви-

чайно величаві Панахиди і проповіді з казальниць, збудованих з обох боків верхньої частини храму. На Дев'яту П'ятницю рік-річно там збиралися сотні тисяч богомольців, щоб вшанувати пам'ять поляглих.

На побоєвищі, з ініціативи архимандритів Почаївської Лаври Віталія й Іліодора та бувшого губернатора Волині в Житомирі, ще перед Першою світовою війною побудовано було тут Храм-Пантеон, звичайно, з розрахунком нагнути українську історію на бік політики царського самодержавія, але документи історії показують, за що була пролита ріками кров українських козаків під Пляшевою. Зібрані на побоєвищі кості (переважно черепи) вміщено в нижній частині Храму-Пантеону, в склепах, у спеціально зроблених скринях, за склом. Склепи ці переповнені черепами. Під час урочистостей різні українські організації й товариства складають тут тернові вінки героям-мученикам.

І досі пригадую собі такі слова з „Почаївського Листка” за редакцією вищезгаданого архимандрита Віталія:

„Під містечком Берестечком впали жертвою в болотах
тридцять тисяч запорожців-козаків,
куди загнав їх гордий лях!”

Про Козацькі могили під Берестечком між селянством ходять різні легенди: десь там бачили поблизу могил вогники ночами, десь там чули голос з-під землі, що благов молитись за спочилих козаків, і безліч інших оповідань, пов'язаних з покійниками. Було заторкнуто повищу справу з Козацькими могилами між українськими організаціями і впливовими одиницями політичного руху на Волині.

Від станиці до станиці на Волині стали переговорювати потаємно, щоб і в ті небезпечні часи польського панування урочисто відвідати Козацькі могили під Берестечком і Храм-Пантеон, надіючись, що знайдеться якийсь відважний отець духовний і відслужить на цих могилах Панахиду. З нетерпінням всі чекали Дев'ятої П'ятниці. Погода в ті дні була дуже гарна. Вся природа в квітах і безмежній зелені. Настрій у всіх українців святочний.

І вдруге я зі своїми побратимами вирушив пішки до Козацьких могил на так звану Пляшеву. Перед нами понад 35 кілометрів віддалі до Храму-Пантеону. Раннім ранком ми перед Берестечком в цей знаменний день. І що ж бачимо

Всі шляхи до Берестечка встелені возами з людьми різного віку — від старого до малого — і різного стану: є тут інтелігенція, панотці, селяни; чоловіки й жінки та діти. Крім того, шляхи й сільські дороги та стежки заповнені людьми, що покvapно мандрують на місце Козацьких могил. З кожною хвилиною настрій у всіх емоційно підноситься.

В той час прибула з різних постерунків у більбійшій кількості мундорована і тайна поліція. Блискавицею з'явилась і кінна мундорована поліція та стала перешкоджати на всіх шляхах доступу до Козацьких Могил і до Храму-Пантеону. Кілька возів з содовою водою й різними дитячими забавками та цукерками разом з жидами-продавцями кинулись назустріч мандруючим, утікаючи з майдану урочистостей. Питаємо, що сталося. Відповідають: „Страшно там бути... Сьогоднішній день віщує щось нещасливе”.

Та ми йдемо далі. Хвилини напруження. Ніхто на те не звертає уваги, а в повітрі — ніби перед бурею. Але... Але поліція відчула, що з такою величезною масою народу в такому святочнім піднесенні й самопевності небезпечно щось починати, і стала помалу зникати.

День Дев'ятої П'ятниці 1933 року був святочний, величавий і урочистий. Ніколи його не забуду. Море голов людських постатей скупчилось біля Храму-Пантеону. Їх різнобарвна святочна ноша нагадувала мені великий сад, уквітчаний маковими квітами, рожами, трояндами і безліччю інших квітів. На кожному кроці чути патріотичні розмови з уст присутньої публіки.

По річці Пляшеві пливе човен, а в нім чотири пари юнаків і юначок в національній одежі з терновими вінками в руках. Наблизились уже до храму і, вийшовши з човна, понесли вінки в склепи храму і зложили їх на кістках Лицарів-Козаків, зібраних з терену минулого бою на багнищах-торфовищах ріки Пляшевої.

Година 10:00 ранку. З'являється невеликий хор і декілька священників, які відслужили Заупокійну Літургію і Панахиду за полеглих героїв. День пройшов спокійно під оглядом „поліційної безпеки з наїженими багнетами”.

Вшановуймо пам'ять Лицарів!

Пригадуються слова з „Української Музи” нашого славного поета Воробкевича, який писав:

Лежать сини українські
З жажди умлівають.
Води, води, милий Боже, —
Душі догорають!...

В різні часи, за різних ворожих урядів і окупацій України невмирущої слави Лицарі — борці за волю України завжди прагнуть цієї „води” — молитви за спокій їх душ, прагнуть, щоб Україна згадувала їх завжди „не злим тихим словом”.

Я глибоко переконаний, що тут, на еміграції, є ще й сьогодні багато тих, які пам'ятають ті святкування. Як радісно було б почути, що за ініціативою нашого духовенства і визначних українських національних діячів у вільному світі виголошують змістовні реферати про ті важливі історичні події на Волинській землі, а на символічних могилах при наших храмах Божих відправляються Панахиди за полеглих під Берестечком на Волині 309 років тому.

Обов'язок наших духовних отців і науковців розшукати в архівах документи й світлини не тільки Храму-Пантеону на Козацьких Могилах, а й збудованого поляками (мабуть після перемоги над козаками) того пам'ятника-костела, в якому поставили мощі „свентего Валентего”. Як мені відомо з „Почаївського Листка”, ті „мощі” ідентифіковано з Яремою Вишневецьким, зрадником і яничаром. Біля костела поставлено мурований стовп, а на ньому „свентий Рох тримає собаку на ланцюгу”. Не берусь говорити про історію того костела і пояснювати символіку „свентего Роха” з псом, але десь мусять бути історичні згадки й документи, які розшифру-

вують цю символіку, і їх треба розшукати і опублікувати. Можна лише догадуватись, що „св. Рох” із псом стоїть на сторожі, щоб не допустити українців до нового переможного зриву за волю і Св. Православну Віру.

Україна має дорогоцінний скарб — Храм-Пантеон, в якому спочивають герої, що своє життя віддали за неї, віддали на вітар її все, що мали. Священна кров, пролита нашими предками — козаками і селянством Волині 10 липня 1651 року за Рідний Край і Святу Православну Віру, не випаровується, і нам не вільно про це забувати!

Сьогодні наша Україна поневолена безбожною владою. Ворог фальшує нашу історію, профанує святі імена борців, живу націю екстермінує, насміхається над усім святим і Правдою Святою, глузиться над нашим народом, затуманюючи його мозок в протилежному напрямку, але ми... Ми мусимо з глибоким пієтизмом розкрити гроби і показати мертвяків! За що гинули вони? Де наше право на життя? Де наша Батьківщина Україна? В чийх руках опинилася? Хай і світ знає і ворог також, що ми живі свідки подій, а історія наших Визвольних Змагань за Самостійну Соборну Суверенну Українську Державу, як у минулому, так і в сучасному, є нам певний і достовірний свідок!

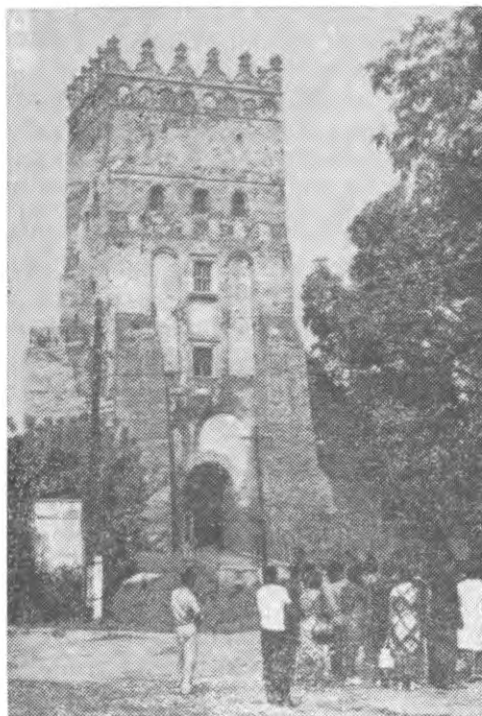
Воля Україні! Невмируща слава Поляглим!

М. Петленко

ЛУЦЬКИЙ ЗАМОК

У стародавньому Луцьку цю історичну споруду іменують просто Старим замком. А ще вона має назву Луцький замок або замок Любарта, на ймення князя, який найбільше зробив для його будівництва.

В Іпатіївському літопису Луцький замок згадується 1085 роком. Добре укріплений, до того ж чудово захищений самою природою, він був неприступним для ворога. Отож його обминали стороною, грабуючи саме тільки передмістя. Складався замок з двох частин: Верхнього та Нижнього, який до наших днів не зберігся. Відокремлювалися вони глибоким ровом, заповненим водою. В оби-

Луцький замок, що був реставрований за польських князів.

Це зарубешні туристи оглядають замок. Тут є художні картини худ. Матейка

два замки можна було потрапити тільки підйомними мостами, які в разі небезпеки обрубувалися.

Минав час. У зв'язку з уживанням нової зброї на місці дерев'яних споруд довелося зводити кам'яні та цегляні. На жаль, літописці не зафіксували ні часу, ні майстрів, які споруджували замок. Але, аналізуючи техніку побудови, порівнюючи його з іншими волинськими будовами, можна дійти до висновку, що зведений він майстрами Волинської будівельної школи наприкінці XIII — на початку XIV століть. Споруда складалася з цегляних стін, які завершувалися зубцями і кількох веж. З них збереглися тільки три: В'їзна, Стирова та Владича. Найвища і найдавніша — В'їзна — висотою дорівнюється сучасному шестиповерховому будинкові. Товщина стін у нижніх її ярусах близько 3.6 метра, а у верхніх — 2.5 метра. Свого часу вона завершувалася зубцями-мерлонами. Коли з'явилася вогнепальна зброя, зубці довелося замурувати, добудувати ще один ярус і зробити нові бійниці...

Біля південної оборонної стіни в кінці XIV — на початку XV століття з червоної цегли було зведено палац, де литовський князь Вітолд приймав європейських монархів.

За ілюстрацією (переписом) 1765 року замок уже був зруйнований. Через століття, щоб уникнути витрати коштів на його консервацію, споруду вирішили розібрати і цеглу продати. Коли ж підраховали, то з'ясувалося: ці роботи коштуватимуть дорожче, ніж сама цегла. І це врятувало замок.

Нині замок стоїть під охороною, як визначна пам'ятка архітектури. 1967 року створено в Луцьку історико-архітектурний заповідник. У його комплекс включено визначні унікальні споруди міста. І серед них — Старий замок.

Сьогодні на березі Стиру височить реставрована пам'ятка минушини, свідок сивої давнини. Луцький замок пам'ятає похід козацько-селянського війська під керівництвом С. Наливайка, битви Б. Хмельницького з польською шляхтою, Данила Братковського, страченого за підтримку козацько-селянського повстання. Тут, біля його підніжжя, минули дитячі роки видатної української поетеси Лесі Українки, яка через усе життя пронесла світлі спогади, пов'язані з проживанням у Луцьку. В 1909 році вона писала в листі з Кахетії про думки, нав'яні старою фортецею міста Телаві: „Посеред міста ціле замчище з вежами, зубчастими мурами, воно мені нагадує Луцький замок і мое „отрочество“.

В ПОЧАЇВСЬКІЙ ЛАВРІ

Почаїв... Не "звичайний", монастир, але — Лавра. Не псковські обаполки, а українське барокко: картуші, балюстради, тераси, ліхтарі з різьбленого каміння, в храмовім інтер'єрі розкішні капітелі і дзеркала.

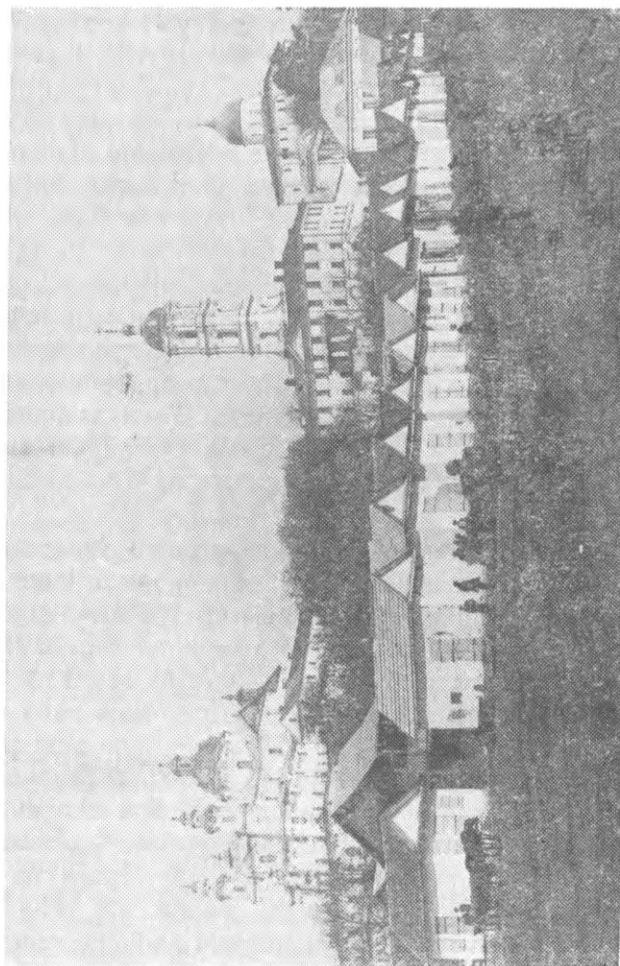
А все таки "порядку", менше, ніж у Печорах. Псковщина включена до "інтуристських маршрутів", і хоча навколо печерського монастиря грязь, злидарство, пияцтво, убогість (цього і перед туристом не замаскуєш), проте в самому монастирі тепер не зустрінеш нічого "незапрограмованого": ані бідних, ані біснுவатих, ані юродивих... Не так воно в Почаєві: інтуристи сюди не доїжджають, а до того ще й Волинь все таки не РСФСР, не Псковщина: це своєрідний особливий „мікросвіт", а Почаївська Лавра ядро цього світу. Попавши перший раз, я був просто зворушений її силою та незвичайністю.

Коли з Тернополя їдеш автобусом, запорошеним набитим спресованими тілами, наполегливо лапаючись рукою за поперечку, через плече водія заглядаєш вперед — коли ж? І дзвіниця (здаєка схожа на Тройце-Сергієву) вдруге з'являється далеко на обрії.

Ще до воріт, піднімаючись вгору напівтемного брусчатою алеєю, відчуваєш, що ти попав у якесь інше життя, в „несоветський вимір": скільки жебраків. Монастирське подвір'я вщерть заповнене паломниками: на лавах під деревами, на східцях, а то й впрост на землі на будь-якій підстилці — тисячі людей, про існування яких багато советських громадян ані не підозріває: юродиві лементують, довгобороді „коринтійські" старці, засмальцьовані сліпці з гармоніями, доморослі релігійні віщуни. Тут на землі і їдять: тверді яєчка, хліб, зелень, черешні.

Прекрасний погляд з монастирської тераси на розстелену зелено-блакитну Волинь: горби, гаї, блискітки озер і річок, а над ними — всі могутні (дійсно, неначе на пляфонах-стелях барокко) хмари з проникаючими та матово розпорошуючими соняшними променями.

Головна для паломників трудність — де приміститися на нічліг. Місцеві пускають дуже неохоче. На гроші вони не бідні, але й вільного місця немає. Але (яке це не... „ортодоксальне"!) вночі печерного храму не за-

Почайівська Лавра

микають. Багато їх це знає і до Почаєва приїжджають з своїми байковими укривалами та надутими матрацами. Дивовижне нічне явище: риштування, лампади, храмова підлога зі сплячими покотом паломниками.

У Лаврі відбувається довгорічний напівремонт-напівреставрація. Тут працюють і офіційні московські реставратори, і самоприбулі, і паломники, і впрост бажаючі заробітку місцеві мешканці. Я чув, як отець економ кричав до позолотників на риштуваннях „Золота, золота не жалійте, цього добра у нас багато!” Лавра багата. Багато західніх українців, викинені хвилею советської окупації поза кордони, досягли великих успіхів і багато жертвують для далекої, але рідної Лаври. Але й натовпи паломників дають прибутки. Місцеві самоуки знову ж розписують склепіння храму — не можна не засмутитися з причини браку смаку: це якась пародія на академічний церковний розпис з другої половини XIX сторіччя.

Моя дружина працювала в Почаєві реставратором у складі московської бригади, наймленої офіційно госдогвором. Цікава доля їх шефа — заслуженого реставратора, парторга майстерень і т. п. Очевидно, належно інструктований, спочатку ранками укладав він летючку „у справі антирелігійної пропаганди”. А під кінець терміну робіт — пустив бороду, почав христитися, а вернувшись до Москви, пішов на пенсію і... вернувся до Почаєва, вже як „вільнонаймлений” реставратор.

Під час „олімпійського літа” просто висіло в повітрі: в часі Олімпіади треба з Москви виїхати. І я не придумав нічого іншого, як поїхати в Почаїв, де отець економ приобіцяв дружині, що дасть мені будь-яку працю. Але показалося, що хочаби непомітно втекти з Москви в глибину, я несподівано тільки що не попав в „епіцентр” подій. Через сусідній Тернопіль проходила „олімпійська траса”, і покориставшись цим проводом, влада почала свій терор проти Лаври, який продовжується аж до сьогодні. „Собитійна географія” в СРСР розроблена до тонкощів: в Москві починалась Олімпіада, а до Почаєва притягли міліцію, почали облави, перевірки документів та обшуки. Споконвіку в монастирі була добродійна їдальня, де безкоштовно і щедро годували і де харчувались більшість паломників — її закрили нібито задля несані-

тарних умов (а сто метрів від Лаври кілька дорогих „кооперативних”, запльованих „шалманів” з п’яницями, наскрізь засиджені мухами, там не антисанітарно). Всюди в монастирі якісь типи з метрами, рулетками обмірюють монастирські мури; йдуть грізні чутки, що монастиреві будуть відбирати деякі господарські будинки...

В неділю — довжелезна черга людей у напрямі дзвіниці, я того ніде не бачив: ідуть доторкнутись дзвона, а з боків „вартують” купки нахмурених міліціонерів...

Буднями о восьмій годині ранком у монастирському подвір’ї збираються ті, які хочуть робити, допомогти — в основному місцеві. Виходить економ, отець Питирим, молодий, смаглявий, з перев’язаним чорною стрічкою буйним волоссям і, жартуючи, розпоряджає, де кому робити. Мене спочатку післяв стругати віконні рами. Попередили, щоб в жодному випадку „не говорив зайвого” і нікому не показував свого пашпорта. Обмотавши голову заляпаною білилами хусткою, в бруднім халаті, я скільки лиш міг, „тушувався” і старався вдавати місцевого... Довжелезний коридор монаших келій, тиша, чистота, раптом... з-за рогу тупіт: виходить загін міліції. І я спішусь якнайскоріш поринути в найближчий відгалужений перехід. Робив я впарі то з одним, то з другим, то з третім з місцевих. Всі вони віруючі.

Якщо Печорський монастир почасти призначений як „показний”, то Почаїв не закривають тільки зі страху: релігійна „солідарність” мешканців така, що оскільки закриють, безперечно будуть заворушення. О. Амврозій — найпопулярніший у Лаврі пастир. До нього до сповіди — довжезні черги. Тому „власні” й постановили з ним розправитись так немилосердно: спочатку вигнати з монастиря, а відтак і... арештувати Але свої не виказали! І до цієї пори о. Амврозія не знайшли. У Печорах подібний спротив неможливий.

Сім днів пізніше о. Питирим „перекинув” мене від стругання рам до просфорні — виймати з форми збите тісто. Місцева святиця — відбиток стопи Богородиці — зворушливо зображується і на таврі просфори, для чого існують старі мідяні позеленілі печатки. Основні процеси в просфорні зразково механізовані (з технікою взагалі в монастирі все гаразд, в отця настоятеля новий „Мер-

цедес”), але все разом — робота у просфорні важка: гаряче й не можна всього зробити машиною. Пам’ятаю старика-монаха біля багаторусної електричної печі: голий по пояс, з довгою бородою в борошні, в таких же просяклих борошном злизаних перестарілих штанах, з масивним срібним хрестом на грудях... Часто-густо принесе відро вишень або матово-янтарних черешень, або помідорів... Піт градом — і жарко, і важко, і смачно, і солодко!

Раптом мене викликають (не скажу — хто), виходимо на вулицю і сідаємо на затишну лавку. Монах смикає бороду: „Ваша фамілія (прізвище)... Кублановський?” — Так.

— Приїхали з КГБ. Про вас питають. Зараз — в настоятеля. Негайно виїжджайте...

— Куди ж... Та у мене і грошей нема.

— Я зараз принесу вам зароблене.

— Ось тобі! А я думав, що надійно укрився на ціле „олімпійське літо”! Не писав в Москву, щоб не „вислідити”, нікому не сказав куди їду. Правда, недавно я випадково зауважив, як один із працюючих зі мною парубків розглядав нерозважно упавший мій паспорт. Говорю про це монахові, який мене викликав: „Він”?

— Не думаю... Він у нас довго робить, богомольний... Зрештою.

Через півгодини я позбирав свій наплечник і, діставши мені належну тридцятку, влаштувався у місцевий автобус та виїхав до знайомих на хутір під Крем’янцем.

На кілометри три від хутора — Свята гора, там джерело і над ним мала саморобна скинія. Сюди ті, які приїжджають до Почаєва, відбувають паломництво. По деревах розвішують іконки (врозгарі хрущовських гноблень міліціонери стріляли до них зі зброї), вишивані полотенця... Чиста, холодна, джерельна вода, старезні необхопні берести і тиси. Довго я там сидів, дивився на волинську голубу широчінь, і думав: що ж робити? Погано, коли „перехоплять” тут — далеко від Москви. Але страху не було, в таких місцях не треба боятися.

Тиждень пізніше в Почаєві було місцеве храмове свято. Всюди набито народом: подвір’я, тераси і храми. Я продерся на хори, де була тимчасова реставраційна май-

стерня. Зверху, весь величезний, заповнений прочанами простір, був неначе на долоні. Довга монастирська відправа — з усім її великоліп'ям: з могутнім хором, соняшним промінням і позолотою. Буйноволосі красуні-монахи, переливчасті темнопурпурові стихарі... І раптом збулося почуття: як зрослося серце з усім тим, що раніш видавалося недоладним, храмовим благоліп'ям. Ніщо не заважало молитві...

Півтора року пізніше, в Москві, в 135 числі „Вестника РХД” (ось як — обхідним — доходять до нас часом сумні „новинки”) я прочитав таке то повідомлення з України:

Почаїв. Говіння монахів у Почаївській Лаврі продовжується. В часі Великого Посту 1981 року один з послушників передав настоятелю літературу, яка належала отцю Амвросію, котрого вигнали з монастиря, серед якої книги духовного змісту західніх видань (наприклад, книги о. Дмитра Дудка) та молитвослови друковані на ЄРЕ. Монастирське начальство віддало ці книги органам влади, куди почали викликати деяких монахів. На допитах били (не один раз) архимандрита Алімпія. В наслідок побоїв він помер у вівторок Світлого Тижня (йому не було ще ані п'ятдесят років). В результаті побиття бувший економ Лаври о. Питирим збожеволів.

Юрій Кублановський — (переклав з російського — Романенко)

ПОЛЯКИ ПРО ОСТРОЗЬКУ БІБЛІЮ

Польське видання, яке частіше заторкує українські справи — це об'ємистий еміграційний журнал під заг. „Zeszyty Historyczne” („Історичні зшитки”). Він появляється в Парижі у Франції. На окрему увагу заслуговує 59-ий зшиток з 1982 року, що помістив документальну статтю Андрія Кемпфі про Острозьку Біблію.

Автор розпочав свою історичну розвідку коротким описом Острога за польською Енциклопедією між двома світовими війнами: „У повіті Здолбунів на Волині при зустрічі двох рік Вілії та Горині знаходиться місто Остріг з 13,000-ма мешканців, у більшості жидів, з трьома церквами, трьома костелами, з кількома середніми школами, музеєм, князів Острозьких у замку й кількома бібліотеками. З часів древньої слави зберігся в Острозі частинно зруйнований замок Острозьких і частина старинних оборонних споруд міста. Цей праруський город від 1386 року належав до князя Федора Даниловича, попередника князів Острозьких, син якого у 1430 році обвів місто мурами”.

У 16 сторіччі Остріг був рухливим осередком православної релігійної й культурної життя на українських землях Річипосполитої. Заходами князя Острозького відкрито школу, названу Академією, найважливішим завданням якої було приготувати кандидатів до духовного стану. При Академії засновано друкарню українських книжок, яка в 1581 році видала слов'янською мовою св. Письмо Старого та Нового Заповіту. Це монументальне видання звали Острозькою Біблією. Тлом цього видання була релігійно-культурна атмосфера на Волині та особа мецената князя Константина Острозького.

Острозька Академія перш усього клала натиск на грецьку й старослов'янську мови, а теж на латину, діалектику, граматику і реторику. Викладали там відомі грецькі учені такої ерудиції як Кирило Люкарис — пізніший патріарх Константинополя. Ці греки займалися не тільки наукою, але й мішалися до політики. Князь відкрив ще початкову школу грецької та старослов'янсь-

кої мови у Володимирі Волинському і школу й друкарню в Дермані. Він подбав про гурт високоосвічених учених для перекладу Св. Письма. В переважаючій кількості — це були українці та деякі греки. Головним редактором став ректор Острозької Академії Гарасим Данилович Смотрицький. Друкарем був великий ентузіаст друкованого слова Іван Федорович з Москви, що згодом опинився у Львові.

В острозькій типографії вжито шість родів письма, в цьому кириличні та грецькі чєренки. Орнамента книжок хоч багата, але вживана помірковано. Збережені примірники вказують на численні варіанти в тексті, складі і в графічній оправі, а це впевняє, що праця над удосконаленням твору тривала до закінчення друку.

На перших вісьмох картах Острозької Біблії йдуть чергою: репродукована декоративна титулова карта з виразно зазначеним роком 1581, герб князя Острозького з віршами, передмова князя в грецькій і слов'янській мовах, передмова редактора видання Гарасима Смотрицького, титули книг Старого і Нового Заповіту. На дальших картах поміщені історичні книги Старого Заповіту, пророчі й дидактичні книги, макавейські книги, чотири євангелія, решта Нового Заповіту з Календарем, післяслово, відзнака друкаря Івана Федоровича й заключне слово в слов'янській та грецькій мовах.

Про друкаря Біблії Івана Федоровича написав обширну студію історик Мечислав Гембаровіч.

До розвитку старослов'янської мови значно причинилася „Слов'янська граматика” Лаврентія Сизанія.

Крім Біблії Острозький видав ще кілька брошур як ось: „Про єдину православну віру”, „Ключ до Небесного Царства” і „Новий Римський Календар”. Брошури своїм змістом були протикатолицькі. Острог став центром поборювання Унії з Римом. На князя Острозького мав вплив князь Курбський, що утік з Москви з причини переслідувань до Польщі, де король дав йому в заряд ковельське староство. Курбський ненавидів усе, що походило з Риму, або мало зв'язок з ним.

На розбудження релігійного життя на Волині в 16 сторіччі вплинуло відродження Католицької Церкви на Заході й реформація. Віджили 15-ти вікові унійні ідеї.

Думка Унії зродилася в Римі, а приготувала її папська нунціятура за деякою допомогою єзуїтів. Цю ідею завершено поєднанням на Берестейському соборі 1596 року. Рух релігійного відродження охопив усі українські землі під Польщею. При кінці 1116 сторіччя головними вогнищами православія були Львів і Вильно, але потреба відродження на Волині під впливом київського воеводи Костянтина Острозького й новоствореної Острозької Академії. Князь мав велетенські маєтки від Пинщини до Поділля і від Червоної Руси до київського воевідства, з 600 церквами й 10-ми монастирями. В опінії сучасників Острозький був найбагатшим і найзнатнішим із усіх вельмож тодішньої Річипосполитої. Князь, як високоосвічена людина, проявляв окреме зацікавлення Св. Письмом. Помер 1608 року.

Автор статті покористувався дослідями визначного історика православія Казимира Ходніцького.

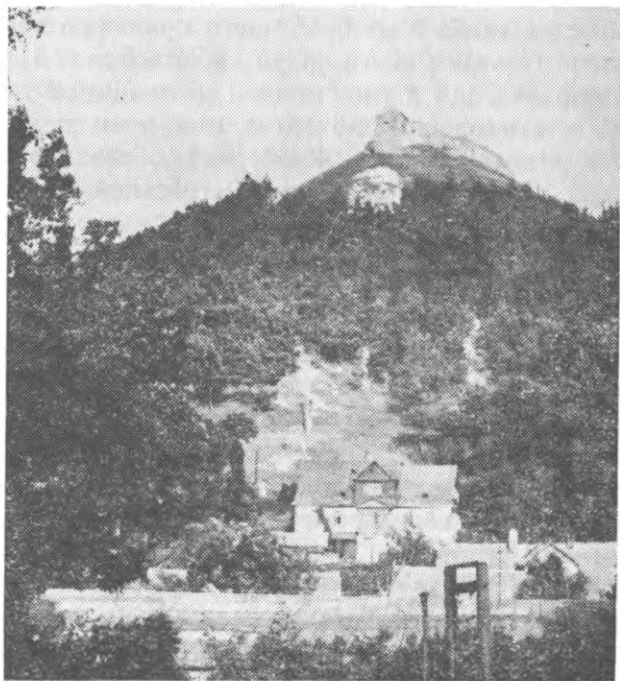
Історичні джерела potwierджують, що до часів постановлення Острозької Академії знання старослов'янської мови було дуже слабе й це було часто причиною наруг, як ось у творі Пйотра Скарги, „Про єдність Божої Церкви”, де він твердить, що з слов'янської мови ніколи та ніхто не може стати вченим, бо загал цієї мови не розуміє добре. У відповідь князь Курбський образливо висловився про польську мову, коли Острозький просив його, щоб переклад якогось твору Золотоустого, зроблений Курбським, негайно видати польською мовою, то він заявив, що гнучких формою слов'янських і грецьких проповідей не можна вірно перекласти на „польське варварство”. Це вказує, що князь ставив на рівні слов'янську та грецьку мови, а навіть давав їй пріоритет перед грецькою.

В Україні перевидано Острозьку Біблію в Києві, Почаєві та Галичині, а в московському князівстві зроблено аж 14 перекладів цього релігійного твору.

Хоч в 16 сторіччі в Україні був цілий ряд слов'янських біблійних кодексів, починаючи перекладом св. Кирила і Методія, але вони обмежувалися тільки до певних частин Св. Письма, чи до текстів уживаних у Літургії. Острозька Біблія вперше у слов'янській мові помістила на 628 картах повний переклад Св. Письма.

Доцінюючи велетенське значення для росту Української Православної Церкви та культури українського народу Костянтина Острозького, не можемо поминути мовчанкою історичного факту, що в критичному моменті, князь своїм небувалим авторитетом не допустив до релігійного об'єднання українського народу на Берестейському соборі, а це в майбутньому було рішальним фактором при виборі російського союзника у боротьбі козащини за свою державність.

„Історичні зшитки” польського Літературного Інституту, що періодично появляється в Парижі, з огляду на свій джерельний зміст та часто-густо українську тематику, повинні стати об'єктом зацікавлення українського громадянства.

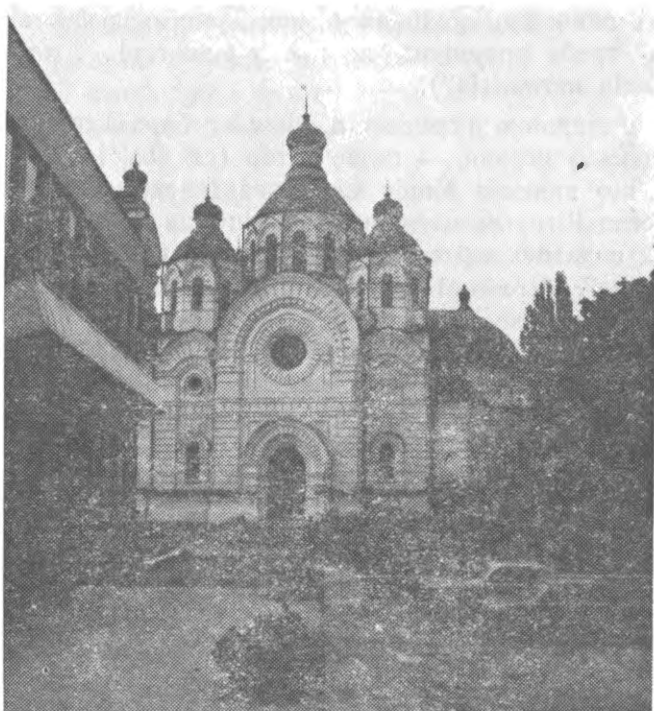

Крем'янець — гора Бона

МІСТО РІВНЕ І ЙОГО ЦЕРКВИ

Непідписаний автор, якому сердечно дякуємо за відбитку кількох сторінок з брошури (виданої у Варшаві 1880 р. польською мовою) "Място Рувне, картка з кронікі Волиня — Тадеуша Єжего Стецкого" — скаржитья, що в 7-му томі словникової частини "Енциклопедії українознавства" (1973 ст. 2514) усіх пам'яток архітектури міста Рівне" згадано тільки "дерев'яну успенську церкву та будинок кол. гімназії". „А з відбиток, які вам посилаю" — пише він, — самі бачите, які в нас були старовинні церкви і цвинтарі”.

На двох кінцевих сторінках брошури (ст. 46-47) поміщені згадки про "католицькі каплиці (тобто польські) і "церкви обряду руського", і в цій згадці поміщені такі церкви: "Соборна Воскресенська церква Успення Богородиці, церква св. мученика Стефана (і найцікавіша для

Церква на головній вулиці

нас) церковця (в оригіналі "церкефка") на цвинтарі "Воля". Остання, тому цікава, бо "збудували її на своїм цвинтарі уніяти в 1875. р. за дозволом єпископа-екзарха уніятського Кипріяна Стецького. Згодом каплиця ця опустошила і невживана стояла до 1845 р. В тому часі із зібраних пожертв побудували над нею дах, вставили двері й вікна й деколи відправляли Богослужби. На цьому цвинтарі, — читаємо далі у цій нотатці, — хоронять звичайно покійних різних християнських віровизнань, які в католицькій церкві не можуть бути похоронені".

(Наша примітка: Коли візьмемо до уваги, що в тому часі, коли автор Т. Е. Стецький писав цю працю, ніяке видання без цензури в тодішній Росії не могло появилися і на другій сторінці згаданої праці надруковано "Дозволено цензурою, Варшава, 28 октябрю 1879 г.", тобто 4 роки після цього, як католицьку Церкву "братолюбна" й "миролюбна" Москва остаточно криваво знищила (1875 року) то ясно, що слова автора „на цьому цвинтарі... хоронять звичайно покійних різних християнських віровизнань” треба розуміти: "на цьому цвинтарі... хоронять українців католиків").

Найстаршою церквою в Рівному була Соборна Воскресенська церква, — пише автор (ст. 46), і дуже можливе, що княгиня Марія Семенова Рівенська, перемінюючи село Рівне на місто в 15 сторіччі та будуючи замок, побудувала цю церкву „руського обряду, до якого сама належала". Первісної фундації ("еркції") в архівах нема і про її існування довідуємося з листа київського воєводи кн. Островського, писаного із Сатієва, з 25-го червня 1680 р. який велить, згідно з минулим, вдержувати й оплачувати "трьох священників". На місці цієї дерев'яної церкви побудована 1731 р. мурована церква, уніятська, яка матеріальне забезпечення одержала від Франца Ксаверія Любомирського, а в 1795 р. титул Соборної Воскресенської церкви, тобто катедри. Метрикальні книги зберігалися від 1733 р.

Церква Успення Пресвятої Богородиці, звану теж Омелянською, заснована в 1761 р. Згідно з фундацією на потреби церкви й пароха кожний господар (ст. 47) мав зложити (сьогоднішня колекта) по 30 снопів збіжжя, а мешканці села Тютюковичі, для яких церква Успення Бо-

городищі була парафіяльною церквою, зобов'язані були платити парохів по одному золотому, а деякі по 20 грошів. Власного майна парафія мала, від 1840 р., 35 десятин поля.

Церква св. мученика Степана (ст. 47) збудувала на "руському цвинтарі", під грабовим лісом в 1848 р. — поблагословлено її в місяці лютому 1850 р. — генералова Катерина Крассовська, якої чоловік був там похований і на фонд удержання цієї церковці зложили 1,000 рублів.

Григор Лужницький

Кирило Куцюк-Кочинський

ГОЛОС І СУМ ВОЛИНИ

Метали в полум'я дітей невинних,
Дзвенів струною їх тендітний чуб:
Я юний був і це страхіття бачив,
Від жалості закляк ,як мертвий дуб.

Мене прогнали вояки із поля,
Хотіли, щоб останній свідок зник,
Та плач малят піднявся у вись, до неба,
Довбав ядро галактик мовчазних.

Шаліла люта ненависть безмірна,
Що замість золота знайшли ляльки,
І зникли з світа скарби найдорожчі,
не всилі я забути ті роки!

Трава росте, схилилась на могилах,
І розцвіла для радості земля,
Лише у мене, у малій хатині
І досі плаче гірко немовля.

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦЕРКВИ В КРЕМ'ЯНЦІ

Християнське благочестя на Волинь прийшло дуже рано, — в чотири роки після охрещення українського народу Володимиром Великим в Києві 988 р. Вже у 992 була основана в місті Володимирі на Волині єпископська катедра на чолі з єп. Стефаном I (Теодорович, М: Описаніє, т. 1, ст. 15-16). Місто Володимир відоме у 884 р. як Лодомерія і ця назва досьгодні збереглася в латинських документах. Князь Володимир, або якийсь його уряд, мабуть, поручили "Лодомерію" значно розбудувати та зробити місто оборонним проти нападів сусідів. З колишнього центру Червеня столичну владу перенесено до Володимира. Червень тоді вже не існував, можливо був зруйнований до тієї міри, що відбудувати його було тяжко. Відлеглі часи і невідомі нам справи затяжили назвати місто іменем першого князя в Україні. Це свідчить, що це не була "племінна маса", а здорово думаюча громада, суспільство, що пов'язувало себе з Києвом з центром союзної влади.

Щоб зрозуміти значіння бути під владою Києва в добі Володимира Великого, та навіть ще раніше в добі Олега, коли дуліби брали участь в поході на Візантію як "толковики", цебто союзники; слід згадати другого єп. Стефана II, святого місцевої кононізації. Він же ученик преп. Феодосія Печерського, що після його смерті він став ігуменом. Він постриг у монашество літописця Нестора, потім рукоположив його в диякони та приймав участь у відкритті мощів преп. Федосія. Коли до цього ще додати постриг у монахи Києво-Печерського монастиря кн. Федора Острозького коло 1441 р., тоді нам стане ясно, який глибокий духовий і церковно-релігійний зв'язок Волині з Києвом (3, 16). Тут подане джерело начисляє між 992-1620 рр. 28 володимирських єпископів та стільки ж між 1288-1711 рр. луцьких і острозьких.

Церковне життя в Крем'янці не розвивалося ізольовано, а йшло разом з сусідніми волостями та їх жителями. Знову ж десь у Володимира Великого періоді зникли старі назви дуліби і бужани й населення Волині почало себе називати волинцями. Чи знову ж це не

було викликане занеханням старого Червеня з племенною назвою дуліби, як також бужани та на новому місці територіальної влади називати себе новим найменням "волянх". Це була сильна лучба, не тільки матеріальними, чи оборонними вигодами, але великою мірою духовим добром через прийняття християнства.

У Крем'янці ще донедавна був легендарний поговір немов там вдавнину було 70 церков. Можливо, що ще в ранніх віках оборонна Замкова гора довкруги була густо заселена, будови перших церков були дерев'яні, їх легко могли нищити напасники і протягом якогось часу їх нарахували таке число. В цім розділі згадаємо в першу чергу православні церкви у Крем'янці на основі вже публікованих матеріалів, а головню вищеназваної праці М. Теодоровича.

Замкова церква Св. Чудотворця Миколая, побудована землянином Гаврилом Петровичем Дениском-Макосієм між XIV-XV ст. Про цю церкву є згадка в люстрації, 1556 р., що в ній була ікона Преображення Господнього, срібний позолочений хрест та Євангеліє в срібній оправі. Імовірно, названі речі подарував сам фундатор церкви. Додумуються, що ця церква на горі Черче, при стіні замку, де ще в 1870 році стояв камінний хрест, опісля він наслідком атмосферичних умовин доруйнувався. На пам'ять цієї церкви та її патрона була побудована церква в місті при Жидівській вулиці. Про неї згадка в люстрації Крем'янця, 1563 р. При ній був шпиталь. Вона згоріла 24 на 25 серпня, 1802 р.

Церква Архистратига Михаїла на Замковій горі. Про неї згадка в інструкції волинських дворянів послам на сейм з нагоди вибору короля Михайла III, Корибута Вишневецького 29.9.1669 р. Обидві вищеназані церкви були побудовані на малодоступних місцях, мабуть, з причини знищення дикими напасниками.

Церква Христового Воскресіння при вулиці цієї ж назви. Вона згадується в акті передання її уніатам 30.1.1636 року. (Документ в "Описаніє церковей" М. Теодоровича, т. 3, ст. 53). Уніяти в цій церкві засіли 1638 р. При церкві був цвинтар, його зруйнував посесор-дворянин Станіслав Вишневскі з с. Сичівки. Проти цього вніс скаргу

св'ящ. Павло Еткевич. Церква була зруйнована в 1648 р. як уніятська. В XIX ст. ця церква вже не існувала; в 1888 році на цій місці стояв лише хрест.

Церква Великомучениці Параскевії — П'ятницька, колись була на високій горі, з тих невідгод була перенесена в 1636 р. на рівнину близько Дубенського передмістя при Запотоцькій вулиці. Як православна церква згадується в люстрації 1663 р. Довкруги неї ховали покійників, це місце називалося "Г'ятенка". На місці, де колись стояв престіл у XIX ст. був поставлений дерев'яний хрест. Проводи на цій цвинтарі відбувалися у Хомину неділю.

Церква Воздвиження Чесного Хреста, при ній чоловічий монастир, була на Чернечій горі. Про існування монастиря були тільки слухи в народі. Припускають, що назва "Чернче" походить від "ченці" (чернеці). На цій місці потім була церква, перенесена з садиби Плисюка. Її в 1672 р. спалили татари. Потім невідомо ким на цій місці була знову побудована церква, що в першій половині XVIII ст. вже була під унією.

Святоспаська церква, або Преображення Господнього, при ній чоловічий монастир на горі Сичівці (за містом). Також згадується в люстрації міста Крем'янця, 1563, але в 1566 р. монастир занепав. В цій же році король Зигмунт-Август зарядив цю церкву передати Олиферу Даниловичу. Земельна частка цієї церкви простягалася від гори Сичівки до жидівського окопища. Під горою була криниця. Церква з посілістю переходила з рук-до-рук. По монастирі в кінці XIX ст. не було жодного сліду.

Живоначальної Тройці церква, як додумуються, вона стояла на цій місці, де потім був побудований францішканський косяол, що в 1832 р. був пересвячений на православний Миколаївський собор. Згідно переказу, перша тут церква була основана на початку XVII ст. кн. Іваном Вишневецьким, що тоді тут був старостою; цей князь потім став латиником, цю церкву спершу був передав уніатам, а потім францішканам.

Церква Богоявлення Господнього, при ній братський монастир. В 1636 р. король Владислав IV дозволив Данилові Малиновському і чашникові Лаврентієві Дрвин-

ському будувати церкву, а при ній Братський монастир (на цій місці у 1890 р. була духовна семінарія, див. док. М. Теодоровича, Описаніє, т. 3 ст. 27). В 1644 р. дворянин Максиміліян Люля докупив ще площу для цього монастиря за 1000 зл. (Цитована праця ст. 28-29).

При цьому монастирі була zaloжена друкарня, що в нашій літературі часто називають Братська друкарня при Братському монастирі. В 1638 р. видала "Собор Луцький", згодом "О седмі таїнствах" та "Граммати́ка". На лицевій сторінці першої назви рисунок Богоявлення Господнього, що вказує, що ця назва дійсно була друкована при монастирі цієї назви. Припускають, що друкарня була основана коло 1636 р., а вже біля 1650 р. про неї нема жодної чутки. Саме на цей час припадає українсько-польська війна, дуже можливо, що в цій боротьбі була знищена і сама друкарня. При цім монастирі була також і школа. Все це разом було опорою проти іншовірних натисків впершу чергу польського католицизму. Однак події в Крем'янці розвивалися зовсім не корисно для православних і біля 1725 р. в цім монастирі засіли уніїти. Перший монастир був побудований з дерева, нові господарі звели тут мурований.

Згідно переказів на горі "Дівоче поле" вдавнину був жіночий монастир, це місце називали ще "Дівоча гора". За часу польської королівської окупації Крем'янець з околицями належав до Луцької православної єпархії.

Вище ми назвали старі церкви, про які є лише згадки, або на їх місця були побудовані нові, що перетривали до нашого часу. В 1888 р. в Крем'янці існували такі церкви:

Собор Св. Миколая, побудований 1636 р. як католицький францішканський кляштор кн. Вишневецьким. Він був побудований на площі православної Святотроїцької церкви. Цей кляштор-косцьол в 1832 р. був закритий та в листопаді переданий православним і згодом був посвячений на соборну церкву Чудотворця Миколая. На перебудову включно з новим іконостасом державна царська скарбниця дала 10.120 руб. Споруда мурована з вітаром на схід, при Широкий вулиці, при церкві дзвіниця. В північній частині престіл Св. Онуфрія, при яким священник 31-го Другунського полка відправляв богослуж-

ження. Тут були метричні книги від 1803 р., опис церкви з 1830 р. До парафії належав сад з городом та 48 дес. землі. Священика річна платня 500 руб., другого — 400, диякона — 180, дяка — 100, паламара — 70, просфорного — 30. При соборі була бібліотека — 70 книжок (1888). Церковна громада нараховувала 206 дворів з 663 вірними (15, 61-65).

Церква Всіх Святих, на міському Богоявленському цвинтарі, посвячена 1862 р. мурована пофранцішканська каплиця, що також у 1832 р. була передана православним. При цій каплиці дуже стара дзвіниця (15, 66).

Хрестовоздвиженська церква, народом називалася Чеснохрестна, на Дубенському в'їзді до міста, дерев'яна, поб. 1684 р. В 1887-89 р.р. на цім же місці побудована нова, посвячена 3.9.1889 р., дерев'яна також. При ній дзвіниця, землі 24 дес. Метричні книги від 1766 року (15, 67).

Церква Різдва Пресвятої Богородиці, на Туниках. Про неї згадка в люстрації з 1563 р. польською мовою. Це одинока православна церква в Крем'янці, в якій заведено унію щойно у XVIII ст. та вже 4.12.1795 р. стала знову православною. Будова з дерева у 1878 р. на фундаменті, при ній дзвіниця. Метричні книги від 1796 р. Проводи на Туницькім цвинтарі у провідну суботу. Землі 48 дес., 2 пасовиська та 1 д. саду з городом. Річна платня священика 400 руб., дяк — 100, паламар — 70. До громади в 1888 р. належала каплиця при Вишнівецькій роґатці. В основному члени громади живуть на Туниках, але значна частина на віддалі 2-ох верст на Туниках Глибоких, Красногірці, Корніях, Моргві, Княжині й Войтівщині. Дворів 184, вірних 1550. На терені громади проживало 95 католиків (15, 69-70).

Святопреображенська церква, при Волинській Духовній Семінарії, побудована 1743 р. в комплексі будинків поізуїтського колегіюма, мурована, простора. В 1840 р. посвячена на семінарійну каплицю (15, 71).

Церква Трьох Святих, побудована 1851 р. за ініціативою і пожертвами викладачів і студентів Волинської Духовної Семінарії, як домова тепла церква. При церкві був престіл Інокентія Чудотворця Іркутського, при нім священик 42 Іркутського пішого полка відправляв бого-

служення, переважно для старшин і студентів семінарії (15, 71).

Отже в XIX ст. в Крем'янці було 6 церков і Богоявленський монастир. Бажаючих студіювати глибше церковне життя у вищеназванім місті та в усім повіті, відсилаємо до "Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии..." М. Теодоровича, коротко тут цитована як "Описание", т. 3 присвячений Крем'янецькому і Заславському повітам. Там же документи і відсилки до джерел.

Унія в Крем'янці появилася біля 1630 р. Кн. Януш Вишневецький, тоді староста повіту, побудував тут уніятську церкву Св. Духа і підпорядкував її уніятському єпископові у Володимирі. В 1701 р. кн. Януш-Антоній Константинович Вишневецький, також староста повіту, запросив до Крем'янця єзуїтів з осідком при уніятській церковній громаді, що була поруч православного Богоявленського монастиря. Після передання цього, монастиря уніятам по якомусь часі єзуїти почали розгортати свою місійну працю. В 1731 р. почалася будова мурованого косяцьола, що був закінчений 1743 р. В цім комплексі будинків також велике приміщення Єзуїтського Колегіюма. Цю будову фундували Януш-Антоній і Михайло-Сервацій Корибут Вишневецькі. Перший був фундатором косяцьола, а другий колегіюма. В 1773 р. папа Климент XIV заборонив єзуїтський орден, косяцьол став фарним (парафіяльним), а колегіюм даліше провадив навчальну працю. Від 1787 р. в цих будинках містилося повітове училище, аптека, архів і канцелярії крем'янецького повіту. Після російської окупації Волині, 1795 р. в будинках колегіюма примістилася Волинська Духовна Семінарія. 30.11.1796 р. Волинь була названа губернією, Крем'янець став повітовим містом. Уніятські парафії протягом 1894-1896 рр. стали православними, хвилево унія була тільки в Богославськім монастирі.

Волинська Духовна Семінарія була основана 14.5.1796 році в Острозі й там приміщувалася в чоловічому монастирі; цей монастир в 1821 р. згорів, семінарію приміщено до Аннополя, щойно 1836 р. до Крем'янця. В 1887 р. семінарію перенесено до Житомира, потім знову до Крем'янця.

Францішканців у Крем'янці поселив луцький єпископ Мартин Шишковський з дозволу короля Зигмунта III, в 1606 р. Діяльність єзуїтів, а потім францішканців була спрямована на ширення римокатолицизму на наших землях, це була їх головна мета. На Різдво і Великдень католицькі монахи влаштовували „пасторалки” та інші сцени і тим притягали до себе увагу вірних інших церков. На Стрітення ходили по місті з музикою, мовляв „Зима з літом зустрічаються”. Про це довша розповідь в „Описаніє”... ст. 42-48.

На Дубенській рогатці біля 1760 р. був побудований косяол реформаторів із кляштором. В 1807 р. правляча тут влада перевела реформаторів у Великі Дедеркали, хвилю тут також були приміщені василіяни з Богоявленського монастиря. Щойно 1839 р. монастир передано православним, а бібліотеку 1607 книг до Волинської Духовної Семінарії. В 1865 р. при цій церкві був відкритий православний монастир і приписаний до Багаєцького Св. Івана Милостивого. В 1873 р. його причислено до Дерманського монастиря.

В урочищі „Тринітарщина”, що перед першою світовою війною належало до Духовної семінарії, колись тут був римокатолицький косяол чину Тренітарів, але занепав. Також колись тут був косяол „Паулінів”. При вулиці Широкий в 1857 р. був побудований косяол за 16.000 руб. Після першої світової війни і за часу міжвоєнної Польщі цей косяол був центром „польскощі”. В усім повіті, головню в прикордонній смузі з советами шаліла погранична польська сторожа, перетягання православних на католицизм. Іноді, як, напр. Гриньки інкорпоровано до католицизму цілі села.

Ми свідомо подали цю статтю, щоб показати, що Крем'янець зо своєю ліцеальною школою зовсім не вказує на те, що тут були віддавна поляки. Найстарші церкви — православні, щойно після Люблинської унії 1569 року почали творити „чуда римокатолицької церкви”. Ми вважаємо, що в Україні нема вже місійного терену, що населення її великою мірою православне й нагинання вірних до інших центрів може відбуватися тільки шляхом насилля.

Надія Мисечко-Каркоць, сестра

ПАМ'ЯТІ МОЇХ БРАТІВ

**о. прот. Володимира, Олександра, Миколи
й Андрія Мисечків
у 40-ву річницю їх трагічної смерті**

Минає 40 років від часу, коли у 1943 р. перестали битися серця молодим, повним енергії патріотам, яких серця горіли бажанням працювати для свого народу.

Ці скромні слова згадки про Вас, мої Дорогі, нехай будуть китицею квітів на Ваших могилах, на які ворог нікого не допустив покласти, зрівнявши Ваші могили з землею, ще й поставив сторожу.

Мій брат Володимир був найстарший з поміж шести хлопців у нашій родині. Видно, що ще з молодих літ Володимир призначив своє життя на служіння Богові й людям. Тяжко приходилось у революційний час здобувати середню освіту, після якої вписався до Духовної Семінарії. По закінченню Духовної Семінарії висвячують його на священника і дістає першу парафію на Поліссі. Отець Володимир повністю віддається праці у розбудові Української Автокефальної Православної Церкви та в усвідомлюванні місцевого населення. За свою працю о. Володимир скоро звернув на себе увагу не тільки своїх ієрархів, але й польського уряду, який почав приглядатись його роботі.

Коли поляки почали робити наступ на УАПЦ на Волині, православні церкви перемінювали на костели і заводили у відвіку православних селх унію, тоді о. Володимира було вислано в село Жабче, в якому відбувалась кривава боротьба за церкву. Отець Володимир закликав народ опам'ятатись. „Та ж тільки вчора ви були дітьми однієї церкви, а сьогодні готові себе взаємно вбивати, для кого це є, на чию користь?“, — говорив до людей отець.

Православним вдалося перебрати церкву знов у свої руки, але вийти безкарно уже не могли, бо до цього вмішалась польська влада і поліція оточила церкву. Просидівши у церкві, якийсь час о. Володимир зодягнувся у

Микола Мисечко

ризи, взяв Св. Дари в руки і з процесією йдучи, порозводив вірних по хатах, в такий спосіб рятуючи їм життя.

За ведення культ-освітньої роботи Міністерство Освіти повідомило о. Володимира, що за таке негативне ставлення до Річипосполитої Польської, йому відбирають дотацію — винагороду за навчання релігії у школах. Брат був задоволений, що польська влада не заборонила йому викладати релігії в школах, а те, що забрали платню, він не дививсь, бо ж не був патріотом за гроші, а був огородником у Божому винограднику.

Після історичного проголошення у Києві Самостійності України, після того, як український вояк боронив її кордони, як на світову арену вийшла українська валюта, тоді була у своїй Державі відновлена і Українська Автокефальна Православна Церква. Свято-Софійські дзвони свободи, наче соняшний ранок, сповіщали про неї і будили приспаних та вливали в них свідомість, вливали нове самостійне бажання. Звуки тих дзвонів долетіли й

до Волинської Землі, яка дуже багата на старовинно-історичні сліди культурного й духового її життя. Тому й не диво, що після розгрому УАПЦ советською владою, місцем осідку Православ'я стає Волинь. Волинь бере на себе відповідальну роль, дбати про розвиток Церкви та захищати її вірних. Особливо молоді українські православні священники провадили освідмлюючу працю серед людей, а особливо серед молоді. УАПЦ відіграла велику роль в духовному й національному житті своїх вірних і той ріст бачили Варшава, Москва й Берлін.

Після розпаду Польщі, Волинь опинилась під „опікою” Сталіна, який уже мав досвід, як розправлятися із вірними, духовенством і ієрархами православної церкви. Тому то й не диво, що населення Волині чекало на війну, бо сподівалось, що західньо-європейська культура, буде куди більш цивілізована від східньо-варварської, тим самим німці будуть людьми. Однак німці дуже скоро показали своє справжнє обличчя і відразу звернули увагу на УАПЦ, яку очолював Блаженніший Митр. Полікарп і відразу поставились вороже до неї, за те сприяли „автономній” православної церкві, яка була очолена Митр. Олексієм.

У великій самоті, заколоті й непевності приходить кривавий 1943 рік. Треба мати гостре перо і треба ним вміти дуже добре орудувати, щоб описати обставини, в яких ті події відбувались.

Отця прот. Володимира, який був деканом Локачівського р-ну на Володимирщині, Блаженніший Митр. Полікарп переніс до м. Горохова, щоб там не допустити автономістам перебрати у свої руки укр. православної церкви. Отець Володимир мав дар слова і вмів ним орудувати, тому він їздив на захист православної церкви, яку поляки передавали уніят у селі Жабче, а тепер до Горохова. У Горохові німці відразу слідкували за працею о. Володимира і відразу йому поставили вимогу, щоб він з амвону закликав патріотичну українську молодь, щоб вона їхала до Німеччини на роботу. Отець Володимир категорично відмовився робити такі заклики, його тверда постава насторожила німців ще більше, бо у Горохові почали творитись різні курси для молоді.

В часі Служби Божої св. храм був заповнений вірними щерть, але поміж вірними були і Юди — вони точно стенографували його палкі патріотичні проповіді, виголошені до вірних і пересилали до Генерального Комісаріату в Луцьку.

Незадовго покликали о. Володимира до Генерального Секретаріату до Луцька, там йому спочатку дали виступ, а потім почали перечитувати проповіді та оскаржувати, що о. Володимир настроює народ проти німецької влади. Від проповідей о. Володимир не відмовився, він і там перед ними потвердив їх правильність. Розмова закінчилась тим, що братові було заборонено повертатись назад до Горохова, де була дружина й трое дітей. У Рівному він стає членом Рівенського Центрального Управління при Владиці Платоніві.

Мабуть буде на місці згадати, що 1943 рік, був роком знищення Волині. Крім окупаційних ворожих сил, ще одна трагедія не минає нашого народу, а саме — розбиття Організації Українських Націоналістів, сітка якої була широко охопила молодь Волині у противагу до Комуністичної Партії Західньої України (КПЗУ).

Коли керівники проголошеної у Львові України 30 червня 41 року рішили творити Українську Повстанчу Армію на Волині в її обороні щойно у 43 році, велике число молоді вперше взяли зброю у свої руки, почуваячись дуже важно, хоч нею не вміли орудувати. За те невміння прийшлося дуже дорого заплатити. Коли якогось упіска скортіло потягнути за курок на переїжджаючих через село німців, яким взагалі нічого не сталося, таке село німці пускали з димом, а його мешканців розстрілювали. Такому лихові годі уже було запобігти.

У Рівному, як раз після якихось нерозважних потягнень, німці забирають дуже багато рівенської інтелігенції, як закладників, в тому числі і о. Володимира. В'язниці по всій Волині постійно наповнюються новими жертвами. Німці використовували закладників, як фізичну силу у направах мостів, доріг і т.д. Камери, в яких тримали закладників, були малі, але в них тримали по 30 осіб, в'язні всі мусіли стояти, лиш одна людина могла сісти. Отже, не тяжко уявити умов, у яких перебувала провідна верства нашого суспільства. Отця Володимира до праці

не брали, він залишався замкненим у камері. Дружина о. Володимира відвідувала закладників там, де вони працювали, довідувалась про здоров'я свого чоловіка і передавала йому їжу і чистий одяг.

Ще у 42 році німці заарештували мого другого брата інж. Олександра, який тоді був посадником у м. Сарнах. У сарненській в'язниці він перебував до 43 р. і була надія, що мали його випустити, як раптом сказали, що переловили якогось чоловіка, який ніс листа до брата. За того листа брата поновно засудили і перевезли до рівенської в'язниці, а у в'язниці дуже тортували при допитах. Олександра били до непритомности, відливали водою і знов били. Коли ж всі ті допити не давали того, що німці хотіли, то вони побили брата так, що на ньому шкіра потріскала і було видно живе тіло. Таким кидали його у камеру. Його вигляд був жалюгідний, брат не міг ні сісти ні лежати, він у кутку стояв на руках і ногах, говорити зовсім не міг. Тяжко собі уявити, що з людини можна зробити і довести до такого вигляду!

У Рівному стається нове нещастя. Хтось із упістів зробив засідку на працівника Райхскомісаріату і за ту засідку було заплачено великою ціною. 15-го жовтня 43 р. було вивезено троками поміж шістсот а сімсот осіб в'язнів і закладників на передмістя Рівного, де було приготоване місце. Там їх постріляли, облили бензиною й спалили. Залишився знак жаху 20 століття. Остався тільки попіл із тіл, які палали бажанням і любов'ю до праці у користь свого народу й своєї церкви. Німці зарівняли їх могилу із землею, поставили варту, щоб ніхто не наблизився, щоб ніхто не поклав квітів на тих сотках загинувших патріотів.

Коли дружина о. Володимира прийшла до працюючих закладників, як раніш приходила, щоб передати їжу, їй сказали страшну новину. Сказали, що о. Володимир уже не живе, що він разом з о. Малюжинським і сотками інших були розстріляні.

Братова, повернувшись додому, на очах дружини іншого священника посивіла, стала зовсім біла.

Микола учителював, але за німців переїхав до Володимира і там працював. Коли члени проголошеної України 30 червня 41 р. забрали з Володимира українську по-

ліцію у ліс, то у місті перейшли арешти, за тими, яких не заарештовано, гештапо або їх вислужники дуже слідкували. Одного дня гештапо викликає Миколу, то було деś після Великодніх Свят, на допити, з яких Микола не повернувся. Його не було у в'язниці, ніде не знайдено його тіла, наче у повітря перевернувся, великою загадкою є, що з ним сталось і де він подівся. Микола належав до ОУН.

І врешті, наймолодший із моїх братів — Андрій. Андрій був добрий спортсмен. Він закінчив Духовну Семінарію у Крем'янці у 39 р. і хоч був добрим студентом і мав стипендію, то матури не здав, бо мав „замало польщизни”. Він, як і більшість його товаришів був заангажований у націоналістичному русі. Матуру він здав уже за совітів, але не міг з неї скористати, бо відразу після Різдва 40 р. утікає з іншими двома друзями за Буг. З приходом німців на Схід, Андрій повертається назад і дуже тішиться, що він уже під українським небом і дихає українським повітрям. Повернувшись на Волинь, Андрій замешкав у Рівному і там працював у редакції „Волинь”. Його спіткала інша доля, цілком інша.

Ситуація на Волині витворилась незносіма. З однієї сторони німецьке й польське жорстоке ставлення до нашого населення, а з другої сторони жахливі обставини виникли таки між самими українцями — якраз тут треба того гострого, вмілого пера, щоб описати про міжусобиці й самовинищення, самопоборювання — перебирання. Деякі товариші брата ще з шкільної лавки, були в УПА, очоленої Чупринкою. Вони займали там якісь високі позиції і Андрій рішив піти до них і з ними пробувати говорити, щоб усі сили спрямувати проти ворога та старатись зберігати фізичну субстанцію нашого народу. Не дивлячись на попередження й пересторогу, Андрій із своїм другом Василем Штулем пішли до своїх товаришів із вірою, що знайдуть спільну мову для спільного добра, бо час дуже грізний. Не відомо чи знайшов Андрій своїх товаришів, чи мав можливість з ними переговорювати справу загального добра чи ні, але відомо одне, що не вдалось перевести свого задуму в життя і у віці 25 років перестав битись серце четвертому братові у волинських лісах. Тільки цим разом від руки, якій він простягнув

свою дружню руку. Один Бог знає, де є його місце вічного спочинку.

Мої родичі, Корній і Тетяна, віддали чотирьох синів, чотирьох патріотів, які були повні енергії, запалу і відданості працювати на славу Богові й на користь своєму народові.

Українська інтелігенція й провідна верства Волинської Землі, залишилась у її чорноземі, який постійно вирощуватиме червоні маки — символ крові. Пам'ять про Вас житиме у серцях нашого народу з роду в рід.

Вічна Вам пам'ять!

Собор св. Миколая в Крем'янці. (Фото 1937 р.)

КНИГА ПРО ВОЛИНЬ І ПОЛІССЯ

**Черговий осяг волинян: Краєзнавчий словник
проф. О. Цинкаловського**

Українці вільного світу виконують свій обов'язок су-проти поневоленої батьківщини м. ін. і тим, що раз-у-раз передають світовій науці непофальшовані московськими окупантами підсумки праць своїх учених з точними та справжніми даними щодо України й усіх аспектів її жит-тя. Реєстр цих книг, кожна з яких викликає лють Москви і демаскує вартість її забріханої та диктованої енкаведис-тами т.зв. лєнінської науки, постійно більшає — і можна з приємністю гратувати видавництву Інституту Дослі-дів Волині та фундаторові-накладцеві, що ним є Т-во „Во-линь”, за чергове збільшення цього нашого арсеналу в бо-ротьбі за Українську Правду. А збільшення це небудьяке: Після кількох років підготовки та кропіткої праці на ви-сокошкільні, бібліотекарські та книгарські полиці прий-шла чергова книжка, якої досі не було, яка була давним-давном конечна та якої „по тім боці” ніхто й не збира-ється видавати. Краєзнавчий словник Старої Волині і Во-линського Полісся — твір трохи не цілого життя відомо-го археолога Олександра Цинкаловського.

Пів року тому, у березні 1984 року, всю вільну укра-їнську пресу оббігла була боляча вістка, яка довго йшла з-за залізного кордону: Ще в квітні 1983 року помер у Кракові, проживши 85 літ, проф. Олександр Цинкалов-ський, який більш пів століття своєї творчої праці при-святив Рідній Землі і зокрема найвузчій своїй батьківщині Волині, від студентських часів зацікавлений її минулим і давноминулим та від зрілого віку до смерті один з най-видатніших археологів України і Східної Європи, профе-сор тієї дисципліни в університетах Варшави і Кракова, до та після Другої світової війни невтомний дослідник і практичний шукач Правди України не тільки в безлічі розкопів, екскурсій та мандрів по Волині і сусідньому з нею Поліссю, але і в безлічі друкованих, старих і най-старших, часто невідомих і ще частіше призабутих, дже-рел до історії України останніх століть. Висліди тієї праці знаходимо у статтях, розправах та публікаціях проф. Ол. Цинкаловського, що їх більш 150 знаходимо у спискові до ранішої його, теж високоякісної і небуденної, виданої ІДВ та Т-вом Волинь, праці „Старовинні пам'ятки Волині” (Торонто, 1975), насправді альбом унікальних ілюстрацій. З тієї теж книжки довідуємось, що все, призбиране проф. Ол. Цинкаловським у розкопах, мандрах і документах до історії Волині і Вол. Полісся, загинуло, як і багатьом на-

шим ученим, в часі воєнних операцій (в Ол. Цинкаловського у збомбленій в час Варшавського повстання 1944 р. камениці, з якої він з дружиною вирвались справді тільки з життям) та що вже у повоєнних часах і на основі копій своїх праць в інших університетах Європи зміг він відтворити те, що тепер вийшло двома томами його неоціненої вартости книзі під фірмою Інституту Дослідів Волині і коштом Т-ва Волинь, якої повний заголовок є „Стара Волинь і Волинське Полісся — Краєзнавчий словник від найдавніших часів до 1914 року.

Підзаголовок „Краєзнавчий словник” далеко не з'ясовує ні змісту, ні якости того, що знаходимо у книзі проф. Ол. Цинкаловського. Це тільки перший том і тільки 600 сторінок набитого суворим, повним назв, дат та документів матеріалу, що в азбучній черзі охоплює всі міські і сільські поселення Волині, але й її ріки та річки, горби й долини, ліси, урочища і яри, навіть важливіші фігури та будівлі тієї Волости. Цей перший том, який енциклопедною чергою охоплює все волинське, що скрилося під назви „Абрамівщина — урочище в Луцькому повіті” до „Кушлін — село Крем'янецького повіту”, та серед чого кожний волинянин напевно знайде і своє та сусідні села, писаний так, що й автор цих рядків, — хоч родом подолянин, — коли почав читати цю справжню книгу книг Волині, не зміг кинути її, поки не дійшов до сторінки 202 та не витратив для цього поза другу годину ночі. Біля кожного гасла є подана документація до нього, прізвища історичних осіб, зв'язаних з ним та часто й кількість його мешканців, — і тоді мусите припинити читання та вдесяте-соте ставити собі питання: Як і звідки проф. Ол. Цинкаловський все розвідав, віднотував, дав у своє місце, як? Як і звідки в цій книзі, без якої не уявляємо собі культурної хати волинянина та й українця, що хоче знати свою Україну і всі її Волості, зібрано ще і стільки ілюстрацій, що їх досі на 80-90% ніде не бачено і, нарешті, як це все зведено разом, доповнено 8-сторінковим реєстром бібліографічних скорочень та джерельних вказівок, коротким геологічним нарисом Волині і Вол. Полісся, таким же передісторичним і історичним нарисом обох земель (оба нариси пера Ол. Цинкаловського і займають від 17 до 50 сторінки книжки), передмовою самого таки автора, життєписом нашого вченого й автора, який зладив Вол. Шиприкєвич, та вкінці словом від Видавничої Колегії? Це була справді велетенська праця і не диво, що тривала вона кілька літ, — шкода лиш, що сам проф. Ол. Цинкаловський вже не побачив готовим і надрукованим перший том своєї праці, — справжньої корони свого знання і любови до рідної йому Волині, — хоч знаємо напевно, що про початок друку він знав і неви-

Тут колись був Пересопницький монастир
(Проф. О. Цинкаловський в пошуках)

мовно радів та чекав на посилку з Вінніпегу.

Не знаємо, кому віддати більш подяки за появу Краєзнавчого словника „Стара Волинь і Волинське Полісся”, бо до нього поклали всі видні та відомі діячі Волинського руху у вільному світі свої зусилля і свої уми та руки. Тому теж усім їм подяка і признання і від сучасних і від тих, що прийдуть по нас та з вдячністю читатимуть їх імена і прізвища, зв’язані з виданням твору проф. Ол. Цинкаловського. Подякують і за самий зовнішній вигляд книжки, хоч на наш скромний погляд книжці не треба було аж мистецького, зрештою доброї обкладинки М. Сокульської: Такі, як ця книжки, не потребують додаткової прикраси і не потребують такої заохоти, як т. зв. бестселлери, що про них більш року ніхто не пам’ятає. Про цю книжку сягатимуть і тоді, коли з інших, блискучих із-зовні книжок, давним-давно нічого не залишиться, бо її зміст — вічний.

Ціна книжки \$35.000, книжка має 600 сторінок.

А. Курдидик

НАРОДНІ ВІРУВАННЯ З БОРЕМЛЯ

У давньому Боремлі на першу увагу заслуговував величавий двірець Чацьких, а при нім у напрямку Случі — розкішний сад, zaloжений знаним на Волині садівником ірландцем — Маклером. У квітні 1831 р. Михайло Чацький гостив у себе генерала повстання проти Москви — Дверніцького і сам з озброєним відділом пристав до нього. По другому боці Случі був появився російський ген. Ридигер, що потім розбив Дверніцького й Чацький з ним був змушений утікати до Австрії. Російські війська знищили частково двірець, як також місцеві селяни розібрали легкий ременент. Наслідком цього двірець занепав.

На тім місці, де вкінці XIX ст. були руїни двірця, в давнину стояв двірець перших боремельських православних князів, недалеко від них була замкова церква Св. Тройці, яка ще існувала в XVI ст. В інвентарі цього замку 30.I.1575, між іншим, сказано: "На посередь замку церковь Святое Тройци, побитая кгонтами"... (Архивъ, ч. 7, т. I, ст. 237-241). В церкві здавна славилася чудесами ікона Спасителя, на якій було зображення Ісуса Христа з великим дерев'яним хрестом йдучого на Голгофу. Крім цього видного головного хреста, на цій іконі було ще 33 малих хрестів немов у тумані, ледве видних. Переказ каже, що ця ікона колись була в тутейшій православній монастирі, зруйнованій татарами. Від нього залишилася тільки ця ікона Спасителя.

На початку XVIII ст. Чацькі заволоділи Боремлем, вони не хотіли мати у сусідстві православну церкву, наказали її розібрати, а внутрішню утвар перенести до іншої православної церкви включно з тією іконою, це сталося в 1773 р. Але в народі оповідали, що ця ікона знову з'явилася на цім самім місці, де була розібрана церква. Ця з'ява примусила Чацького на цім місці побудувати фігуру Спасителя цієї ікони. Сама ж ікона деякий час була приміщена в місцевім косцьолі, опісля була перенесена до мурованої Святотроїцької церкви десь у кінці XIX ст. Вшанування цієї ікони народ відзначав у десятку п'ятницю після Великодня.

Боремельська ікона Спасителя славилася чудесами на Волині. В Млинові, Дубенського повіту, у церкві над цар-

ськими вратами була також приміщена ікона Боремельського Спасителя, що ніс на Собі хреста усього світу. Переказ казав, що в часі уній, ця ікона була перенесена з церкви до приватного дому священника і під час Воскресної Всенощної, з очей Спасителя сходила кривава сльоза і спаладала на стіл, застелений обрусом.

Коли боремельська парафія була знову передана православним, бувший тоді уніятський священник Лучинський підміняв ту чудотворну ікону замісткою, а оригінал сховавав у себе. Названий священник помер в унії, перед смертю цю ікону враз із обрусом та кровавими сльозами Спасителя передав своїй дочці Анні Лучинській, яка опісля цю ікону передала до православної церкви в Млинові, а обрус лишила в себе. Однак під час пожежу цей обрус згорів. Ще перед тим ця ікона довго переховувалася в "сондуку", місцями поруйнувалася фарба. Священник млинівської церкви реставрував тільки залишене лице Спасителя.

Вікарний священник млинівської церкви Микола Червінський з колишніх уніятів, співсусід свящ. Лучинського, звів боремельську ікону до збереженою іконою в Анни Лучинської в 1882 р. і виявив, що перша дійсно була підмінною замісткою. (Теодорович, М. Описанін приходивъ Волинской епархіі... Почаїв, 1888, т. 2, ст. 692).

В друкарні Василян в Почаєві був надрукований образ Боремельського Спасителя з підписом: *Prawdziwy wizerunek Pana Jezusa Boremelskiego na Wolyniu cudami słynącego z 1773 r.*" (Там же, ст. 1032-33).

Подав М. Б.

Розкопки О. Цинцаловського на місці
„Трипільської культури”.

ТОПАЗ — КРАСА ЗОЛОТОГО ПОЛІССЯ

Топаз був одним з улюблених ювілійних каменів в античному світі. Його цінували не лише за красу, але й за його „лікувальні властивості”. Колись думали, що самоцвіт лікує від близькозорості і психічних хворіб, що ніби він дарує чоловікам мудрість.

Топаз зустрічається дуже рідко. Здавна славились топази жовто-червоного, світло-фіолетового і голубоватого кольорів, які добували в Бразилії. Відомий прозорий топаз „Браганза” вагою 1680 каратів, знайдений у 1740 році. Він входить в число дорогоцінностей португальської корони. Донедавна його вважали за великий брильянт.

На світовому ринку широко відомі були рожеві топази Мадагаскара, Японії і частково Австралії. Український топаз згадується в літературі ще 100 років тому. В 1931 році на Волині відкрито родовище топазів.

Говорячи про топаза, згадується одна поліська легенда. На Волині загубився серед лісів і полів хутір Осторонь. Земля, поля, ліси з озерами і ріки належали польському панові Краєвському. Село, де був його маєток, називалося Краївщиною. На хуторі жило кілька багатодітних родин у старих, під солом'яною стріхою хатах, а в добрій, критій черепицею, жив панський наглядчач.

Старий Панас був конюхом та плугарем. Земля тут — один пісок, але льон родиться на славу. Багатів пан на льоні та селянському поті. Якось ішов Панас за плугом, звично дивлячись собі під ноги. Світало. Раптом його погляд зупинився на камені, що яскраво і холодно блиснув у слабих проміннях вранішнього сонця. Підняв старий камінь, величиною в куряче яйце. Одна половина його була жовта, як листок клена восени, а друга — ніжноголуба, ну просто золоті розливи цвітучого льону. І вигляд у каменя вже якийсь дуже холодний і тяжкий. Приніс Панас знахідку додому, а камінь так і виграє в проміннях сонця. Дочці Ганусі дуже він сподобався, не може на нього налюбуватися. Носила дівчина камінь з собою, поки його не побачила подруга, яка

розповіла про нього панському наглядачеві, а то й панові.

Прискакав пан в Осторонь і до старого. — Ану, покажуй скоро ,який клад знайшов на моїй землі. Як побачив пан самоцвіт, аж затрясся весь, але не сказав старий Панас, де знайшов камінь. Скоро він помер, забравши з собою тайну своєї знаменитої знахідки.

А через пів року, коли пан поїхав до Львова, люди підпалили його маєток. Проте скриня, в якій він зберігав свої дорогоцінності, залишилася цілою, лише обгоріла зверху. Коли пан переглядав свої самоцвіти, він не повірив своїм очам, глянувши на те місце, де лежав топаз. Жовтий, з голубизною самоцвіт перетворився в сірий пісок, подібний до звичайного скла.

Топаз дуже твердий мінерал, він драпає не лише скло, але й кварц і займає 8-ме місце на склі твердості.

Довгий час найбільшим кристалом топаза (вагою 64 кілограми) вважався знайдений в Норвегії. Потім в Бразилії був знайдений кристал вагою 64 кілограмів, найбільший у світі.

Україна може пишатися своїми топазами, які не тільки по красі, але і по величині займають виняткове місце серед топазів світу. Знахідка великих кристалів вагою 1-50 кілограмів на Волині звичайне діло. Дуже рідко тут зустрічаються більші по розмірам кристали. Двадцять з лишнім років тому на Волині був знайдений прозорий, без тріщини, чистої води кристал топаза вагою 68 кілограмів. Тепер він виставлений в музеї Московського Державного університету імені М. В. Ломоносова. В надрах Волині знайдено унікальні кристали топазів світового значення. В 1965 році тут знайдено ціле „сімейство” топазів загальною вагою більше, як пів тонни. Один з них особливо виділявся, його вага 117 кілограмів, довжина 82 сантиметри і ширина 37 сантиметри. За розмірами це другий у світі, одинокий кристал топазу. Центр в нього був жовтий, а краї мали винне забарвлення, кольору мадери.

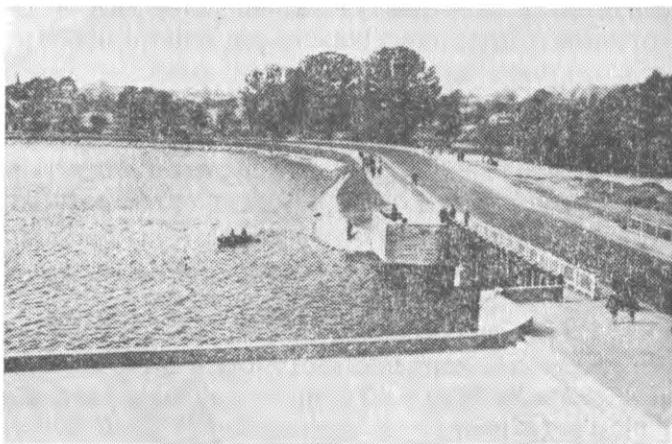
Для українських топазів характерна широка гама кольорів і відтінків. Забарвлення надзвичайно різноманітне від прозорого, рожевого, жовтого, голубого до винно-жовтого, коричневого, червоного і синього. Се-

ред топазів зустрічаємо безколірні кристали чистої води, прозорі, як джерельна вода. Такий камінь в бразилійських місценодженнях називають „*pingos d'agua*” — дослівно „водяна крапелька”. На Україні знайдено знаменитий топаз жовтого кольору з густим коричневим відтінком, що дістав назву „Золоте Полісся”, вага його 1850 грамів.

Різноманітність забарвлення топазів здавна захоплювало увагу дослідників. Багато прекрасних кристалів топазу рожевопомаранчевого і рожевого кольорів після довгого перебування на сонці втрачають свій колір і гублять свій неповторний „топазовий” колір. Крім сонця міняє колір у топаза і час. В одному з музеїв Англії двокольоровий самоцвіт з голубими і рожевими частинами, під дією денного світла, через декілька десятиліть перетворився в цілком голубий. Тому помаранчеві, винножовті і рожеві топази зберігають в темноті. Голубому кольорові світло не страшне.

Топаз називають поліським сонячним накеменем. Він — цінна ювелірна сировина. Як і в давнину не проходить мода на топаз — прекрасний сонячний або небесноголубий самоцвіт.

По своїй красі Волинські топази не мають собі рівних у світі.

Рівне — Басів Кут

ВОЛИНЬ ПРОДОВЖУЄ БОРОТЬБУ

У другій світовій війні Волинь інтуаційно відчула ворожий дух чужих програм і без партійних зборів вхолилася за зброю проти двох сильних — заходу і сходу. Так вже буває, що одні починають якесь велике діло, другі продовжують, а треті кінчають. У нас виринуло питання, кому з них дати нагороду? Як записати до історії боротьбу з ворогом і боротьбу між собою? Усі мабуть погодилися — передати цю справу під суд української історії.

Аналогічно, як після Визвольних Змагань на східній Волині та на західній під Польщею довгі роки гули по лісах стріли, вбивали офіціалів, палили державні та панські маєтки. В Польщі це підтягали під комуну, щоб відвернути увагу від національного спротиву, в Солдепії під контрреволюцію, тепер це замінили "виступом проти соціалістичного будівництва". Отже, в "тихій волинській стороні" після 1945 р. ще продовжувалася боротьба малими боївками з особливим завданням в нових окупаційних умовах. Один з учасників агентурних заходів нової влади "очистити терен" дивними обставинами опинився в Західній Європі та передав нам вістки, головно, з Крем'янецьчини та деяких місцевостей Рівенської області після теперішнього адміністративного поділу.

Наша розповідь буде відноситися до терену Лішня-Стіжок-Голуби-Ситарі-Буща-Шепетин. На площі згаданих місцевостей діяла боївка з 10-ти осіб, що була тісно пов'язана з боївкою Олі Горошко, що оперувала у Вербівському районі, Рівенської області.

Села Лішня і Стіжок були на терені крем'янецького КГБ, а решта вищеназваних сіл належали до КГБ Рівенщини. Ця боївка мала своїм завданням винищувати сексотів та всякої донощицької погані на визначеному терені. Збройні зачіпки з КГБ ця боївка виминала. З числа 10 бійців (4 хлопці та одна дівчина) загинули героїчно в криївці біля с. Голуби у квітні, 1947 р. Передше КГБ зловило 2-х чоловіків в Голубах і примусило їх роз-

копувати викриту криївку, кругом якої залягло 50 червоноармійців під командою полковника Кобозева, начальника крем'янецького КГБ. Спершу сержант "каравулу" закликав підпільників здатися добровільно, мовляв: "здавайтесь, вам нічево не будет, амнестія била для всех і для вас". Кругом стало тихо. В цей мент відчинилися двері криївки з якої вискочило два боевики, один дав серію з Діхтяра, а другий з фінки і сержант повалився на землю. Вслід за тим посипався град куль з каравулу-солдатні і обидва боевики були скошені кулями. Команда каральників наказала двом зловленим чоловікам поспішно розкопувати криївку, почавши зверху, після знятого шару землі зрешити стелю скорострілами. В криївці знайшли 3-х підпільників, які пострілялися самі. З них найстарший мав 45-50 років життя. Були чутки, що цей осібняк був з Антоновець. У його пляншетці знайшли список сексотів, що їх місцевий провід УПА засудив на смертну кару за зраду проти народу. Це одночасно показує, що боївки самі на місці вимірювали справедливість; одначе слід відмітити, що в цьому випадкові були протоколярні зізнання з доказами покривалися з правдивістю. Про це нашому звітодавцеві розказував сам полк. Кобозев.

Чужі менше нас нищать, ніж ми самі себе. Як пізніше виявилось, цю криївку зрадив Марчук як пімсту на боївці УПА, що перед тим судила повісити його двоюрідного брата — Михайла Марчука з Шепетина. До цієї боївки належав також зв'язковий Василь (псевдо), житель Старої Михайлівки. Він вдержував зв'язок Крем'янець-Дубно-Вербка й організаційно підлягав Олі. В с. Ситарах він мав наречену — Женю, що також працювала під кермою Олі, іншими словами — вона була зв'язковою між Олею та Марусею Комаревич у Крем'янці (Туніки). Василь Кермановички не знав, бо він мав інший зв'язок. До Марусі Керманович залицявся Віктор Петрович Андрієвський, викладач і директор Інституту заочного навчання у Крем'янці. Він же підписував студійні виказки, що їх там називають "білети". Сама Оля мала також білет студійника та в потребі діставала через Андрієвського для інших. Міліція Олю кілька разів затримувала в Крем'янці, перевіривши білет — звільняла.

Назовні Андрієвський вдавав українця, можливо в душі ним був, але наш звітодавець каже, що мав про це сумнів.

Будучи в певних роках заступником директора вищезгаданого інституту по адміністративній ділянці, одного разу наш співрозмовник заглянув у реєстр заочних студійників і там дійсно була записана Оля Остапчук. Тепер стало ясным, що Андрієвський Олю знав і напевно вів з нею перелюб, але за цю "вигоду" він напевно білету не дав би. Він як директор відділу заочників інституту сам підписував студійні білети та прикладав круглу печатку. Згодом, каже наш співрозмовник, мої підозріння здійснилися: одного разу я побачив перед інститутом мого шкільного друга з семінарії, Тоньку Каранківського з Вишгородка, він по-приятельськи розмовляв з Андрієвським. Я чекав моменту, коли вони розійдуться, бо після війни ми ще не бачилися. Коли Тонька був на самоті, я його наздігнав, ми щиро привіталися і на мій запит, звідки він знає вищезгаданого, він відповів, що з Червоної Армії. Андрієвський був капітаном, а Тонька його „ординансом” (пуцером). При нагоді зустрічі з Олею, я їй про це натякнув, але вона мені відповіла: "Віктор — наш чоловік".

Мої сумніви щодо Андрієвського не давали мені спокою; я був у добрих відносинах з полк. Кобозевим і делікатно одного разу я його спровокував на розмову про цю особу. Він мені сказав стисло довірочно: "Віктор Петрович подлежит тернопольському управленню К.Г. Б".

Крім зв'язку через Комаричівну, існував у Крем'яній зовсім засекречений пункт зв'язків, про який знав тільки Василь та Оля. — Це була хата під Замковою горою (яку спольщено називають "горою Бони"). Про це наш співрозмовник довідався два роки пізніше. В цій хаті колись жили П-ські, а після них По-ські. Потім також виявилось, що Василь "дер коперчата" до Олі, згодом про це довідалася вищезгадана його наречена Желя, вона цьому сильно позаздростила. Остаточо з пімсти до Василя — видала його КГБ-істам у Крем'янці. Василя КГБ схопило коло Малої Андруги в червні, 1947 року, де він чекав на зв'язкового. Слідство переводив

лейт. Журкін із Тернопільського управління КГБ у Крем'янці. Після допиту, в кінці липня, 1947 р., вночі Журкін відводив Василя зо станиці превентивного арешту з приміщень, де за німців була "Осткомандантура"; на дворі падав дощ, гриміло і був сильний вітер; Василь сильним розмахом вдарив Журкіна у вухо, цей впав та, лежачи, почав стріляти навмання і в темній пітьмі куля прострілила Василеві нирку, однак він встиг добігти до хати По-ських, в якій тоді жила фельдшериця, його знайома і вона за ним доглядала.

Ця медичка була гарна дівчина з Шумська. Треба було з нирки виняти кулю, але вона цього не могла зробити. Вирішили по зв'язку перевезти Василя до Львова; його поклали на драбиняк із соломою, зверху поклали мішки з зерном жита немов для хлібоздачі. Фурманом був партизан з боївки. Елевейтор хлібозсипу був на Дубенській рогатці; драбиняк, замість до нього, повернув направо до електрівні. Міліціант (доглядач руху) побачив збочення драбиняка, пішов просто до нього, щоб показати фурманові потрібний в'їзд; візник-партизан бачучи безвихідне положення скочив із воза та втік. Міліціант зателефонував на "участок", з якого приїхала міліція і знайшла Василя під мішками з зерном у соломі; він вже мав високу гарячку та був на судорогах. Покликали КГБ, почали допитувати, але Василь не сказав ані слова та незабаром помер.

Ось такий трагічний кінець був боївки Десятьох на вищезгаданому терені. Фельдшериці, в якій переховувався Василь, не могли доказати вини в цій справі й вона згодом кудись виїхала. Друга боївка (чоловіка Олі) попала на засідку КГБ між Кам'янцем і Смигою і всі 8-х боеківців загинули в боротьбі. Залишилася Оля з Ірчиком та Женя. Оля в той час не знала, що Женя з пімсти видала ворогам Василя. Восени 1947 р. Олю арештувало Рівенське КГБ і доля її невідома. Малого Ірчика взяли якісь люди на виховання.

Трета боївка під проводом Дівки (таке було псевдо командира) оперувала: Божа гора-Королівський міст-Бережці-Гаї. Ця боївка займалася винищуванням кагебістів і партійців. До осені 1947 р. знищили 18-ть функціонерів, а командир Дівка сам знищив 6-ть лейтенантів КГБ.

З лиця він був подібний до молодої пристійної дівчини, ходив у жіночому одязі, бував на забавах і лейтенанти вмовлялися з "дівкою" на зустріч. Дівка ходив з острим ножем під одіжжю та при "любій зустрічі" першим помахом ножа вбивав кагебіста. Цей Дівка мав наречену й вона з якоїсь заздрости видала його Кравченкові крем'янецького МГБ; він сам зробив засідку при одній вулиці в Бережцях і одного вересневого вечора, 1947 р. застрілив командира Дівку в жіночому одязі. До того часу КГБ не могло догнупатися, хто вбиває його лейтенантів. Слід додати, що у квітні, 1947 р. підпільники командира Дівки зробили засідку біля Королівського мосту на партійців, в першій авті застрілили одного функціонера, але з-заду над'їхав грузовик з КГБ-істами і партизанів засипали кулями.

На вступі цієї статті та й в інших ми казали, що після кожного зриву "Гомоніла Україна, довго гомоніла"... Так було після 1921 р. на східній Волині, де також роками винищували ГПВ-дистів, а на західній під Польщею майже до 1930 р. відважніші ставили спротив і не могли погодитися з чужою займанщиною. З цієї статті бачимо, що підступні інтриги ворога не перебирають у засобах, але значну роль грають особисті порахунки жителів, впершу чергу людська заздрість.

Михайло Данилюк у своїй "Повстанським записнику" (Нью Йорк, "Свобода", 1968, ст. 284-85) згадує страшні роки 1942-1943 такими словами:

"Підводячи приблизні дані про втрати самих повстанських сил у Крем'янецькому повіті, приходиться число, що морозить. Бо втрати перших загонів, пізніше об'єднаної УПА, теренових боївок УПА та обох ОУН доходять до майже двох тисяч. А ще ж тисячі вистріляних, тисячі, яких вивезла "Нова Європа", а згодом "сталінська Конституція" поза межі України. І до цього додати десятки попалених сіл, присілків та хуторів. Оце ціна, яку заплатила сама лише Крем'янецьчина за подих української волі.

Ось ці числа, як приклад лише одного закутка нашої Батьківщини, піднести б недовірливим чужим політикам на тих ринках, де торгують волею народів. І спи-

тати: Чого варта така жертва? Як пахне наша кров? Доволі її, а чи, може, вицідити ще, щоб купити волю?..

Ось ці числа принести б на внутрішній український ринок, де торгують категоріями патріотизму, політичною совістю, ідеями державних "концепцій", національним фронтом і монолітом синів того самого розп'ятого народу. І спитати б: Скільки варта на цьому ринку невинна кров юнаків, скільки її можна ігнорувати, а скільки нею спекулювати? Що можна купити на ринку міжусобиць за глечик попелу із спаленого села? Яка ціна потопленим у криницях, зірваним у бункрах, скошеним в атаці серед проклямацій, деклямацій, заяв і тріщин національного фронту?..

Могилки під Пересопницею в с. Жукові

ЖИТОМИР

Легенда вістить: близько 884 року улюблений дружинник і дорадник князів Аскольда і Діда, Житомир, не захотів підкоритися войовничим дружинникам, що їх привів у Київ князь Олег. Разом зі своїми воїнами лицар відійшов у деревлянську землю, щоб загубитися між лісів і незалежно жити між вільним й нікому не підлеглим людом.

Воїни подалися спершу по рівній місцевості й дісталися до скельних пагорбків біля теперішнього Коростишева. Але ці пагорбки були невисокі, тож воїни остаточно зупинили своїх коней біля чудової долини, яку створили дві ріки Кам'янка і Тетерів. Усе тут було незвичайне: високі скелі і стрімкі кручі берегів, довкола повні дичини ліси і особлива краса краєвиду.

Наші предки вміли вибирати місця для поселень, і те, що комонники Житомира обрали собі місцем для осель саме ті горбки, нікого не здивує: повз такі місця байдуже не проходять. Отже, вістять легенди, — на високій скелі, над рікою Кам'янкою, лицар заснував поселення і назвав його своїм іменем.

Так воно було чи ні, перевірити неможливо. Але житомиряни вірять у цю легенду, і 1984 рік оголосили роком свого ювілею; отже Житомиру 1100 літ!

Давньоукраїнські літописи не вияснюють ані самої назви Житомира, ані не подають відомостей, коли місто закладено, вперше про нього згадано під 1240 роком — тоді воно було розорене Батием. Після того місто не раз підіймалося з руїн і знову-таки не раз було віддане цілковитій руїні. Особливо страшний погром упав на місто в 1399 році, коли татарський хан Едигей розбив князя Витовта на ріці Ворсклі, пройшов „вогнем і мечем” Київську землю й Волинь, а Житомир був зруйнований і в 1648 році, а в 1769-70 роках на нього впав страшний мор, який вигубив чимало жителів.

В 60-их роках 14 століття Житомир захопила Литва, після Люблинської унії 1659 року — Польща. У 1793 році Житомир у складі Правобережної України приєднано до Росії. З 1804 року Житомир — центр Волинської губернії.

Спершу це було глухе провінційне місто, в якому не було бруківки, ні доброго освітлення, навіть готелів, але віддавна існував театр, який ставив не тільки польські, а й польсько-українські вистави.

Тепер Житомир, 244 тисячі жителів, є обласним центром. Провідні галузі промисловості міста: машинобудування, металообробка, побутові вироби, ремонтні заводи, хутова фабрика нетканих матеріалів. Розвинута в місті й харчова, деревообробна і хемічна промисловості.

У місті в 1978-79 роках навчальному році налічувалося 40 загальноосвітніх шкіл усіх видів, 10 середніх спеціальних закладів, 13 професійно-технічних училищ і два вищі навчальні заклади — Житомирський педагогічний інститут ім. І. Франка. Житомирський сільськогосподарський інститут і філіял Київського політехнічного інституту.

У місті є 17 масових бібліотек, 23 клубні заклади, Житомирський український музично-драматичний театр, театр ляльок, філармонія, Житомирський краєзнавчий музей.

ВОЛИНЬ

Волинь — зелений мій курінь,
Моя ти юносте рожева.
Над сном мільйонів поколінь
Шумлять замріяно дерева.
Немов біжать потоки дум
У небо сонячне, відкрите.
Я зрозумів той чистий шум
І захотів безмірно жити.
Волинь — мала моя тайга
Із медом, правдою, казками.
Ти молодітимеш із нами
На цих соснових берегах.
Полотна рік, лісів, долин —
Моє життя, моя Волинь!

Олесь Луцій

О. Волинець

ПРИГОРИНСЬКА СОВІТСЬКА РЕСПУБЛІКА В ДУБРОВИЦІ

Нашим обов'язком є об'єктивно глянути правді в вічі: не тільки соціялістичні міністри завинили під час наших визвальних змагань, здемобілізували 1½ мільйонну армію українських вояків, але й різні отамани, що без жодної ідеї, досвіду в військових справах — замість підпомогати своє рідне українське військо, навпаки, через свою несвідомість — його поборювали. До цілого ряду таких махнівських, пашківських, дерманських та інших авантур зараховуємо також т. зв. "Пригоринську республіку" в місті Дубровиці, Сарненського повіту на Волині. Проіснувала вона лише короткий час, все ж завдала вона багато клопоту нашому військовому командуванню.

В околиці міста Дубровиці знаходився маєток польського графа Плятера — Воробин. З вибухом революції, маєток той був пограбований демобілізованими солдатами. Решту докінчили селяни з довколишніх сіл та розділили між собою землю графа Плятера. З утворенням гетманату в Україні, був делегований на постійне перебування до Воробина відділ з 20 гайдамаків з 1 старшиною на чолі. Чим вони там займалися, не можу сказати, знаю лише те, що одного дня прибули вони до с. Кураша, зібрали на збори всіх селян і деяких з них випарили нагами за грабунок маєтку графа Кашовського в с. Кураші. Маєток гр. Кашовського пограбували демобілізовані солдати і лише жалюгідні рештки зібрали собі селяни, тому покарання селян було кричашою несправедливістю. На мою думку, це була свідомо продумана провокація, щоб сплямити авторитет гетьманського уряду в очах українського суспільства. Командуючий старшина карательного відділу гайдамаків послуговувався лише російською мовою і такою ж мовою розмовляли між собою і гайдамаки. Можна собі уявити, яке огірчення постало серед селянства та послужило пізніше для большевиків знаменитим аргументом в агітації проти української влади. Симон Петлюра, готуючи повстання проти гетмана, післав на Сарнещину для організації повстання сот. В. Хв. Повстання вибухло в означенім часі, але ініціативу в нім

захопив не вищезгаданий сотник, а скомунізований напів-анальфabet муляр Савицький з Дубровиці. Повстанці кинулися штурмувати Воробин і після 3-денного бою здобули його, гайдамакам вийшла аmunіція. Переможці застосували до гайдамаків жорстоку кару: викопали велику могилу, повкидали живими їх до неї і засипали землею. Після цього розпочали повстанці бойові дії проти українського війська яке, мовляв, має повернути владу поміщиків та відібрати розділену між селян панську землю.

Отаман Оскілко, тоді командуючий північно-західнім фронтом, сконцентрував всі бойові сили проти московсько-більшевицьких орд, а запасові частини були заслабі, щоб зломити дубровицьку ворохобню. Збільшевизовані повстанці розпочали офензиву проти от. Оскілка, що мав свій осідок в м. Рівному. Отаман перестрів їх під м. Костоподем та приперши їх до Костопольського багна — розбив їх дощенту. Загинув тут і муляр Савицький. Була чутка, що його вбили свої ж кумпани, побачивши своє безвихідне становище та щоб випросити собі ласки в от. Оскілка. Пригоринська республіка перестала існувати, але большевицьке наставлення в Дубровиці в селах: Бересті, Орвяниці, Колках, м. Висоцьку та інших довколишніх селах було помітне довший час.

Після закінчення війни та окупації польським військом Волині — до Дубровиці до Свято-Миколаївської церкви прибув дяк Тиміш Сінельник, б. старшина української армії. Цей визначний диригент в найкоротшім часі змінив політичне обличча Дубровиці: в Свято-Миколаївській церкві створив він добрий хор, що виступав не тільки в церкві, але й на національних святах, створив школу співу для дітей, щороку відбував величаві свята Шевченка, був активним політично не тільки в Дубровиці, але й в цілім Сарненському повіті.

Діяльність цього українського патріота була сіллю в оці польської окупаційної влади. Розпорядженням повітового староства в Сарнах було йому заборонено далше перебування в Сарненському повіті і надалше перебування призначено було йому місто Сохачів біля Варшави. Не помогли інтервенції Вол. Оскілка, голови Української Народної Партії в міністерстві внутрішніх справ.

Заборона не була знесена. Навіть і тут не зложив Сінельник своїх працюючих рук. В українській пресі прочитав я, що він в Сохачеві приготував виставку "Наталка Полтавка". Дальша його доля невідома. Помимо його відсутности Дубровиця та дооколишні села почали жити національним життям.

Кирило Куцюк-Кочинський

ЗАМОК НА БОНІ

Кресав я перший камінь, що знав волинську міру,
Його залишив в спадок могутній буревій,
Затемнювалось сонце, гроза розбила ліру,
Розлились скарги внуків по стоптаній траві.

Як Буг на чорних хвилях промив кістки руїни,
Орда забрала камінь, цей дивний щит свобод,
Та все ж ліпив я греблю, як пам'ятник богині,
Хотів я шлях закрити потокам диких вод.

Здригнулися міщани від крику чорних круків,
У погребях ховались від заздрості гінців
І в'янули при сьйві, ночами гріли руки,
Почули, що на південь відвозили юнаків.

Їх чада гнули брови, щезли в млі дороги,
Сиділа Маріянка, снувала сни тяжкі,
А витязі вчорашні плекали турама роги,
На них уже кувались сталені криві вінки.

Розклав костер я дивний на горах предковичних
А смерть ішла поволі, як гріх старих батьків,
Їздці не повернулись до юрт своїх північних,
А я рубав їм сосни для храму їх богів.

НА ЧУЖИНІ

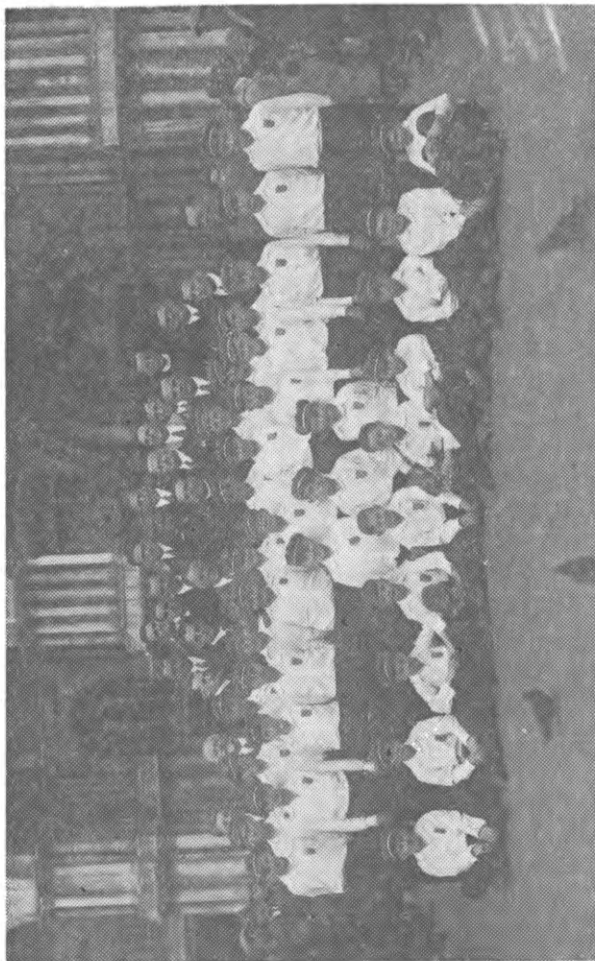
(Спомини б. співака Українського Хору Д. Котка)

В 1930 році ліквідувався український хор Котка з таких причин: польський уряд не уділив хорові відплатної концесії на право прилюдних виступів. Останнє турне по Польщі, через бойкот польської публіки наших концертів, поставило хор у важке фінансове положення. Здоров'я диригента, що було не з найкращих, значно погіршилося, він потребував негайного відпочинку. 10-літня успішна діяльність хору скінчилася. Співаки розїхалися.

Я не міг вертатися на мою рідну Волинь, бо мав ще давні "порахунки" з польською поліцією, тому вирішив поглибити моє музичне знання десь в іншому місці. Для реалізації цього задуму треба було мати матеріальні засоби, яких я на жаль не мав. У Львові звернувся я до директора українського музичного інституту В. Барвінського та проф. Людкевича, які надзвичайно прихильно віднеслися до мене. Я з'ясував їм мою ситуацію і вони порадили мені внести прохання на уділення мені стипендії до митр. Шептицького на студії в інституті та забезпечили мене відповідним посвідченням з проханням полагати моє прохання позитивно. На моє прохання не одержав я жодної відповіді. Треба було отже шукати іншої можливості.

За допомогою проф. Заремби, вдалося мені влаштуватися в оперовім хорі львівської опери, заробляючи на прожиточний мінімум та оплачувати мої студії в інституті. Рівночасно помагав я дир. Коткові при всіх його виступах з хором малого семінара, де він був zatrudнений як учитель співу. Також співав я у хорі православної церкви.

Приналежність до оперового хору не належала до великої приємності: опера була в цупких польських руках, хоч солісти, оперовий хор та балет, з малими винятками, складався з самих українців — панував шовіністичний дух. Замешкав я в академічному домі при вул.

Катедральный хор в Рензбурзі.

Супніського 21. Дуже часто вчачали до нас польські поліцаї для різної перевірки, заарештувань та ін. Під кінець мого перебування там, мешканці академічного дому були змушені виставляти вночі варту, бо поляки виконали цілий ряд бомбових замахів на українські установи і нахвалялися це саме зробити і з академічним домом.

Після важкого перестудження при лікарських оглядинах з Рентгеном, виявилися на моїх легенях підозрілі тіні. Симпатичний лікар О. Барвінський порадив мені змінити мій спосіб життя, бо може бути погано. Через польського священника в Перемишлі, б. учня школи для церковної музики в Регенсбурзі дістав я запрошення до тамтешнього катедрального хору, що відчував недостатку басів. Умови були: утримання, помешкання, "ташенгельд" та безкоштовне навчання в знаменитій школі церковної музики, ініціатором та основником якої був композитор Франц Ліст.

Я прийняв запрошення, бо хотілося вирватися в світ до людей, що жили вільним життям, а не в такій "збалканізованій" атмосфері як це було в Західній Україні під Польщею. На виїзд за кордон треба було дістати закордонний паспорт. Звернувся я до відповідного уряду, де мене по "мачушиному" потрактовано, без надії чи дістану я такий паспорт. З Регенсбургу наглили і намагали негайного приїзду. Не маючи надії досягнути успіху з польською бюрократією, звернувся я до української еміграційної установи, на чолі з директором Шепаровичем, яка в найкоротшім часі дістала дозвіл для мене на виїзд до Німеччини. В міжчасі zorganizував Котко зі студентів чоловічий хор і після концерту у Львові, відбув ряд концертів у Станиславові, Стрию, Перемишлі й інших містах. В Перемишлі попрощався я з хором і вирушив у далеку дорогу і прибув до Регенсбургу 26 березня 1931 р. Тут очікував на мене раніше прибулий сюди співак Дрогобицького Бояна Тадей Рибак. Катедральний хор, що мав світову славу і довголітню традицію складався з 40 хлопців-співаків та 20 співаків-мужчин. Хлопці-співаки, що пройшли кількарічний інтенсивний вишкіл, розпоряжали чудовими голосами, дуже добрі були тенори, а трохи слабші басы. Диригентом був високо-

кваліфікований музик свящ. д-р Т. Шремс, знаменитий організатор, але суворий та багатовимагаючий від підлеглих диригент.

Співаки відвідували народню школу та місцеві гімназії і були приміщені в інтернаті, що називався домпребенде. В порівнянні з величавою готичною катедрою був інтернат дуже скромною будівлею, було тісно та невигідно. Співаки мусіли опускати інтернат, коли наступала мутація голосу, щоб робити місце для своїх наступників. Всі хлопці-співаки мусіли вчитися гри на якимсь інструменті. Співаки-мужчини були урядовцями, купцями та студентами. Один раз у місяць приїздив до Регенсбургу професор з музичної академії в Мюнхені і школив дорослих співаків та хлопців, їх голоси. Пізніше замінив його інший проф. з Берліну. Діяльність хору була багатогранною. Кожної неділі та свята співав хор архиєрейське Богослуження в катедрі, їздив у концертні подорожі, співав у радіо та наспівував грамофонні платівки, грав опери та ораторії. Надзвичайно популярною була опера "Гензель і Гретель" Е. Гумпердінка, яку грали майстерно хлопці не тільки в Регенсбурзі, але і в Мюнхені увесь час за діяльності д-ра Шремса. Також і опери „Опернпробе” А. Льозцінга, „Евангелішен” В. Кінцеля та "Парзіваль" Р. Вагнера були в репертуарі катедрального хору. (Дві опери не були зарепрезентовані ширшій публіці).

У двох останніх операх виконував я досить важні партії Юстіцієра та Гурнеманца. Попавши в так незвичайне оточення не осоромили ми оба землі української і в найкоротшій часі стали надійною опорою хору.

Все було б гаразд та сталося велике нещастя: захворів Т. Рибак на сухоти. Лікування в сенаторії принесло полегшення, але незабаром стан його здоров'я погіршився і він після сильного вибуху крові помер в 1933 р. Катедральний хор влаштував йому величавий похорон. Смерть мого земляка дуже мене пригнітила. Мінорний настрій збільшувався ще й тією обставиною, що і я не počував себе здоровим. Не знаю, що було причиною, чи регенсбургське підсоння, чи баварське виживлення. На протязі кількох місяців вкрилося моє тіло чиряками, які треба було оперувати. Депресуюче ділала на мене

свідомість, що я тепер сам один серед чужого не завжди прихильного оточення, нема з ким і словом обізнатися в рідній мові. Почав я носитися з задумом опустити ці не дуже то привітні околиці.

Б. соліст хору Котка, який знаходився в Голляндії і там успішно виступав, як український співак, кликав мене до Амстердаму, бо бажав створити там український квартет. Знову ж берлінський професор пропонував мені перебраться до Берліну, де він влаштує мене в берлінській опері. Я завагався. В міжчасі познайомився я з інтелігентною, симпатичною німецькою дівчиною, донькою-одиначкою, що походила з доброї поважаної всіма родини і почав частіше зустрічатися з нею. Піднявся страшний вереск: як сміє цей "ауслендер" залицятися до порядної дівчини, та ж він її лише обезчестить та й покине. Також і батьки (батько — властитель відомого нѣтного видавництва, великий противник Гітлера) були спочатку проти знайомства зі мною. Моя приятелька мужньо перенесла всі ці "напасти" і пішла за голосом її серця.

Згодом батьки дівчини зревіндували своє наставлення до мене і прийняли мене в своє оточення. Цій родині маю багато до завдячення, бо хто знає, що зі мною сталося б без їхньої поради та помічі. А це був час приходу до влади Гітлера. Все німецьке гльорікувалося, а все ненімецьке було до нічого. За порадою моїх майбутніх тестів прийняв я в 1935 році посаду як соліст у відпустовім професійнім хорі в баварськім Почаєві — Альтетінг. На протязі 40 років я виконував також обов'язки 2-го диригента та провадив школу співу для німецьких дітей.

В 1938 році одружився я з моєю приятелькою. Згодом заприязнився я з урядуючим катол. архієпископом д-ром Бухберггером, що славився як великий науковець та оприлюднив багато своїх творів. Дуже цікавився він Східною Церквою та нашим обрядом. При кожній нашій зустрічі мусів я його інформувати про події на Україні. А це були роки 1932-33 страшного штучно викликаного большевиками голоду на Україні. Дуже вболівав він над долею нашого нещасного народу. Моїм бажанням було спонукати його до оприлюднення проте-

сту проти цього нечуваного в історії людства злочину, як це вчинив свого часу незабутній віденський кардинал Інніцер. На жаль, забракло на такий виступ у цього симпатичного князя церкви цивільної відваги.

Також запізнався я з багатьма молодими симпатичними студентами богословами та познайомив їх з українською проблемою. Вони побажали дещо більше довідатися про наш край з уст якоїсь авторитетної особи. В імені їх звернувся я до апостольського адміністратора в Берліні д-ра о. Вергуна з проханням прочитати такий відчит. Відчит відбувся дуже успішно в залі теологічного факультету, з участю всіх професорів та студентів. Після відчиту висловили всі слухачі бажання почути на другий день Службу Божу в нашій обряді. О. Вергун погодився, але пізніше ми довго ломали собі голови, щоб знайти спосіб, в якій формі має відбутися Богослуження. Нашим бажанням було гідно зарепрезентувати перед ними літургію св. Івана Золотоустого, отже з відповідним співом, але для цього не було хору.

Під кінець ми таки домовилися, що отець відправить читану Службу Божу, а я прислужуючи йому, проспівую більш важливі місця як: 3 антифони, Трисвяте, Апостола, Херовимську, Вірую, Отче наш та інше. Не вперше приходилось мені таке виконувати, але в данім випадку перед так добірними слухачами було трохи ніяково.

Наша Служба Божа справила на них дуже добре враження і вони з великим признанням висловлювалися про це, дивуючись тому, що потраплять два українці, коли приходиться, щоб зарепрезентувати свій обряд. Мій спів випав очевидно незле, бо пізніше, коли студенти-богослови по скінченні студій, стали в різних місцевостях священиками, діставав я від багатьох з них запрошення співати партію Христа в страстях Господніх під час великого посту. Витяг з рецензії про такий мій виступ в місті Плятлінг: — "Тамтешній церковний хор у формі концерту виконав страсті Господні по євангелисту Матею Гайнріха Шютца. "Плятлінгер Цайтунг" писав: "Слова Христа співав А. Волинець з великим релігійним відчуттям і зарепрезентував надземний маєстат та силу своїм чудовим басом". Також і страсті Христові Артура Піхлера,

Блаженства з ораторії "Христос" Франца Ліста, молитви Христа в Гефсиманському саду Каспра Епіта, всі сольові партії Богослужб Моцарта, Гайдена, Шуберта, Бетховена та багато іншого приходилось мені многократно співати.

В 1933 році відбув катедральний хор турне по Італії. Чудова природа Південного Тиролю нас захопила, одночасно з сумом помітили ми, під яким важким гнітом знаходиться німецьке населення в фашистівській Італії. Нідє не чути німецької мови, всі німецькі прізвища замінено на італійські. У Римі авдієнція зі співом хору у папи Пія XI. Оглядаємо Рим зі всіма історичними місцями. Незабутнє враження!

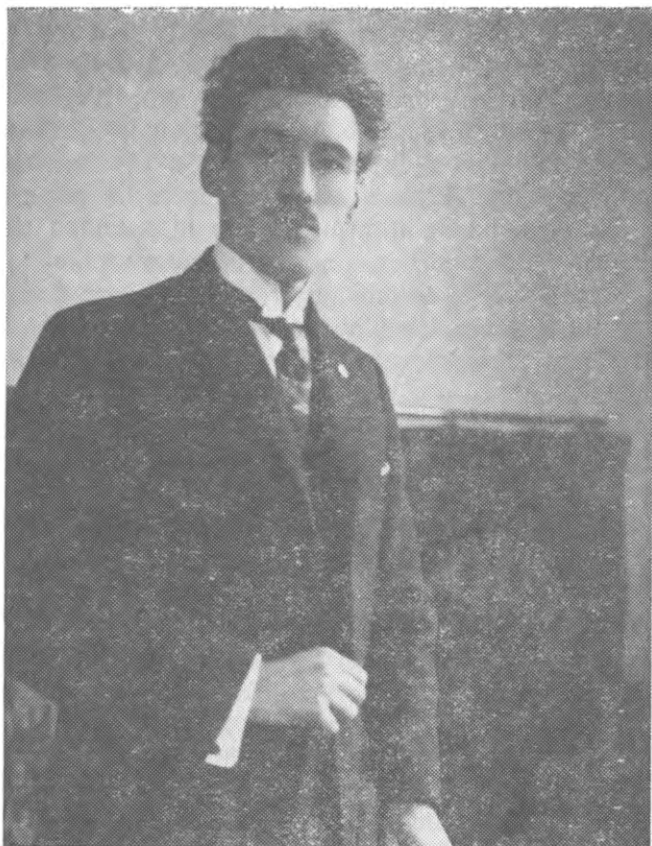
Наш задум відвідати також Неаполь з вулканом Везувія не вдавсь, бо нацисти уділили нам дуже малу девізову квоту. В Римі мав я дуже приємну зустріч з проф. Є. Онацьким. Також відвідали мене студіючі в Римі українські студенти. Турне по Італії пройшло з великим успіхом. По приїзді до Регенсбургу мусів негайно удатися до шпиталю, бо дістав зараження крові. По двох тижневім перебуванні там, повернувся до щоденного заняття та студій. Від диригента дістав групу хлопців до навчання. "Позичають" мене різні хори міста для їхніх виступів, співаю як соліст вінчання в костелах, заупокійні Богослужби.

В 1934 році знову концертна подорож по Італії. Цим разом взяв зі собою д-р Шремс одного журналіста, щоб той звітував про успіхи хору. Журналіст примістився в моїм переділі. В розмові з ним переконалися ми, що маємо до діла з примітивним баварцем і тому почали його відповідно трактувати. Після концертів в Боцені та Мерані їдемо далі на південь. Переїжджаємо етнографічну границю між Південним Тиролем та Італією. Журналіст, пишучи в своїм нотатнику, питає мене про назву двірця. Хоча мені та назва є відомою, жартом відповідаю йому, що двірець називається Усцїта (по італ. вихід).

На слідуючій зупинці знову запитання про назву двірця. Знову відповідаю йому фальшиво Оліо Сассо (реклама якоїсь оливи). На третій зупинці відповідаю йому, що двірець зветься уоміні то є „для мужчин" (виходок). Журналіст пильно все записує. Не знаю, що ска-

зали редактори Регенсбургського "Анцайтеру" коли ді-
стали такий репортаж.

Після цілого ряду успішних концертів прибули ми
до Венеції коротко перед нашим від'їздом до Трієсту,
подався журналіст на пошту, щоб відіслати репортаж до
газети. У своїй простоті (чи глупоті) не глянув він на
назву свого готелю і вийшовши з поштового уряду і не
зорієтувавшись у венеціянських вуличках, звернувся він
за поміччю до італ. поліциста, який не міг йому допомог-
ти, бо назва готелю була невідома. З великими трудно-
щами вдалося йому відшукати нас. Чуємо, як він скар-
жить на нас усіх перед диригентом, що ми його не рес-
пектуємо і т. д.

Дмитро Котко, відомий диригент і композитор.

Після концертів у Трієсті та Фіуме прибуваємо до міста Падуа, великого відпустового міста, місця вічного спочинку великого святого католицької церкви св. Антонія. По концерті вертаємося до нашого пенсіонату, а наш журналіст з одним співаком подалися на випивку до ресторану. По повероті, будучи на підпитку, наробив журналіст о 24 годині в пенсіонаті гармидеру, бо не міг знайти своєї кімнати, а коли нарешті її віднайшов, то не було там ані світла, ані ліжка. (Молоді співаки помстилися на ньому за його скарги перед диригентом).

По поверненні до Регенсбургу в інший регенсбургській газеті (Регенсбургер Ехо) було поміщене справоздання про "рецензію" цього журналіста в Венеції з відповідним малюнком. Ціле місто мало свою сенсацію та втіху. Нарешті настав час для мене, попрощатися з Регенсбургом. Мої студії в школі церковної музики, де набув окрім теоретичного музичного знання, фаховий вишкіл диригента та соліста, усвоїв систему навчання дітей в музичнім відношенні, що дало мені право навчати німецьких дітей у школах. Цей предмет мене дуже цікавив і тому написав я з допомогою д-ра Шремса підручник (був видрукуваний на тапірографі) цієї системи. Він був довгий час вживаний при навчанні в школі церковної музики.

Менше успіхів мав я в грі на органах, але я не збирався бути органістом в катол. церкві, але при відповідних обставинах повернутися на Україну та служити набутим знанням мійому народові. В школі пізнав я цілий ряд визначних німецьких композиторів та познайомив їх з нашою українською музикою.

Перебування в німецькім оточенні дало мені можливість удосконалити знання німецької мови, так що я, перебравшись до Альтетінгу, — помімо моєї музичної діяльності, — був затруднений також як урядовий перекладач всіх слав'янських мов.

В кінці березня 1935 року на спеціальнім прийнятті з відповідним подарунком попрощали мене диригент та співаки катедрального хору на моє нове місце діяльності в відпустовім місті Альтетінг, але про це іншим разом.

АЛЬМАНАХ „ВІРА”

Публікації, яким не пощастило вийти, звичайно цілковито забуваються. Життя проходить над ними, засипаючи навіть згадку порохом щоденних змагань і турбот. А тимчасом кожна з них має свою деяку вартість. Кожна з них ховає в собі відблиск своєї доби, думок, прагнень, характеру умов, в яких вона народжувалася.

Різні причини впливають на те, чому та чи інша публікація не дістається до широких кіл суспільства. Одною з них, між іншим, є конфіскація в такій чи іншій формі. Саме до таких публікацій, що свого часу підпали цілковитій конфіскації, належить Альманах літератури і громадського життя „В і р а”.

Задумано було цей альманах наприкінці 1922 року групою членів Товариства „Просвіта” у Крем’янці на Волині. Після переведення підготовчої праці, як літературного так і фінансового характеру на початку 1923 р. здано було альманах до друку. Десь у місяці травні альманах цей був вже видрукований, переведено було вже останню коректу і мав вийти в світ. Але саме напередодні виходу весь наклад публікації було владою skonфісковано, а набір розкинено. Зберігся лише один примірник останньої коректури (у бібліотеці Українського Історичного Кабінету в Празі).

Є це збірник формату 220x150 у блакитній обгортці з назвою „В і р а”, оглавом, поміткою — „І” та роком видання 1923. Титульна сторінка має заголовок: „Альманах літератури і громадського життя” та значок: „1923. Видання Крем. Повіт. Т-ва „Просвіта”. Обіймає собою 37 сторінок + 3 ст. оповісток. Зміст складається з поезій, спомину, статей.

З поезій вміщено на першому місці вірш П. Марченка п. н. „Б а н д и т” (на тему з часів горожанської війни в Україні)¹⁾. Арк. Животка — „С а м о с т і й н і с т ь”, „В і р и т и х о ч у” та „П о ц і л у н о к” (за Іг. Северяніном), Н. Кибалюка: „М е л а н х о л і й н о н і ж н и м т о н о м” та „М і л ь й о н и б р и л я н т і в н а т е м н і й е м а л і”. В поетичному тоні написано

й „фрагменти” Н. Кибалюка (із щоденника), що розповідають про вражіння і переживання під час боїв з більшевиками.

Першим дням протигетьманського повстання присвячено „С п о г а д и” Енка (псевдонім), мобілізованого напередодні приходу військ Української Народньої Республіки до Харкова, з характеристикою реставрованого гетьманом російського старшинства. Його ж замітка про забуті могили українських козаків, що полягли 20 червня 1651 року під Берестечком в бою на чолі з гетьманом Б. Хмельницьким. Назвавши свою замітку „З а б у т і м о г и л и”, автор підкреслює, що „ці могили повинні зайняти одне з перших місць серед тих, які український народ почитує своїм відвідуванням. Вони повинні стати Меккою українського народу” і наприкінці закликає: „Нехай не буде слів „Забуті могили”.

Справі жахливого матеріального і морального становища української інтелігенції присвячує свою статтю Д. О. п. з.: „Б е р і м о с я д о с а м о п о м о ч і”. Автор шукає виходу з того становища та піддає під дискусію питання створення професійної спілки української трудової інтелігенції Волині. Питанню організації українського селянства Волині для боротьби за його національно-економічні інтереси присвячено статтю п. з. Н а ч а с і”. Це саме та стаття, що головним чином і спричинилася до конфіскації альманаху. Автор захований за псевдонімом: *Notunculus*.

Виходячи з твердження суто українського характеру волинської землі, автор в рішучий спосіб виступає проти денаціоналізації та економічного обезсилення селянства. Як форму селянської організації для боротьби з цим лихом автор висуває „Селоспілку”, покликуючись на те, що вона має вже свою традицію і відома українському селянству Волині з часів революції.

Зрештою дві невеличкі статті Станка (псевдонім): „Е р н е с т Р е н а н (1823-1923)” та Арк. Животка „П і д й о г о п р а п о р о м” (М. Драгоманова).

Такий зміст альманаху, якому не пощастило дістатися до рук українського волинського суспільства.

УКРАЇНСЬКА КНИГА, Львів, ч. 4-5, 1936 р.

1) Це єдиний твір автора ним публікований.

Дарія Ярошевич

СПОГАД ПРО І. ФЕЩЕНКА-ЧОПІВСЬКОГО

У січні 1984 р. припадає 100-та річниця з дня народження одного з наших визначних вчених, якого наша еміграція в Америці не мала нагоди ніколи зустрічати. Слід би пригадати про його життєвий шлях, працю та успіхи. Маю в руках спогади його доньки і хочу познайомити з ними нашу громаду:

„Іван Фещенко-Чопівський народився 20-го січня 1884 року вмісті Чуднів на Житомирщині, в сім'ї поштового службовця. Батько Адріян помер рано, коли Івась поступив в Житомирську Реальну Гімназію. Мати з дочкою Олександрою переселилася також в Житомир і почала приймати студентів „на станцію”, що забезпечувало їй скромний дохід. Скінчилися безжурні дитячі роки й Іван почав давати корепетиції, допомагаючи матері.

Після блискучо складеного іспиту зрілості, юнак став до конкурсного іспиту в Київському Політехнічному Інституті і був прийнятий на хемічному відділі. Як і всі волиняни, родом із землі, що давала високі урожаї в пшениці та цукрових буряках, бачив себе на майбутнє спеціалістом-цукроварником. Одначе зворотним моментом в його житті стала прогулянка студентів до сталеварень Донбасу. Звідсіля юний студент повернувся в Київ зовсім переміненим. Уяву його полонив назавжди образ напівроздягненого коваля, який силою своїх м'язів, за допомогою тяжкого молота, формував напівм'яку сталь, на тлі полум'яних язиків з металургічних печей — образ новітнього Прометея, що підкорив вогонь для власних цілей, примусив його служити потребам людства. З того часу молодий Іван із захопленням присвятився металургії, якій залишився вірним до останніх днів свого життя. Це його покликання відповідно оцінив відомий київський професор Василь Іжевський, у якого він склав у 1907 році інженерські іспити, а опісля став працювати асистентом.

Талант молодого науковця, його непересічна працьовитість, привернули увагу начальства і незабаром покликано його в склад делегації спеціалістів, які на припору-

чення російського уряду виїхав до промислових осередків Західної Європи вивчати нову технологію та організацію металургічного промислу.

Після повернення у Київ він здав з відзначенням іспити ад'юнкта і в нагороду отримав стипендію на дволітню практику у найславнішого на той час професора Обергоффера у Вроцлаві. Тут застав його вибух Першої світової війни.

Коли в наслідок цієї війни відродилася польська держава, його польські колеги з київських студій (м. ін. пізніший міністер Войцех Сьвентославські) запросили працювати на Політехніці в Варшаві (1920-1921). Тут він дався пізнати як здібний педагог і організатор. Коли в 1922 році покликано в Гірничій Академії у Кракові до життя металургічний факультет, йому запропоновано очолити катедру металургії та металографії. З властивою собі енергією підібрав співпрацівників, складав програму занять, комплектував технічне устаткування лабораторії, яка зчасом стала одним із кращих наукових осередків Польщі. В 1927 році вчений отримав звання доктора технічних наук. Спеціально цікавив його процес науглення заліза, який окреслював тоді назвою „цементатії заліза”. Цій темі присвячена була м. ін. його дисертація. Хоча при сьогоdnішньому рівні техніки процес цей вважається перестарілим, але значення його праць в тому, що звернули вони увагу науковців на дифузію, як на підставовий механізм кінетичних перемін в металах і поклали підвалини під розвиток новітніх теорій. В роках 1925-31 вчений детально розпрацював явища дифузії азоту, бору, цини, кременю, титану і хрому в залізі та в деяких інших металах.

Водночас в Гірничій Академії під його керівництвом були ведені пошуки розв'язок для конкретних питань, які ставив перед наукою промисл — піднесення металургічного виробництва, особливо якості всякого роду зварювання. Тоді ж вчений працює над 1-им томом своєї праці „Металознавство”, яка появилася друком в 1930 році і отримала дуже прихильну оцінку, також у закордонних спеціалістів. Після цього був обраний членом-кореспондентом польської Академії Наук, в 1933 році визначений Золотим Хрестом заслуги. Приймають його також в члени

науково-технічного товариства в Англії (Iron and Steel Institute of Metals) і ЗСА (American Society of Metals). Від 1923 року є почесним членом Verein Deutscher Eisen Mittenleute. Бере активну участь в працях Міжнародного Конгресу Шахтарів та Металюргів в Бельгії (Льєж) в 1930 році, Міжнародного Конгресу Металюргів в Парижі в 1935 році, Міжнародного конгресу продуцентів рейор у Діссельдорфі в 1937 році, ККонгресу Промислової Хемії у Франції (Нансі) в 1938 році, Конгресу ливарників у Лондоні в 1939 році — читав доповіді та очолював польські делегації спеціалістів.

У 1928 році переїхав з сім'єю на Шлеськ до праці в промислі. Тут реалізує ряд нових технічних концепцій, метою яких є поліпшення якості сталей та прискінення виробничого циклу. Під його керівництвом успішно розвивається Дослідницький інститут гуті Байльдон у Катовицях, а кількість і важливість завершених праць дає початок видавництва серії „Праце бадавче гуті Байльдон”. Автор поміщуваних тут праць є переважно сам вчений, або допускає до співавторства своїх дипломатів з Гірничої Академії, з якою надалі співпрацює, затримуючи пост професора. Доїзди до Кракова, все це життя на колесах було великим обтяженням, але як педагог з покликання, він притримувався засади, що обов'язок вченого є шукати учнів і передавати їм ефекти своїх надбань — естафету в розвитку техніки.

За період 1922-32 років у Гірничій Академії виконано в його катедрі 44 дипломні інженерські праці та одну докторську. Співпраця з ним відкрила не одну з молодих дипломатів дорогу до власної кар'єри. Ще сьогодні зустрічаємо на керівних посадах металюргічного промислу та технічно-наукових інститутів в Польщі працівників, які свою фахову дорогу розпочинали під його керівництвом.

У 1937 році пісня появи 3-го тому „Металознавства” опертого виключно на власних дослідженнях, або виконаних учнями під його інструктажем, можна було вже говорити про „наукову школу” проф. Феценка-Чопівського.

Фундаментальна праця „Металознавство” залишилася на довгі роки пісня 1945 року основним підручником студентів металюргічного напрямку. Її вартість для польської науки ще і в тому, що автор вдало спольонізував

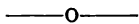
ряд технічних термінів, збагачуючи тим самим технічний словник, що з признанням відмічалось в рецензіях. Праця стала укоронуванням життя вченого.

Бібліографія його праць нараховує 140 позицій, з чого 23 появилось у формі книжковій, решта була поміщена на сторінках технічних журналів польських, англійських, німецьких, французьких та українських (записки Математично-Природничо-Лікарської секції НТШ у Львові).

Невичерпаний віталізм, ентузіазм для улюбленої праці, солідне фахове знання, незаперечна наукова інтуїція примушували навіть конкурентів хилити голови перед цією непересічною людиною. Від своїх студентів вимагав багато, але був для них завжди по-батьківськи добродушний і справедливий, запрошував у свою хату, дозволяв користати з власної бібліотеки. Тому студенти горнулися до нього. Особливо не щадив ні часу ні труду, коли йшлося про студентів-земляків. У роках економічної кризи ангажував увесь свій авторитет, щоб допомогти їм влаштуватись на роботу, а то і допомагав їм матеріально. Хата його була завжди гостинно відкрита не тільки для студентів Гірничої Академії, бували тут (і „підкормлювалися” в кухні дружини) і молоді адепти медицини, музики і мистецтва. Брав участь в громадському житті Кракова і Львова, дружив з проф. Ів. Зімінським і проф. Б. Лепким. Був дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка”.

На цьому кінчаються спогади дочки професора. В моїй пам’яті залишився образ стрункої, високої постаті сивоволосого уже тоді професора, який при усіх своїх заняттях знаходив час поготорити зі мною, дитиною, коли забігала я до їх гостинної хати.

Усі життєві досягнення не охоронили його від жорстокої долі. Помер, дуже далеко від родини, 2-го вересня 1949 року.

ПРОТОКОЛ

Спільного Засідання представників Союзу Українських Ветеранів і представників Союзу Ветеранів Українського Резистансу в справі об'єднання

Засідання відбулося дня 21-го вересня 1984 р. в приміщенні ген. пор. Василя Филоновича в Міннеаполісі, З'єднані Стейти Америки.

Присутні: від Союзу Українських Ветеранів, ген. пор. Василь Филонович, як уповажнений Головної Управи С. У.В. в З'єднаних Стейтах Америки, пор. Микита Лозовий і булавний Антін Семенюк.

Від Союзу Ветеранів Українського Резистансу були присутні: заступник голови Головної Управи СВУР, хор. Василь Станиславів, орг. референт Головної Управи, хор. Михайло Каркоць і голова місцевої Станиці СВУР, підстаршина, Пилип Шайда.

На голову Засідання вибрано найстаршого віком і рангою ветерана Армії УНР, ген. пор. Василя Филоновича і на секретаря бул. Антона Семенюка.

На порядок нарад поставлено одно питання — справу Об'єднання двох союзів в один союз українських ветеранів.

Зваживши теперішню ситуацію, на тему об'єднання відбулася всебічна виміна думок, в часі якої всі присутні взяли за основу слідуюче заложення:

Боротьба українського народу за нову українську державу почалася в часі Великої Української Революції в 1917-1920 роках з проголошенням великих історичних актів про самостійність і соборність України у формі Української Народньої Республіки, яка у нашому столітті була початком збройної боротьби українського народу за нашу державну незалежність. В цій боротьбі з посвятою взяли участь найкращі сини і дочки українського народу під прапорами Армії УНР і Української Галицької Армії.

Збройна боротьба за Карпатську Україну 1939 року та боротьба проти німецько-гітлерівської окупації в 1941-

1943 роках була продовженням попередньо розпочатого змагання. В цій боротьбі взяли участь найкращі сини і дочки українського народу з молодшого покоління, а зокрема члени теперішнього Союзу Ветеранів Українського Резистансу, які поруч з вояками Армії УНР, під проводом сл. п. отамана Тараса Бульби-Боровця були співучасниками основи Поліської Січі — УПА та організаціями повстанчих відділів на терені Волині і на інших територіях Західної України.

Вояки Союзу Ветеранів Українського Резистансу так само як і вояки Армії УНР є глибоко переконані в тому, що майбутня українська держава має бути народоправною та неподільною власністю всього українського народу. Тому й українська армія повинна бути єдиною збройною силою України, виключаючи всякі так звані партійні армії, які в минулому вносили в українське військове життя роздори, самознищення та братовбивство.

Беручи до уваги те, що члени Союзу Ветеранів Українського Резистансу в часі німецької окупації України 1941-1943 років виказалися високою боєздатністю, зразковою дисципліною та високим українським патріотизмом в боротьбі за державну незалежність України, члени Союзу Українських Ветеранів вважають їх гідними спадкоємцями продовження військових традицій Армії УНР.

Як також, члени Союзу Ветеранів Українського Резистансу беруть на себе зобов'язання з честю продовжувати поширювати ідею збройної боротьби та боротьби всякими іншими засобами за відновлення самостійної, соборної і народоправної держави українського народу у формі Української Народної Республіки.

Спільно керуючись такими засобами, обидві сторони вважають, що під сучасну пору, для зміцнення організаційної діяльності та добра української визвольної справи є необхідним об'єднатися в один союз українських ветеранів.

Тому учасники цього Засідання звертаються до головних управ обох союзів з проханням, якнайскоріше ратифікувати цю угоду та практично приступити до справи співпраці та об'єднання.

П і д п и с и:

ген. пор. Василь Филонович

пор. Микита Лозовий

бул. Антін Семенюк

хор. Василь Станиславів

хор. Михайло Каркоць ..

підстарш. Пилип Шайда

полк. М. Отрешко-Арський

пполк. Юрій Артюшенко

майор Микола Личик

Головна Команда СВУР

Сотн. Іларіон Поліщук

Ген. Секр. Інж. Дмитро Фурманець

Остріг — замок з XIV ст. в центрі Богоявленська Церква

ЖИТТЕПИС Д-РА С. КРОТЮКА

Сергій Федорович Кротюк народився 24-го вересня 1903 року в сім'ї Федора і Анни Кротюк. Його тато був будівничим, а мама вела дім і приватне сільське господарство.

Сергій народився в місті Рівне, де його батько в той час будував будови для канцелярій залізниць. Виростав він у селі Піддубці біля Луцька, де сім'я мала своє сільське господарство. Там він здобув початкову освіту, звідки перейшов до вищих клас в село Романів, біля 6 км. від Піддубців. Останню закінчив з великим успіхом.

В 1914 році батько Сергія був мобілізований до царської армії. В тому ж році вся сім'я, у зв'язку з війсьними

Д-р Сергій Кротюк

подіями, переселилася до Курська. Там він, склавши успішно вступний іспит, був прийнятий до гімназії, де навчався до кінця I-шої світової війни.

В 1918 році він повернувся з матір'ю до села Піддубці. В той час у Луцьку почала свою працю Українська гімназія, директором якої був проф. Іван Висовський. Сергій був прийнятий до цієї гімназії і зложив в ній кінцеві іспити зрілості (матуру) в 1921 році.

Після закінчення гімназії, Сергій почав культурно-освітню працю серед сільської молоді, яку він добре знав і любив. Він організував струнну оркестру, театральний гурток, хор і гурток любителів книжок. Часто давав він доповіді про історію України. За цю освітню діяльність він був арештований польською поліцією. У слідчих в'язницях просидів він 9 місяців. Звільнений тому, що суд не міг знайти нічого нелегального в його діяльності. Через те, що він був у в'язниці, він згубив право далі вчитися в Польщі, а також право виїзду за кордон.

Його мрією були високі студії сільського господарства та економіки. Тому, що він не міг студіювати в Польщі, ні одержати пашпорту на виїзд на студії за кордоном, він намагався перейти нелегально кордон до Чехословаччини. На кордоні був пійманий і відставлений до слідчої в'язниці в Луцьку. Звільнений після 3 місяців „з браку доказів його вини”, він став постійним предметом стеж польської поліції. Він мав тоді ледве 19 років.

Коли польська влада почала набір українців до польського війська в 1924 році, він був мобілізований і приділений до 21-го пішого полку у Варшаві. Після рекрутського вишколу, був прийнятий до школи для військових старшин в Остров-Комарові. Але й тут зустріла його рука чужої влади. Коли в клубі для військових старшин під час дискусії Сергій захищав ім'я України та українців, його арештовано та завезено до в'язниці Монтелюпа в Варшаві. Там він знову сидів 9 місяців, і суд не зміг доказати йому жодної вини. Його звільнено та повернено назад право на старшинський ступінь. Після обов'язкової служби, він повернувся з війська з ступнем молодого старшини в резерві.

Першим його кроком після військової служби був впис на заочне навчання (кореспондентська метода) в Українському Технічно-Господарському Інституті в Подебрадах. Ці студії він закінчив, одержавши ступінь інженера економічних наук. Під час студій він одружився з Марією Михайлівною Качинською.

Коли польська влада почала свавільні арешти напередодні 2-гої світової війни, він був знову арештований і запроторений із сотнями українців до концентраційного

табору в Березі Картузькій. Падіння Польщі принесло йому волю, але прихід большевиків на його рідну Волинь грозив йому новим арештом. В 1940 році він подався за кордон, до міста Холма, де одержав працю ревізора ко-оператив. Його родичів большевики виселили з Волині в Казахстан.

Після вибуху війни між двома новими імперіялістичними потугами (нацистською Німеччиною та сталінською ССРСР) та ганебного відступу большевиків з українських земель, Сергій повернувся знову на свою рідну Волинь і zorganizував зі своїми друзями будівельне підприємство, яке під кожним оглядом було дуже успішним. Коли ж гештапо в 1943 році почало масові арешти української інтелігенції і розв'язало підприємство, Сергій зі своєю дружиною пішли в підпілля та партизанський рух. Марія з кріпким здоров'ям була довго в партизанських рядах медсестрою. Він зі слабим здоров'ям, що було підірване в'язницями та концентраційними таборами, мусів швидко переїхати в Західню Галичину, де в Перемишлі одержав посаду начальника відділу Союзу Кооператив, звідки згодом переїхав до Відня.

У Відні він хотів здобути ступінь доктора економічних наук. Це йому вдалося досягнути щойно 22-го травня 1948 року на Українській Високій Економічній Школі (УЕВШ) після студій там же в рр. 1946-1948.

В 1949 році він з дружиною Марією переїхав до США, де вони поселилися в Денвері, Кольорадо. Там він в перших роках поселення працював на будовах, а згодом вів з дружиною своє власне бар-споживче підприємство, з приходів якого допомагав українським науковим і суспільним установам на чужині. Переходячи на емеритуру, він продав підприємство, щоб врешті повністю віддатися науці. Смерть перервала його задуми. Він помер 14-го червня 1980 року.

80-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В АРГЕНТИНІ І УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

У 1972 році українська громадськість в Аргентині всіляко відзначає 75-річчя прибуття перших українських колоністів на сталий побут до Аргентини. Такі відзначення започатковано українцями, разом з поляками, в ко-лисці української еміграції, провінції Місіонес, що межує з Бразилією і Парагваєм, ще 26 серпня 1972 р., а закін-чаться в серпні 1973 року в Буенос Айресі.

Але так сталося, що ініціативу таких відзначень пе-рехватили монахи ЧСВВ в Аргентині, а не Українська Цен-тральна Репрезентація УЦР, як би то воно мусіло бути. Багато українців із такого стану речей дивуються, а пра-вославні українці то й цілком нарікають, бо ж наші ка-толики православних українців не запросили до участі таких ювілейних відзначень, а перший священик, який прибув до наших піонерів до Місіонесу в серпні 1908 ро-ку, був православний сл. п. отець ієромонах ТИХІН ГНА-ТЮК.

Дехто запевняє, що така громадська аномалія по-стала тому, що голова УЦР, д-р Василь Іваницький пе-режив велике родинне нещастя, як передчасна смерть (на 43 році життя) дружини і правої руки в великій гро-мадській роботі сл. п. д-ра медицини Лідії Макарухи-ваницької, яка ще так недавно бо ж 5-го грудня 1971 ро-ку так славно керувала найбільшим всеукраїнським свя-том, як відкриття і посвячення пам'ятника Т. Шевченко-ві в Буенос Айресі смерть наступила 25 квітня 1972 ро-кі, яка засмутила не лише рідню, але цілу українську со-борницьку громаду в Аргентині. Як воно там було — не знаємо, але факт залишається фактом, що православних українців у цих обходах ювілейних зігноровано.

Приїзд перших українських колоністів до Аргентини. Був сонячний день 27 серпня 1897 року, коли в річному порті столиці провінції Місіонес-Посадас, що знаходить-ся над велиководною рікою Парана, де на другім боці тієї пароплавної ріки лежить місто Енкарнаціон, сьогод-ні центр українського культурного і релігійного життя українців в Парагваю, висадилося 19 родин українців і

поляків з Галичини. Цих 19 родин з Посадас завезли "каретами" на височезних двох колесах, запряжених рогатими сірими волами, до міста Апостолес, яке у тих часах мало вже кілька десятків "ранч", де жили аргентинські кріоллі. У тих часах не було ні доріг з мостами, ні жодної культивуації хліборобських продуктів, поза мандіокою і кукурудзою, яку аргентинські кріоллі виростили для своїх споживчих потреб, бо ж мандіока росте посаджена з бадилля тієї рослини клинковими корінцями в землі і має смак нашої картоплі, як також є матерею пріма для продукції крохмалю для продажі по містах.

З тих 19 родин, до українців призналося 6 родин, до поляків 7 родин, а 6 родин себе не оприділили. (Ці відомості є взяті з мемуаристики української, польської та українських евангеліків). До поляків їхній ксьондз, о. Б. Марянській приїхав з Галичини вже наступного 1898 року, а згодом прибув й другий польський ксьондз, прізвиська його я не знаю, а ще пізніше прибув до Місіонесу поляк Юзеф Бялостоцькі, як адміністратор колонізації в Місіонесі, кажучи, що на вимогу уряду Австро-Угорщини. А транспорту емігрантів слов'ян з Європи до Місіонесу прибували майже щороку від того 1897 року аж до вибуху 1-ої Світової Війни у 1914 році.

По другій лінії, в Місіонесі знайшли своє пристановище й українські "міщухи", які знайшлися в Аргентині ще в роках перед роком 1897, як сезоніві робітники, які не могли заробити на поворот в Україну. Це були переважно люди самотні з Волині, яких агенти аргентинських латіфундистів вербували на жнива, які переходили з Волині до Австрії на контрабанду, платили штраф одну чи дві корони, та їхали до Трієсту, де сідали на пароплави до Аргентини чи Бразилії. Цими агентами були наші волинські жида. Отож, ці нещасні сезоніві робітники блукали по розлогих провінціях Аргентини з мішками на плечах, звідтам й назва їхня "міщухи", в пошуках якого будь заробітку, в більшості за самі харчі. Ото ж ці "міщухи", довідавшись про осідок українців в Місіонесі, свої кроки направили до Місіонесу та й в якійсь мірі й собі чіплялися до землі біля своїх людей, а згодом й одружувалися та ставали порядними господарями.. Та за кілька років в Місіонесі знайшлося багато й православних волинян. А втім чи не найбільше значіння ко-

лиски української еміграції Місіонесу, що став поважним пристановищем українських безробітних робітників.

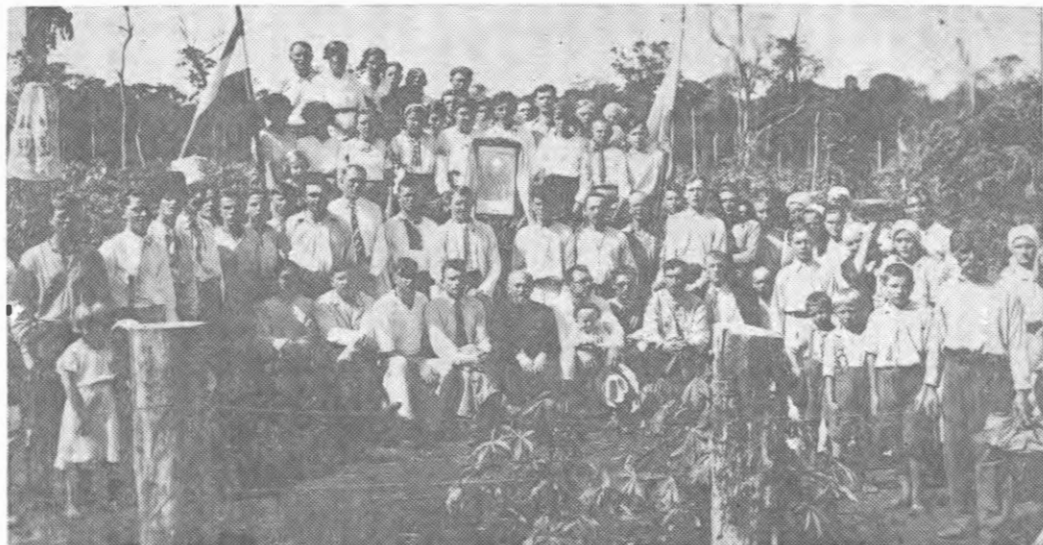
Польські провокації створили пекло на землі. Польські ксьондзи створили примітивний свій костел в місцевості Азара в честь Матери Божої Ченстоховської, яку ще називають Матір Божа Чорна, що має українське походження, як твердять деякі українські історики, та проголосили цю Матір Божу Покровителькою провінції Місіонес. Як обидва польські ксьондзи так і адміністратор Ю. Бялостоцкі почали свою нахабну практику навернення на католицизм всіх і вся кругом себе, і тим, зародили велику ненависть між емігрантами, просто створили пекло на землі, як висловлювалися свідки тої польської вакханалії. Українці греко-католики і православні робили розпучливі заходи перед губернатором Місіонесу, Хван Хосе Лянуссе, щоб він для них виписав священника русина чи православного, бо ж вони не є ані поляками ані католиками. Але ці всі заходи українців спритно паралізував в губернатора поляк Юзеф Бялостоцкі твердженням: "Ці люди є темні і вони самі не знають, хто вони є, вони є поляки і католики". Але всерівно більшість українців до польського костела не ходили.

Перша православна церква в Аргентині. У відповідь на польські провокації, православні українці вирішили будувати православну церкву в Трес Капонес, Місіонес, не маючи священника, а до них пристало й чимало греко-католиків та спільно розпочали будувати в році 1904-му з каміння на глині. Цю церкву у формі хреста з трьома банями з п'ятираменними хрестами викінчили в 1906 році та самі сходилися щонеділі та відспівували літургійні пісні. Тоді люди написали письмо до московської амбасаді в Буенос Айрес та просили прислати їм священника посвятити їхню церкву. Так до Місіонесу прибув у 1907 році о. протопресвітер Костянтин Ізразцов. Він посвятив церкву, відслужив Богослуження та виголосив проповідь, в якій похвалив людей за побудову гарної церкви. Люди стали цього о. Ізразцова просити, щоб він їх взяв під свою духовну опіку. Тоді о. К. Ізразцов поставив умови: церкву записати на його ім'я та призначити платню для священника. Люди не мали виходу і ці умови прийняли. Церкву записали на нього, а для священника признали 800 пезів на рік і по 50 клг. кукурудзи

від кожного парафіянина теж на рік. В тих часах ця платня була вистачаюча на прожиття родини на протязі року.

Тоді то о. протопресвітер Костянтин Ізразцов написав листа до Свят. Синоду в Петербург з вимогою прислати священика до Аргентини, „которий должен обязательно хорошо владать малоросійським разговором”. Розуміється, москалі в Петербургу такого малороса не мали і того листа о. К. Ізразцов, додавши й свої „поученія”, переслали до Волинської Єпархії до Житомира, на чолі якої ще від 1901 року стояв арх. Антоній Храповицький, відомий ворог українського „сепаратізму”, який із другим українським ренегатом, архимандритом Почаївської Лаври Віталієм, обмосковлювали православну Волинь в дусі московського монархізму з-під стягу сумної слави, т. зв. Чорної Сотні. Тоді в Катедрі правлячого арх. Волинською Єпархією в Житомирі працював о. ієродіакон Тихін Гнатюк, якого арх. Антоній ще в році 1897 забрав до себе з Почаївської Лаври, як здібного і побожного монаха, який дуже добре володів мовами українською, як і московською. Отож арх. Антоній і предложив о. ієромонахові Тихіну Гнатюкові, прийняти місію висланця до Аргентини. Отець Т. Гнатюк радо погодився виїхати до Аргентини в характері місіонера Московської Православної Церкви в Аргентині під зверхністю о. протопр. Костянтина Ізразцова. Отець Тихін Гнатюк прибув до Місіонесу в серпні 1908 року, та перебрав настоятельство першої православної церкви в Аргентині в місцевості Трес Капонес.

У тім же часі, 1904 року, наші греко-католики (тоді ще не існувала назва українські католики) побудували каплицю в місцевості за Туною (нині Ляс Тунас), в Місіонесі, також не маючи священика. Вони щонеділі там збиралися і відспівували, як уміли Божественні відспівування, але також до польського костела в Азара не пішли більше. Але коли в серпні 1908 року до православних в Трес Капонес прибув православний священик о. Т. Гнатюк, то під тим вражінням під кінець року 1908 прибув о. К. Бжуховський, ЧСВВ з Бразилії. А вже у році 1911 до Місіонесу прибули ще два священики монахи василіяни, як тоді їх називали, які організували свій ре-

ПОСВЯЧЕННЯ КОЛОНІ

Колонія Капітан Міранда, Парагвай, рік 1937

Покійний о. Т. Гнатюк Богослуженням інавгурував нову колонію. На фотознімці учасники цього свята, що відбулося під відкритим небом. Нині там є Храм Божий і Народний Дім. Колоністи — самі волинняни.

лігійний центр в Апостолес, в Місіонесу, що тепер є найбільшим центром цілого українського життя в цій провінції. Вони там мають 2 монастирі, 2 конвенти (бурси), та яких 40 релігійних центрів, в більшості з церквами, при яких організували УРШколи.

Але ми не будемо над їхніми справами більше спинятися, бо ж про український католицький рух в Місіонесі докладно описав п. Михайло Данилишин в органі Просвіти, "Українське Слово", де тенденційно зігноровано життя православних українців в провінції Місіонес, як також зігноровано й життя та працю українських євангеліків, які сьогодні в Місіонесі творять не менш потужний український євангельський рух зі своїм релігійним Біблійним Інститутом в місті Обера, Місіонес, та мають понад 40 своїх релігійних центрів у цій провінції, але українські євангеліки промінюють з Місіонесу на Парагвай, Бразилію і Уругвай.

Праця, наклепи і арешт о. Тихіна Гнатюка. Покійний о. Гнатюк, перебравши настоятельство першої православної церкви в Аргентині, в Трес Капонес, взявся до праці з молодечою завзятістю та правдивою національною і християнською любов'ю. Місце біля церкви та біля парафіяльного дому обсадив помаранчами, лімонами, мандаринами, бананами, гранатами та промисловими деревами жерба-мате (парагвайський чай), та пильнував їх вдень і вночі перед напасливими атаками комах. Написав листи до своїх братів монахів до Почаївської Лаври і на св. Гору Афон з проською прислати йому помісні ікони для іконостасу, які незабаром прийшли і люди докінчили прекрасний іконостас. Об'їхав о. Гнатюк найдальші закутини Місіонесу, візитуючи українських поселенців, організував релігійні центри, де Богослуження служив просто під Божим дахом. Свої Богослуження о. Гнатюк служив з українською вимовою, а свої прекрасні проповіді виголошував гарною українською мовою, тому й полюбили люди о. Гнатюка та безмежно раділи з такого щасливого закінчення їхніх зусиль на чужині. Тому на Богослуженнях о. Гнатюка щонеділі і свята було по кілька соток парафіян, а в рокові свята як Різдво і Великдень то по кілька тисяч збиралося, бо ж приїздили люди із дальших місцевостей. Так, що за два ро-

ки в Трес Капонес було лише православних понад 80 родин, за твердженням польської преси з нагоди 70-ї річниці польської еміграції в Місіонесі.

Але така успішна праця о. Т. Гнатюка та його раптова велика популярність по цілому Місіонесі викликала злобну заздрість у ворогів українського православ'я та штовхнула їх до злочинного діла: вони зробили злочинний наклеп на о. Тихіна Гнатюка до поліції, що він є "анархіст" і в церкві проповідує анархістичні ідеї. А у тих часах в Аргентині ширились пропагандивні ідеї анархізму "маде ін Москву", які Аргентина забороняла.

Арештувала поліція о. Т. Гнатюка по дорозі до школи на виклад закону Божого і не дозволили повернутись до хати та взяти капелюха. І так його без капелюха посадили на коня та цілих три тижні возили по розлоному Місіонесу, збираючи доказовий матеріял. На ніч замикали о. Гнатюка в "ранчах", (буди з плетених хмизом стін), а на ніч ноги замикали в спеціальні колоди і так о. Гнатюк мусів пролежати цілу ніч на землі нерухомо. Нарешті привезли етапом о. Гнатюка до столиці провінції Місіонес-Посадас. Там о. Гнатюка знали більше і вже не замикали вдень, лише на ніч в будинку і в колоди не замикали. Але там о. Гнатюку комісар заявив і прочитав донос та показав підписи земляків, проти нього, мовляв, він проповідує анархізм в церкві, і що йому грозить депортація з Аргентини.

Тоді о. Тихін Гнатюк телеграмою повідомив свого зверхника о. протопресвітера Костянтина Ізразцова, при московській амбасаді в Буенос Айресі. Але в цей час амбасадор, барон Євгеній Фйодоровіч Штейн, перебував в Ріо де Жанейро на конференції. Тоді о. Ізразцов телеграфічно його повідомив про справу о. Т. Гнатюка і амбасадор зразу прибув до Буенос Айрес та просто потряс цілою федеральною адміністрацією і примусив міністра внутрішніх справ, Хоакім В. Гонзалез, телеграфувати до Посадас, приказ: "Негайно звільнити о. Т. Гнатюка і завести на місце арешту та перепросити його за непорозуміння". Так чесний змосковщений німець врятував отця Гнатюка від такої великої напасти. При цій нагоді треба зазначити, що й о. протопр. К. Ізразцов ніколи і не пробував відібрати церкву від українців в Трес Капо-

нес, що міг би легко зробити, бо ж церква була формально-правно записана на нього, навіть тоді, як о. Т. Гнатюк перейшов в юрисдицію бл. п. Митрополита Іоана Теодоровича. За чесних ворогів треба говорити правдиво.

Гнітючі моральні переживання і виїзд о. Т. Гнатюка на Волинь. Після цього болючого випадку, о. Гнатюк дещо змінився. Він посумнів, була помітна відсутність життєрадісної усмішки та життєвого ентузіазму. Людська злоба та злочинні кроки ворогів до інакшевіруючих, залишили на душі о. Гнатюка гнітучий осад і тим викликали непереможну тугу за рідним краєм. Але о. Гнатюк ніколи не назвав тих брехливих донощиків по імені. Він лише твердив: "Ох, як же важко було бачити через шпари моєї "калабози" знаних мені людей, які підписували якісь протоколи, про які я тоді нічого не знав. Але це не були мої парафіяни, вони лише часами бували в наших Трес Капонес на урочистих Богослуженнях, як й багато інших людей. Я з цими людьми зустрічався часто по їхніх місцевостях, обслуговуючи православних хворих українців в їхніх домах..." Оце сл. п. о. Т. Гнатюк лише розповідав, але ніколи не виявив ні одного прізвища злобного донощика.

А вміжчасі в Місіонесі вже працювали три священники монахи ЧСВВ, які розвинули поважну активність. Але ні один з них мене не відвідали перебуваючи в Трес Капонес. Так о. Т. Гнатюк працював аж до 1914 року, намагаючись забути ці кошмарні моральні і фізичні переживання. Але остаточно вирішив поїхати на свою любов Волинь, відвідати батьків, братів, монашество Почаївської Лаври, і так розвіяти свою тугу та до року повернутися до своїх парафіян у Трес Капонес, Місіонес.

Але не так сталось, як гадалось. Виїхав о. Гнатюк з Місіонесу на початку червня 1914 року, а вже в серпні цього ж року о. Гнатюка заскочила 1-ша Світова Війна в місті Дубні, Волинь, й цей "один рік" о. Гнатюка продовжувався аж до початку 1924 року. А за тих 10 років українського православного небуття в Місіонесі, українські базиліяни, як тоді називали монахів ЧСВВ, розвинули свою активність, а український православний центр в Трес Капонес значно підупав. Це ж так зрозуміло.

Коротка біографія о. Тихіна Гнатюка. Перше, о. Гнатюк себе не називав Тихоном чи Тіхоном, тільки Тихіном. Народився він 15-го квітня 1875 року в селі Гаї, коло Бродів, Галичина, від батьків Анни і Григорія, як другий син. Але батьки Т. Гнатюка скоро переїхали на постійний побут на сусідню Волинь. Нам не відомо, відколи родина Гнатюків стала православною. Чи це православ'я було прадідівське, бо ж з історії нам відомо, що Броди і Збараж історично належали до Волині, чи це православ'я було прищеплене вже за часів шалених провокацій москофільських агентів в Галичині, в часах Добрянського та його дочки, Ольги Гробар, чи накинуте читальнями москофільськими, "Общества Качковського", але нам добре відомо з уст о. Т. Гнатюка, що родина Гнатюків переїхала на Волинь вже православною.

В році 1893 батьки віддали молодого Тихіна до духовної школи в самій Почаївській Лаврі. У цій школі, аж до евакуації Почаївської Лаври в червні 1915 року, яка вивезла до Московщини не лише чудотворну Почаївську Божу Матір, яка була обрамована найдорожчими шляхетними каміннями та брилянтами, але вивезли ве-

Наші волиняни на колонії Богданівка в Парагваю. Рік 1939.

На фото учасники програми під час свята Шевченка в філії Просвіта, — молодь.

личезного дзвона, ваги в 750 пудів (московський пуд — 16,500 клгр.). Щоб його здійняти із високої дзвіниці Лаври, були знищені всі внутрішні сходи дзвіниці та кілька вікон розбили, бо думали через вікна спускати того дзвона-велетня. Але виявилось, що вага дзвона може порушити цілу дзвіницю, тому лише внизу розбили вікно та перетягнули його надвір.

По закінченні цієї школи, Тихін Гнатюк прийняв монашеский постриг та став послушником в Почаївській Лаврі. Але вже у році 1897 молодого і здібного монаха правлячий арх. Волинською Єпархією, арх. Антоній, забрав його до своєї єпархіальної Катедри до Житомира, якого рукоположив в сан ієродиякона, а на початку року 1908 рукоположив в сан ієромонаха, цебто в сан священника. В Житомирі, у тому ж 1908 році і застала просьба о. протпр. Костянтина Ізразцова вислати священника до Аргентини "которий обязательно должен владеть малоросійським языком". Тому й вибір на такого місіонера впав на о. Тихіна Гнатюка, який радо дав свою згоду на таку місію. Тоді о. Т. Гнатюка послали на короткий курс місіонерства до Києва, де його було докладно поінформовано про специфічні умови життя в тропікальних країнах, про специфічні хвороби таких країн та їх лікування практичними домашніми заходами, нагородивши о. Т. Гнатюка відповідними підручниками. Тоді о. Т. Гнатюк і виїхав до Аргентини і прибув до Трес Капонес в Місіонесі 30 серпня 1908 року та перебрав парافیю першої православної церкви на цілу Аргентину, про що ми вже вище згадували.

Поворот о. Тихіна Гнатюка до Місіонес, Аргентина. Ми вже зазначили, що о. Гнатюка захватила на Волині 1-ша Світова Війна, де він був наочним свідком палення сотки тисяч волинських сіл при відступі московських військ з Галичини, залишаючи для ворога "голу землю", він був свідком і упадку московського царизму, свідком початків Української Національної Революції, свідком спонтанного всеукраїнського церковного відродження

Віри Православної, і також свідком, — нашої національної катастрофи... Також о. Т. Гнатюк був примусовим свідком окупації Західних Земель України поляками та їхнього злочинного трактування українського народу. А поляки з Місіонесу, Аргентина, не збиралися повідомити свій уряд на „Кресах Всходніх” про „ксендза вивруговця, ворога полякуф і польскей вяри”. Тому о. Т. Гнатюка поляки намагалися перекинути за ріку Горинь, тобто до більшовиків. Але люди оборонили. Тому о. Т. Гнатюк знову повернувся на початку 1924 року до своїх бувших парафіян до Трес Капонес, Місіонес, але вже зі своїми двома братами: Володимиром і Емануїлом, які також оселилися в Трес Капонес, при яких о. Т. Гнатюк і дожив до свого кінця.

Праця о. Т. Гнатюка в Парагваю. Люди наші в Місіонесі знову раділи своїм любим душпастером, знову розпочалися славні православні Богослуження в Трес Капонес, знову о. Т. Гнатюк відвідав своїх парафіян по найдальших закутках розлогого Місіонесу де похрестив не хрещених, повинчав не вінчаних, опечатав гроби померших, і вже на початку року 1925 переїхав велиководну ріку Парану до сусіднього Парагваю. де вже знайшлося коло 50 українських родин, переважно волиняни і кілька військових і галичан.

Скупчення українських поселенців в Парагваю розпочалося від 1918 року і не біля столиці Парагваю Асоціону, а столиці департаменту Ітапуа Енкарнаціоні, що є портовим містом над рікою Парана напроти аргентинського міста Посадас. У цій провінції, в Парагваю скупчилися українські колоністи в Парагваю, в пів-градуса 50 клм. від міста Енкарнаціон, що став центром цілого культурного життя українців в Парагваю. Українські поселення в Парагваю знайшлися в колоніях: Капітан Міранда, Альборада, Сан Хван, Коронель Богадо, Сандова, Уру-Сапукай, Фрам (ця колонія величезна — 12 на 24 кілометри), місто Кармен дел Парана, Сан Борха і Санта Марія. Отож о. Т. Гнатюк і відвідав українців у тих всіх колоніях та організував релігійні центри в кількох із тих колоній.

Найбільше українських родин знайшлося на колонії Капітан Міранда, яку о. Гнатюк назвав Нова Волинь,

і ця назва сьогодні є в парагвайській топографії. Цей початок зроблений о. Тихіном у тому ж 1925 році. Перша Просвіта постала 1929 року на колонії Уру-Сапукай, і то з активним аматорським гуртком та щоденною У.Р. Школою, де учителював пок. Володимир Розумовський-Гемпель з Наддніпрянщини. На цій колонії й побудовано невеликий дерев'яний народний дім, де о. Гнатюк, після свого повороту з Волині, служив Богослуження вже цілком українською мовою. Українських поселенців в Парагваю від того 1925 року о. Гнатюк відвідував кілька разів на рік. А коли поляки спровокували численну втечу волинян своєю перманентною пацифікацією Волині, та зденамітування 266 правосл. церков древньої української архітектури, то в Парагваю від років 1935 по 1939 знайшлося понад 150 тисяч українців, переважно волинян. Тоді о. Т. Гнатюк у тих роках охрестив такі колонії в Парагваю: Богданівку, в честь Б. Хмельницького, Тарасівку, в честь Т. Шевченка, Морозенківку, Нова Україна, Новий Почаїв на Фрамі та Перевертівку, де половина волинян стали евангеликами. Народний Дім на колонії Сандіва о. Т. Гнатюк освятив у 1935 році, а Центральне Т-во Просвіта в Енкарнаціоні о. Т. Гнатюк благословив 7.7.1937 року (де вже був присутній і автор цих рядків), бо ж перша Просвіта на колонії Уру-Сапукай не могла стати централею, бо ж ця колонія стала першою філією. Відтак філії Просвіти організовано на колонії: Сандова, Нова Волинь, Богданівка, Тарасівка, Петлюрівка, Альборада, Нова Україна, Морозенка, Фрам вулиця 2, Фрам вулиця 4, Фрам вулиця 3, Новий Почаїв і в місті Кармен дель Парана. Вся ця українська номінклатура колоній завдячується св. п. о. Т. Гнатюкові, яка прийнялася цілком в українській громаді в Парагваю та згадуються в репортажах по часописах, але щодо фігурування в мапах Парагваю то лише Нова Волинь фігурує. Із згаданих 150 тисяч українців до Парагваю, то 75% з тієї кількості переїхала нелегально ріку Парана до Аргентини. Але все ж таки й сьогодні в Парагваю живе 30 до 35 тисяч українців.

Після смерті о. Т. Гнатюка в 1943 р. дещо обслуговував православних українців о. Йосип Семенюк, рукоположений московським єпископом Леонтієм, але о. Й.

Семенюк добре володів українською мовою в Богослуженнях для українців, а для москалів він служив по слов'янському з московською вимовою. Помер о. Йосип Семенюк в 1969 р.

Братство Св. Юрія переможця УАПЦ в Парагваю стало в м. Енкарнаціні, 19.8.1953 року, затверджена декретом Парагваю № 16149, за 10.10.1955 року, як до Парагваю прибув о. Михайло Орленко від Братства Св. Покрови УАПЦ в Аргентині. Цей священник був висвячений на ієроманаха в Буенос Айресі Сирійським Архиепископом Милетієм з метою переїхати до православних українців в Парагвай. Постанова Братства Св. Юрія Переможця в Парагваю знайшло цілком приготований ґрунт для своєї місії православно-української, приготованим ще св. п. о. Тихіном Гнатюком. Братство, на чолі якого став о. ієроманах, пізніше ігумен Михайло Орленко (прибув з Шанхаю до Аргентини), лише спричинилось побудовою українських православних церков в деяких центрах організованих о. Гнатюком, наприклад, на колонії Сандопа, Альборада, перехрещення о. Т. Гнатюком на Петлюрівку, точніше на Пікада С. Петлюри, яка побудувала свою церкву на 5-ти гектаровій землі, подарованій урядом Парагваю, та організували й православний цвинтар. Відтак на Новій Волині, на Фрамі-Апереа, і нарешті і в столиці департаменту побудовано церкву, бо ж покійний о. Гнатюк служив Богослуження в дерев'яному приватному будинку. В цім місті Енкарнаціні українці мають свої українські тижневі радіопересилання вже від років.

Але православних українців в Аргентині і в Парагваю якийсь фатум переслідує. Бо ж щойно появився православний священник, щойно обслідив та простудіював плян праці, — а Бог вже й покликав того священника до Небесної Оселі. Так сталося й з надійним українським православним ігуменом о. Михайлом Орленком. Захворів, приїхав до Буенос Айрес полікуватись, та 7.4.1963 р. помер.

Сьогодні в Парагваю, заходами православних українців, точніше, Управи Братства Св. Юрія Переможця У. А.П.Ц., та піддержкою управи Братства Св. Покрови У. А.П.Ц. в Аргентині, Адміністрація У.А.П.Ц. в Бразилії прислала до Парагваю о. протоєрея Миколу Щербака,

який гарно і патріотично обслуговує православних українців в Парагваю.

Праця о. Т. Гнатюка в Чако. Чако — це аргентинська провінція, що лежить на Заході Аргентини у віддалі від Б. Айрес на 1400 клм. і разом з сусідньою провінцією Формоса лежить майже вінклем з Парагваем, розділені ріками Пілкомайо, що випливає з Болівії, та рікою Парагвай, яка розділює Парагвай на половину і над якою лежить столиця Парагваю — Асунціон та ділить Аргентину від Парагваю. Саме слово індійське Чако означає організоване на ширшу скалю полювання з наперед приготованими засіками. Займає площу в 99.633 клм. квадратних, висота від моря 52 м., населення понад 600 тисяч, українців в цих двох провінціях сьогодні ще понад 35 тисяч, клімат підтропікальний, початки українського поселення точно не означені, але вони сягають року 1900, це переважно православні волиняни, але є й частина євангеліків, українських православних церков 4, священник — один, що перейшов від католиків і народжений в Місіонесі.

Першим українським православним священником, що відвідав Чако і сусідню Формосу був св. п. о. Тихін Гнатюк на початку 1928 року, який мав велике завдання охрестити не лише українських малят, але в першу чергу треба було охрещувати батьків народжених вже у тих провінціях, тому я й визначаю початки поселення 1900 роком. А вже у році 1930 о. Т. Гнатюк посвятив першу українську православну муровану церкву і біля неї в 100 метрів Нар. Дім Просвіти, також мурований з цегли, в місті Ляс Бреньяс, а в 1931 р. о. Т. Гнатюк посвятив Дім Просвіти в Сам Бернардо, де було організовано щоденну УРШколу і рухливий аматорський гурток, а православну церкву в Сан Бернардо, Чако, вже посвячував священник Братства Св. Покрови УАПЦеркви о. Б. Андрійчук. Чако мало, окрім свідомих національно волинян, двох інтелігентів: покійні І. Помазанський, київлянин, і проф. Закидацький з Крем'янця.

Ось, які величезні осяги на культурно-релігійній ниві в Чако проробив св. п. о. Тихін Гнатюк, який для наших католицьких мемуаристів не існував і не існує. Після того 1928 року о. Т. Гнатюк наших поселенців в Чако

і сусідній Формосі відвідував регулярно кілька разів на рік, цебто о. Т. Гнатюк постійно обслуговував три найважливіші по численности поселенчі місцевості: 1) Місіонес в Аргентині, 2) українські поселення в Парагваю і 3) провінції Чако і Формоса в Аргентині, і так аж до своєї невіджалуваної смерти.

Помер о. Тихін Гнатюк 16 квітня 1943 року, в Трес Капонес, Місіонес, Аргентина, в родині своїх рідних братів Володимира і Емануїла. Похоронні відправи служили о. ігумен Євстахій Гаврилук і о. Степан Чабанюк, що належали до Російської Православної Церкви. Похоронено св. п. о. Т. Гнатюка на православному цвинтарі в Трес Капонес, Місіонес, в родинній гробниці Гнатюків. Покійний о. Гнатюк майже не хворів, ще плянував на Великдень 1943 року відвідати своїх вірних в Парагваю та в Чако-Формоса. Але Бог на цей Великдень покликав отця Тихіна до Своєї Небесної Оселі. Нехай же буде пам'ять про Великого душпастира і патріота вічною! Це був перший український православний правдивий духовний місіонар в Аргентині від серпня 1908 року.

Народження Братства Святої Покрови УАПЦеркви в Аргентині мало місце 22-го грудня 1946 р., в домі Просвіти на найближчому передмісті Буенос Айреса Док-Суді. Першим священиком тоді був щойно прибулий з Швейцарії митрофорний протоєрей Іван Ярославський, що був вирвався з Рад, Союзу. Помер о. І. Ярославський раптово 3 червня 1957 року, на Вілля Караза, коло Б. Айреса, де покійний спричинився до побудови прекрасної УАПЦеркви. Після тієї невіджалуваної смерти, Братство Св. Покрови УАПЦеркви в Аргентині похоронило 7 своїх священиків, які були висвячені вже в похилому віці. Зараз наше Братство має всього три священики і також 2 вже в похилому віці. Брак українських православних священиків в Аргентині — це найважливіша і найболючіша проблема української православної громади. Немає молодих кадрів і ніхто про це не думає: Ні Консисторія, ні митрополія. В цім році висвячено на священика п. Володимира Гая. Володимир Гай — це довголітній працівник Братства Відродження, соліст-баритон з професії та довголітній хорист Братського Хору Святої Покрови.

КООПЕРАЦІЯ В ПОЧАЄВІ НА ВОЛИНІ І РОЛЯ В НІЙ МАТВІЯ КІНДРАТОВИЧА КРУТЯКА

Матвій Кіндратович Крутяк народився 1899 року в Почаєві. З молодих років посвятився культурно-освітній і кооперативній праці, вибиваючись швидко з-поміж досвідчених кооператорів Почаєва на передове місце. В першому наборі рекрутів до польського війська, що почався на Волині зразу після Ризької угоди Польщі з більшовиками, був прийнятий і Матвій Крутяк. Відбуваючи військову повинність у польській кавалерії, дослужився офіцерської ранги, яка йому пізніше, на засланні в Сибірі, дуже пригодилася, бо допомогла дістатися до польської армії, що формувалася там із польських громадян. Після військової служби Матвій Крутяк знову пірнув у культурно-освітню й кооперативну діяльність Почаєва, який, завдяки йому та іншим патріотам фахівцям і молодшим ентузіястам, розрісся на національно-культурний і кооперативний центр Крем'янецьчини, а згодом став найславнішим під цим оглядом на всій Волині. Почаїв пишався мережею зразково організованих кооперативних підприємств: книгарня „Громада”, молочарня, крамниця споживчих товарів, бетонарня (вироби цементових речей), склад сільсько-господарських машин, банк, а нарешті й овочарня, що за недовгий час придбала для себе вантажні автомашини і комісовий склад овочів у польській столиці — Варшаві. Кооперативна овочарня дуже швидко й високо піднесла прибутки продуцентам садовини, вирвавши селян-садівників із кігтів лихварського визиску приватних купців і посередників, які впродовж десятиліть безсумлінно, по-глитайському обциганювали беззахисних селян-хліборобів.

Матвій Кіндратович, будучи довгі роки членом дирекції Українського кооперативного банку в Почаєві, не раз ставив для обговорення справу кооперативної овочарні, але перешкодою в реалізації цього задуму була відсутність фаховості. Треба було вивчити і засвоїти довгий процес плекання, збирання, пакування, зберігання, транспортування і продажу овочів. І це було зроблено. Кооперативна овочарня стала дійсністю: дала садівникам прибутки, забезпечила працю сотням працівників, особливо нашої інтелігенції, що була під Польщею дискредитована і (як православна) не приймалася на державні посади, та збільшила престиж і матеріальні фонди української кооперації.

Український кооперативний банк у Почаєві довгий час приміщувався в монастирському будинку, „Червоній гостинниці”, що за царського часу була центральною резиденцією „Союза русского народа” на всю Волинь, що його оснував і керував ним неймовірно здібний, працьовитий і тямущий архимандрит Віталій (з породи малоросів, єдинонеділимців). Залежність від монастирського будинка дуже некорисно впливала на працю й розвиток банку, бо національно свідомі працівники його весь час були в тихому конфлікті з монастирською владою, яка й за польської окупації ще дихала чорносо-тенським духом. Інтереси банку вимагали придбати власний будинок, що й сталося. Побудовано великий будинок із центральним ogrіванням і театральною залєю, в ньому примістився Українбанк та кооперативний склад сільсько-господарських машин. До побудови дому Українбанку причинився великою мірою і Матвій Кіндратович Крутяк. За політичним переконанням М. К. Крутяк належав до активних членів Української соціалістично-радикальної партії (УСРП), яка у виборах до польського сейму 1928 року здобула дев'ять місць для своїх репрезентантів.

Суспільно-громадська активність чималої групи національно свідомих почаївських діячів, у якій Матвій

Кіндратович займав одне з чоловічих місць, як і культурна та економічна діяльність, не зосереджувалась на самому Почаєві вона систематично й пляново розширювалась на цілий почаївський район, а Український кооперативний банк, що мав 250,000 злотих власного капіталу, 300,000 злотих членських ощаджень та 200,000 злотих державної позички, охоплював і Холмщину і волинське Полісся. Ще сміливіше і ширшим темпом розгалужувалась кооперативна овочарня на волинські села, завойовуючи ринок збуту доброякісними овочами і зразковою обслугою в цілій Польщі.

1933 року, коли вийшов із тюрми Семен Титонович Жук (був послом до польського сейму від УСРП з Волині, але, не зважаючи на парламентарний імунітет, відсидів у Крем'янці „на дубенській” два роки тюрми „демократичної” Польщі і став головою Дирекції Українбанку, культурно-освітня і кооперативна діяльність значно поживавішала, хоч перешкоди з боку польської адміністративної влади збільшилися. Аматорський гурток і хор під керівництвом С. А. Жука часто давали вистави й концерти високого рівня, в яких і Матвій Кіндратович завжди брав дієву участь.

Широко розгорнута національно-культурна і кооперативна діяльність висунула Почаїв наперед, як один із чоловічих бастионів Волині, що завзято захищався від антиукраїнської політики польських шовіністів, що в своєму імперському маячінні „од можа до можа”, задикуватю нівечили українські вимоги старим, ще королівської Польщі „не згадзям сен”, та лукаво нахвалялися (мін. Грабські), що за 25 років на всій Волині — з Холмщиною і Поліссям разом — не залишиться ні одного українця. Та не так сталося... Не дожила Польща Пілсудського визначеного реченця... 25 років!

1939 року, після відомого пакту Ріббентроп-Молотов, польських окупантів на Волині замінили російські окупанти, що прийшли з п'ятикутними зірками на лобах замість царських двоголових орлів. Усі культурно-освітні, добродійні, кооперативні установи Волині, створені впродовж

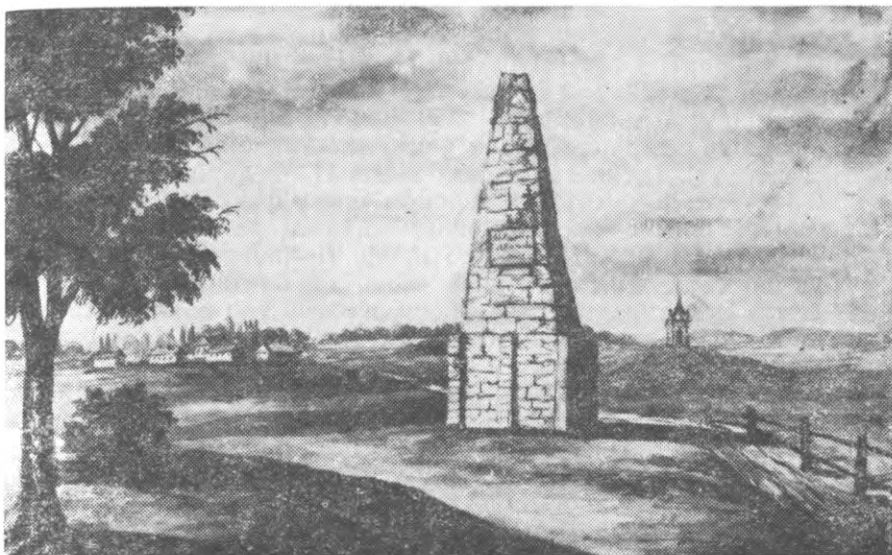
довгих років наполегливою і тяжкою працею міщан, селян і трудолюбивої інтелігенції — знищено дощенту новими „собірателямі руських земель”, а всіх патріотів-діячів загнали в Сибір несходимий „где так вольно дишит человек”. Погнали і М. К. Крутяка з дружиною і сином Ігорем та величезною кількістю почаївців.

Коли ж ріббентропсько-молотовську дружбу почали „стверджувати” бомбами, а літаки і танки брунатної бестії загнали владу червоного демона аж до Куйбишева, тоді М. К. Крутякові поталанило, як колишньому офіцерові польського війська, пропхатися до польської воєнної частини, що формувалася із польських громадян-засланців у Сибірі. Військова частина, до якої потрапив Матвій Кіндратович з малолітнім сином, не належала до армії ген. Андерса, що подалася через Африку на італійський фронт, а була приділена до советської армії і за недовгий час підготовки була кинена на фронт проти німців. Здобувши Берлін М. К. Крутяк залишився в Берліні. За якийсь час, як офіцер, що здобув аж чотири ордени на фронті, виблагав відпустку і поїхав на Сибір, щоб виклопотати звільнення своєї жінки. Це йому не вдалося. Аж згодом, поїхавши вдруге, привіз із Сибіру дружину до Почаєва. Відвоювавши у мешканців малий куточок своєї власної хати, залишив там жінку й сина, а сам вернувся до Берліна.

Демобілізований 1956 року М. К. Крутяк приїхав до Почаєва і жив разом із дружиною і сином незavidним життям советського пенсіонера. Тоді ж вернулися із Сибіру і його товариші, колишні співпрацівники на культурно-громадській ниві — Ів. Романюк, Ол. Волоцин, Ів. Трофимлюк та інші, але не багато їх вернулося, велика більшість засланих почаївців, а між ними і колишній член дирекції Українбанку, заслужений діяч Василь Трофимлюк, залишилися в сибірській мерзлоті на віки вічні. Не вернувся до Почаєва і Семен Антонович Жук: його замордували більшовики вночі з 26 на 27 червня 1941 року в галицькому селі Чайковичах.

24 листопада 1957 року Матвій Кіндратович поїхав раненько до Крем'янця. Полагодивши справи, вийшов на вулицю, прямуючи Широкою до зупинки омнібуса, щоб їхати додому. Дійшовши хідником до Базилян і тут із-

заду наїхав на нього грузовик „із казньонним номером на табличці” і розторощив голову... Так — заплановано „владою робітників і селян” — закінчив своє труденне життя зразковий діяч-патріот Матвій Кіндратович Крутяк. Нехай буде вічно живою пам'ять про нього і всіх замучених на Сибірі Почаївців!

Пам'ятник на могилі кн. Пронського к. Берестечка з 16 ст.

У РІЧНИЦЮ СМЕРТИ ПРОФ. Д-РА П. ШУМОВСЬКОГО

Вже минуло 4 року від дня смерти невтомного працівника на полі всесвітньої науки та рідкої спеціальності по зоотехніці, біології, ветеринарії та агрономічних науках — проф. д-ра Павла Ф. Шумовського. Павло Федорович походив з відомої і традиційної української священичої родини на Волині та Поділлі. Народився він в селі Мирогоща біля Дубна на Волині, де й закінчив був місцеву гімназію. Під час 1-ої світової війни він перебував на західньому фронті у російській армії у відділі кінної артилерії і парку, командиром котрої був його старший брат, також відомий український діяч інж. Арсен Шумовський. Ці відділи тоді перебували в місцевостях біля Чорткова і Тереховлі. Після закінчення війни П. Федорович переїхав до Києва на студії в агрономічному факультеті Київського Університету, переживаючи тоді гетьманщину і різні зміни влади. Міністер і проф. Дорошенко прийняв був до себе, на своє помешкання, як брата Павла так і брата Петра Федоровича і вони, живучи там разом, охороняли та опікувались багатю, чудовою бібліотекою проф. Дорошенка, з якої і самі користали для свого знання і праць. Тут у Павла Федоровича розвинувся ширший національний дух і політичні погляди та переконання.

Наступ большевиків, кінець Гетьманщини та УНР змусили братів Павла та Петра Шумовських залишити університетські студії в Києві та повернути на свою рідну Волинь. Тут вони разом з братом Арсеном зайнялись українізацією та національним і політичним усвідомленням односельчан в Мирогощі та сусідніх селах, провадячи це враз з прибулими вже імігрантами і втікачами від большевицької навали, проф. Дорошенком і колишніми старшинами УНР.

З приходом польської влади, трудно було комусь з православних українців, та ще й синові священика вступити на університетські студії в Польщі і тому Павло Федорович та його менший брат Петро подалися на студії за кордоном у Німеччину. Павло Федорович закінчив у Берлінському університеті агрономію та ветеринарію, а Петро — медичний факультет в місті Кіль. Надзвичайно важким було навчання і життя обох братів в той час у Німеччині. Грошей не можна було до Німеччини пересилати, тому брати Павло з Петром працювали в копальнях вугілля, на цегельні та в інших місцях, заробляючи гріш на освіту, на студії. Закінчивши студії, повернулись до Польщі. Одержали громадянство та нострифікували свої дипломи в Краківському університеті.

Першу працю головного агронома дістав у маєтках кн. Радивиля по годівлі коней та худоби. Не до сподоби була Павлові Федоровичу монотонна праця агронома на провінції біля Новогрудка в маєтках кн. Радивиля і він був прийнятий асистентом у проф. Ростафінського, відомого зоотехніка і біолога в Вищій Господарській Школі Варшавського Університету, де працював майже до 1939 року і де написав працю про червону худобу в Польщі. За цю наукову працю отримав П. Ф. Шумовський ступень доктора. З цієї школи його часто посилали на міжнародні конгреси в інші країни, на різні агрономічні вистави тощо і всюди він виголошував фахові реферати та публікував свої поважні наукові праці, і то в різних мовах. Перед самою війною Польщі з Німеччиною, він був призначений професором в Дублянах біля Львова і зараз же став ректором тієї високої агрономічної школи. За німецької окупації, Павло Ф., працюючи в своїй школі надалі, був ще до того й головою Рільничої Палати у Львові і не відставав від своїх колег-земляків і в політичному, національному житті, а головне у збройному спротиві окупантам та мав активний зв'язок з УПА та УГВР.

Під час евакуації перебував проф. П. Шумовський в Німеччині, Австрії і, нарешті, переїхав до своєї сестри Олександри Гораїн, що була професором музики і співу в Парижі, та першою організаторкою Української школи.

В Парижі Павла Федоровича, як відомого науковця, прийняла Вища ветеринарійна школа в Альфортвілі біля Парижу, де він продовжував свої студії над консервацією, замороженням сперми та штучним заплідненням і гібридизацією тварин. Особливо він був спеціалістом щодо оцінки кінських рас, їх плодовитости, гормонів і ним законсервовані та виготовлені сперми для запліднення розсилали до Індії, Африки та інших країн світу. В цій галузі багато написав друкованих праць в різних мовах та збагатив всесвітню науку. Понад 365 фахових наукових праць в різних мовах вийшло з друку під його іменем, чи окремих брошур, книжок, чи статей поміщених в різних наукових журналах по різних країнах світу. Найбільше відзначився Павло Федорович своїм спостереженням і кольоровим фільмом розвою ембріо і курчати в яйці від самого зародку аж до вилуплення. З цим фільмом та доповіддю про розвій ембріо запрошували його численні конгреси та країни. За свій час наукової праці він об'їздив всю Європу, Японію, та інші країни світу і всюди брав активну участь в міжнародних конгресах по зоотехніці, біології, ветеринарії тощо, читаючи наукові доповіді різними мовами.

Проф. П. Ф. Шумовський залишив, отримані ним наукові відзначення „Шевальє де ль' Ордр дю Меріт Агріколь” і „Діплом де Медаль де Верміє” — „золоту медаль” від Французької Академії Наук, Відділ Агрикультури та від Міністерства Агрикультури Франції. Спеціальні дипломи з Ізраїлю „Діплома оф VI Ворлд Конгрес он де Фертиліті енд Стериліті”, „Діплома Соцієте Італьяна пер Прогрессо делля Зоотехніка Міляно” та багато інших наукових відзнак. Дійсний член НТШ від 1950 року, Міжнародної Вільної Академії Наук в Парижі від 1952 р., Почесний член Королівського Гінекологічного Т-ва Бельгії від 1962 р., член і основоположник Французького Зоотехнічного Т-ва від 1951 р., Почесний член Союзу Американського Українського Ветеринарійного і Медичного Т-ва від 1950 р. та інших наукових інституцій світу.

Перебуваючи весь час в Парижі від 1945 року, П. Ф. Шумовський не забував і своїх громадсько-національних та релігійних обов'язків. Він був довший час директором і головою Ради Українського Музею і Архіву ім. Симона Петлюри. Був вірним сином УАПЦ, її правним оборонцем перед Вселенським патріархом Афінагором та французькою владою і іншими Церквами. Дістав „Грамоту” за пожертви на будову церкви св. Симона в Парижі та брав активну участь в Соборах УАПЦ Європи, що відбувались в Парижі.

Був скромної вдачі, хоч і веселий, товариський, але цілковито відданий науковій праці, за якою сидів дні і ночі чи то в своїй лабораторії, чи то у себе ночами вдома. Не виконав однак заповіту і просьб своєї матері і помер таки старим нежонатим, обтяжений страшною недугою-сліпоти (главкомією) та іншими старечими недугами. Постійно піклувалась ним і доглядала як дитину старша сестра Олександра Гораїн-Шумовська.

Помер П. Ф. Шумовський 27 січня 1983 року в Парижі на 84-му році життя, а 30-го січня відбулися урочисті похорони, які очолив рідний брат, о. проф. д-р Юрій Шумовський.

Хай буде вічна пам'ять невтомному і світової слави українському вченому, вірному синові УАПЦ та борцеві за волю і долю нашої Батьківщини.

о. проф. д-р Юрій Шумовський

БАГАТОГРАННИЙ ВЧЕНИЙ

Пам'яті призабутого в Україні вченого академіка Агатангела Кримського

Наукові та літературні твори Агатангела Кримського сьогодні в Україні, а то й серед української еміграційної спільноти майже призабуті. Хоч це чи не один із наших найвідоміших учених світової слави. Він — учений — орієнталіст, історик мови та літератури, письменник.

Агатангел Кримський народився в січні 1871 року в Володимирі Волинському. Закінчив київську Колегію Павла Галагана, потім студював в Лазаревському інституті східних мов в Москві і в Московському університеті. При кінці минулого століття Кримський перебував в науковому відрядженні в Сирії та Ливані. Ставши викладачем арабської та турецької мов і літератур в Лазаревському інституті в Москві, де він студював, Кримський написав цілий ряд праць — з мітології ісламу, мов і народів арабського світу, навчальних підручників орієнталістики. Чимало його праць перекладено на різні мови світу. Крім того А. Кримський, знаючи добре хозарські, турецькі та кримські історичні джерела, досліджував також і історію України у пов'язанні з цими джерелами.

Агатангел Кримський — видатний дослідник історії української мови. В той час російський славіст Олександр Соболевський висунув цілком ненаукову тезу, що у стародавньому Києві тодішня мова мала не український, а російський характер. У зв'язку з цим Агатангел Кримський написав низку праць з української граматики, лексикографії, діалектології, літературознавства й етнографії (серед них — історична граматика української мови, праці про діалектологічну кваліфікацію староруських рукописів, про історію української мови та хрестоматії тощо).

Агатангел Кримський був не лише науковцем з широким діапазоном зацікавлення, але мав і літературний хист. Він написав ряд поезій на орієнтальні теми („Пальмове гілля“, „Бейрутські оповідання“). За советських часів Агатангел Кримський був 1924 року редактором першого тому „Академічного словника української мови“, який потім припинили видавати за „націоналістичні ухили“, а чимало українських вчених знищили. Агатангел Кримський якось уцілів, може тому, що він був надто широко в світі відомий. Помер він в казахстанському місті Кустана 25 січня 1942 року, куди евакуювали чимало українських учених під час війни.

За часів української державности у 1917-18 роках Агатангел Кримський залишає Москву й їде до Києва. Він є співосновником Всеукраїнської Академії Наук, її першим неодмінним секретарем, водночас і дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Згодом, коли Всеукраїнську Академію Наук за советських часів перетворено в Академію Наук УРСР, Кримський стає її дійсним членом. На посаді секретаря Академії Кримський залишається до 1928 року, тобто до часу, коли з доручення Москви почалося нищення української культури.

„Українське Слово”

Євгенія Лещук

МОЯ ВОЛИНЬ

Ой Волинь ти моя, — мій любистковий краю,
Із пшениць і лугів гомінка далечинь...
А лілеї твої на озерах палають,
І буяє кругом вічна зелень і синь.
Ой Волинь ти моя, — там, де рідная хата,
Рушником поміж верб простелилася путь.
Через марево літ повні ріки латаття
Із весною завжди в моє серце пливуть.
Ой Волинь ти моя — незабутня пісне.
Миле слово бринить, материнська теплінь...
Я до тебе спішу, наче ластівка пізня,
Я до тебе лечу, моя рідна Волинь.

АКАДЕМІЧНЕ ПІДВИЩЕННЯ

Д-Р. І. ГЕРУС-ТАРНАВЕЦЬКОЇ

У березні 1985 року, Лава Правителів Манітобського університету підвищила д-р Іраїду Герус-Тарнавецьку до повного професора (звичайного професора) і це звання їй зараховано від 1-го липня 1984 року. Як відомо, таке академічне звання надається на основі науково-дослідчої праці кандидата, його публікацій та міжнародного визнання.

Д-р Іраїда Герус-Тарнавецька є професором у Департаменті Славістики Манітобського університету. По своїй академічній спеціальності вона займається східньо-слов'янською філологією (мовознавство, ономастика, кирилична палеографія), а передусім дослідями різних аспектів української мови з погляду діяхронічного і синхронічного. Останнім часом вона досліджує українську мову на Північно-Американському континенті, зокрема в ситуації її мовних контактів та мовної інтерпретації. Загально на досліді проф. Тарнавецької було приділено чимало урядових дотацій, з чого понад тридцять п'ять тисяч доларів на досліді української мови в Канаді.

Проф. Іраїда Герус-Тарнавецька широко відома своєю науково-дослідчою працею. Вона часто брала участь у міжнародних наукових конференціях, представляючи висліди своїх дослідів, як там обговорювано спеціалістами-славістами та ономастами. Багато з цього вже опубліковано в наукових журналах. Серед друкованих праць проф. Тарнавецької нараховується понад 60 титулів, а з того чотири книжки.

Крім наукової праці, проф. Тарнавецька виконувала і далі виконує різні функції у багатьох академічних і адміністративних комітетах; вона є членом низки академічних і громадських організацій, де займала чи займає провідні позиції; вона часто дає публічні виклади і взагалі є активною в суспільному житті. За цю працю її було вшановано окремими відзначеннями.

Іраїда Тарнавецька є дочкою архипресвітера д-ра Сергія і добродійки Анни Герусів (походять з Волині, Західна Україна). Вона одружена з Михайлом Тарнавецьким, професором електро-інженерії Манітобського університету. У них є дві дочки, обидві одружені. Очевидно, родина і всі друзі втішаються високим і заслуженим підвищенням Іраїди. З цієї нагоди належаться д-р Герус-Тарнавецькій гратуляції і найкращі побажання дальших успіхів від друзів, земляків та від усієї української громади. (С. Я.)

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНЯН У ВІННІПЕЗІ

Кожна організація, якщо вона щось робить, то їй треба в кінці кожного року зробити підсумок з того, що вона зробила за весь минулий рік. Їй приємно самій подивитися на свою діяльність, а також послухати, що інші скажуть про її працю.

На цьому місці мені надзвичайно приємно на початку нового 1986 року сказати дещо про одну дуже живучу і рухливу організацію в нашій українській діаспорі, а це — Інститут Дослідів Волині і Товариство „Волинь” у місті Вінніпезі, Канада. Волиняни об’єдналися в згадані організації 1951 року, а це досить довгий відтинок часу, — 34 роки. За той довгий час сини Волинської землі ні разу не розсварилися між собою, що буває дуже притаманним нашим людям. Вони творять одну об’єднану родину волинян і на кінці кожного року мають щастя похвалитися якимись корисними здобутками зі своєї праці. В їхній праці справді здійснюються слова: „Де згода в родині, там мир і тишина”.

Протягом минулих років вони видали довгу низку цінних друкованих праць не тільки з волинською тематикою, але загальною українською, а зокрема видали чимало праць сл. п. Митрополита Іларіона з українського мовознавства. Всі ті видання розійшлися по широкому світі і принесли згаданим волинським організаціям добре ім’я і щире подяку.

І в усій тій культурній видавничій праці волиняни прийшли до Нового Року 1986-го. І що ж вони дали за минулий 1985-ий рік? В минулому вони клали на полиці українських книгарень у вільному світі щороку одну-дві книжки, а минулого року, декому могло здаватися, що вони нічого не видадуть, бо в них або вичерпуються матеріальні фонди, або вичерпалася в їхніх членів духовая й фізична сила. Але, дякувати Богові, не сталося ані одного, ані другого.

Зовсім несподівано, без пишних і голосних реклям, волиняни минулого року видали дуже цікаву й цінну працю проф. д-ра Івана Огієнка (Митрополита Іларіона), „Історія українського друкарства”. Книжка має 418 сторінок, вона надрукована на гарному книжковому папері, оправлена в тверду полотняну обгортку, позначена порядковим числом 50, яке само за себе каже, що працьовиті волиняни за всі літа праці видали вже 50 книжок. Книжка ця була видана у Львові 1925 року Науковим Товариством ім. Т. Шевченка, вона успішно розійшлася між нашим народом в Україні, а також по всьому світі. В теперішніх українських каталогах її нідє вже не було в продажі, а тому волиняни, при фінансовій допомозі ієродиякона Іллі (Іван Фургаль), перевидали її, доповнивши тільки новою передмовою. І зробили дуже похвальне діло, за яке тисячі щирих читачів будуть їм вдячні.

Книжка „Історія українського друкарства” — це історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV-XVIII століть. В минулому ця книжка збагачувала бібліотеки України, українці черпали з неї знання про довгу і тяжку долю українського друкарства, для тієї самої мети вона перевидана і тепер. Через різні незалежні від нас обставини ми опинилися на чужині і тут поволі ми втрачаємо те, що принесли з собою з рідної землі. Поволі розпливаємося в чужому морі, але книжка „Історія українського друкарства” яскраво оповідає не тільки про саме наше друкарство, але оповідає про всю нашу минулу історію і привертає наше серце і душу до України. Ціна тієї надзвичайно цінної книжки 20.00 доларів.

Другою працею, яку зорганізовані волиняни видали минулого року, це книжка прот. д-ра Степана Ярмуса „Духовість українського народу”. Вона позначена порядковим числом 51, надрукована також на гарному книжковому папері з твердою полотняною оправою і має 226 сторінок. Видання люксове. Ціна її в продажі 15.00 дол. Ця книжка присвячена 1000-річчю хрещення України.

Праця ця складається із шести частин, які шановний Автор позначає статтями. А кожна ця частина, цебто стаття, — це окрема християнська думка, закінчена цілість. Книжка „Духовість українського народу” виходить якраз напередодні 1000-річчя хрещення України і з її глибоких християнських і філософських сторінок кожен християнин і з нашого народу може побачити себе, може себе звирити і зважити, щоб знати, яка його духовість щодо цього великого свята, яке ми будемо святкувати в 1988 році.

Справді, ми, читачі, які передплачуємо і читаємо видання наших земляків волинян, вдячні їм за спогади різ-

них наших волинських і неволинських авторів, вдячні за праці з українського мовознавства, за корисні українські словники, але також їм щиро вдячні за таку чудову і глибоку працю прот. д-ра С. Ярмуса „Духовість українського народу”. З її сторінок дише на читача справжнім спокоєм і тишею, чого людині найбільше потрібно в сучасному розбурханому світі.

Читаючи цю книжку, кожний читач побачить у ній українську людину в часі дохристиянському і в часі теперішньому. Побачить самого себе, побачить ту довгу тисячолітню дорогу нашого тяжкого поневолення, а при тому побачить також ту духову силу нашого народу, якою він живе досі.

У минулому році волиняни, зорганізовані в ІДВ і Т-ві „Волинь” у Вінніпезі, видали не тільки згадані книжки, але вони також видали три поштові марки, присвячені 1000-річчю хрещення України. Малюнки для марок виконав мистець-маляр Ростислав Глукко з Англії. Марки швидко розходяться між любителями марок — філіялістами і через свій обмежений наклад незабаром будуть рідкістю.

І на цьому працьовиті волиняни ще не зупинилися. Вони розглядаються навколо себе і де є можливість чи нагода щось доброго зробити, в чомусь доброму комусь допомогти, вони там подають свою помічну руку. Наприклад, Колегія Святого Андрея у Вінніпезі, перевидала Острозьку Біблію з 1581-го року, і волиняни з Інституту Дослідів Волині й Т-ва „Волинь” у Вінніпезі вносять до цього великого і шляхетного діла свій посильний вклад.

Буде на місці сказати і те, що в цьому 1986 році волиняни вже здали до друку велику неоціненої ваги працю проф. Ол. Цинкаловського „Стара Волинь і Волинське Полісся”, якої II-ий том вийде з друку ранньою весною цього року. Треба сподіватися, що це буде настольна книга кожного волинянина, бо в ній він знайде своє село, хутір, кожне місто, з яким колись було пов'язане його життя, а особливо його молодість.

На цьому місці можемо тільки побажати Божого благословення у праці наших земляків-волинян. Повинні ми також всебічно тій великій праці помагати, бо вона повністю на це заслуговує. Це зокрема торкається волинян у вільному світі, які розкидані по всіх континентах землі.

На цьому місці подаємо зацікавленим адресу Інституту Дослідів Волині:

RESEARCH INSTITUTE OF VOLYN

Box 606

Winnipeg, Man., Canada R3C 2K3

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ І ТОВАРИСТВА „ВОЛИНЬ”

Хоча волиняни у Вінніпезі згуртовані в Інституті Дослідів Волині і в Т-ві „Волинь”, працюють безперервно, то загальні збори тих організацій, згідно їхнього статуту, відбуваються щокілька років.

Цього року збори відбулися в неділю 26 квітня 1987 року в залі Народного Дому. Збори відкрив голова ІДВ д-р С. Радчук. Після молитви, яку проказав прот. А. Тетеренко, зібрані вшанували однохвилинною мовчанкою тих своїх членів, які востаннє відійшли до вічності.

Предсідником зборів було вибрано о. д-ра С. Ярмуса, а на секретаря пані Надію Шаварську.

Секретар попередніх зборів, Іван Похильчук, прочитав протокол з останніх зборів. Потім слідувало звітування: за працю ІДВ звітував його голова д-р С. Радчук; за працю Т-ва „Волинь” — голова інж. Іл. Онуфрійчук; Ніна Лугова, скарбник обох організацій звітувала за стан каси, а відтак звітував голова ревізійної комісії — редактор Михайло Подворняк. По короткій дискусії над звітами, обом уступаючим управам збори висловили сердечну подяку і вотум довір'я.

Читання протоколу попередніх зборів, а також читання теперішніх звітів виявили для присутніх дуже гарну картину праці Інституту Дослідів Волині і Т-ва „Волинь”. Найбільш відрадною і подивогідною є їхня видавнича діяльність. Між виложеними на показ усіма виданнями, ми мали велику приємність бачити останнє їхнє видання, а це велика праця Олександра Семмо „Хроніка”, що позначена числом 57. Отже, наші волиняни в своїй великій видавничій праці переступили порядкове число 57! А між тими виданнями є праці, які не посоромили б найкращих наших наукових та видавничих інституцій.

Очевидна річ, що ставши віч-на-віч з таким успішним станом речей, декому з управи нашим волинським організаціям треба було висловити особливу подяку за їхню працю, про яку ми довідалися на зборах із їхніх звітів. А це: — д-рові С. Радчукові за довголітню працю на пості голови ІДВ, за організацію Т-ва „Волинь” в Англії та за репрезентацію наших волинських організацій поміж нашими людьми на чужині.

Великої подяки і признання заслуговує о. д-р С. Ярмусь, за постійну допомогу в виданні книжок ІДВ і Т-ва „Волинь”, за добрі поради, за постійну його присутність на всіх волинських імпрезах та нарадах управи.

Належить також подяка редакторів М. Подворнякові за редагування таких праць, як „Стара Волинь і Волинське Полісся” в двох томах, за редагування „Літопису Волині”, „Хроніки” та інших видань.

Бухгалтерія і протоколи всіх нарад згаданих волинських організацій виконує пані Ніна Лугова, яка також є скарбником ІДВ і Т-ва „Волинь”. Вона пильно дбає про вірні записи прибутків і видатків каси, а тому ревізійна комісія у своєму звіті ясно підкреслила пильність і щиру працю свого скарбника, за що їй належить подяка.

Але, на мою скромну думку, найбільша подяка і признання в праці двох згаданих волинських організацій, належить їхньому довголітньому секретареві і адміністраторові, інж. Іллі Онуфрійчукові. Увесь тягар кореспонденції, полагоджування всіх замовлень на книжки, влаштування всіх зборів, відвідування хворих своїх членів, піклування про те, щоб реклямувати свої видання в пресі і багато чогось іншого, що входить в обсяг праці волинян, все це лежить на раменах Іл. Онуфрійчука, за що всі члени згаданих тут організацій йому щиро і глибоко вдячні.

Є й інші особи, що заслуговують признання і вдячності за їхній вклад у великий культурний дорібок волинян у Вінніпезі, але на це тут не вистачає місця, щоб усіх згадати.

На чергову каденцію обрано склад управ:

Інститут Дослідів Волині: д-р С. Радчук — голова, о. д-р С. Ярмусь — заст. голови, І. Онуфрійчук — секр., Н. Лугова — скарб., М. Подворняк — ред. „Літопису Волині”.

Товариство „Волинь”: інж. Ілля Онуфрійчук — голова, І. Похильчук — заст. голови, Н. Лугова — фін.-секр., Н. Шаварська й А. Боднарчук — члени.

Редакційна Колегія: д-р Юрій Мулик-Луцик, д-р С. Радчук, І. Онуфрійчук, ред. М. Подворняк, о. д-р С. Ярмусь, проф. І. Тарнавецька, митр. прот. С. Кіцюк і Н. Лугова.

Ревізійна Комісія: о. д-р С. Ярмусь, ред. М. Подворняк і С. Кушнір.

НОВИЙ ГОЛОВА ПРЕЗИДІЇ КОНСИСТОРІЇ УПЦ В КАНАДІ

XVII Собор Української Православної Церкви в Канаді (Собор відбувся 4-7 липня, 1985 р.) на наступних п'ять років обрав головою Президії Консисторії прот. д-ра Степана Ярмуса, дотепер професора Колегії Св. Андрея.

Степан Ярмусь народився в православній родині на Волині в родині Онисима й Єфросинії з дому Чучмай. В родині і роді Ярмусів було глибоке релігійне виховання. З таким вихованням пішов у світ молодий Степан, закінчивши найперше народну школу у своєму рідному селі Лідихові, біля Почаєва.

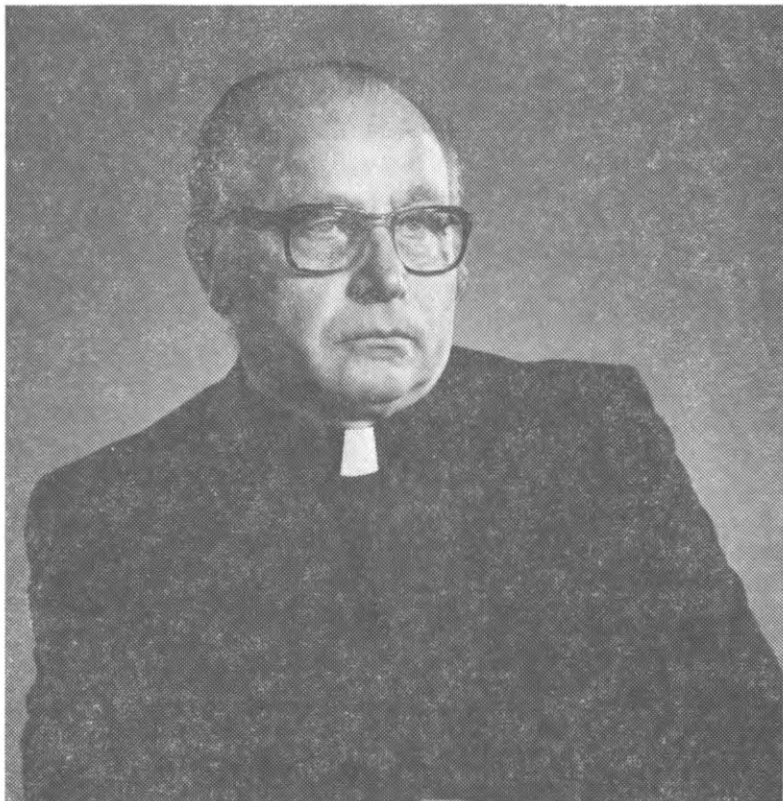
Світова війна кидала юнаком з місця на місце, він відбув військову службу в Першій дивізії Української Національної Армії, англійський полон і остаточно у 1947 році поселився в Англії. З матірним молитовником та благословенням вступив в Лондоні на пастирські курси, які закінчив у 1956 році. В тому ж році митр. Ніканор рукоположив його в сан священника в Карлсруге в Німеччині. Від 1956 до 1960 років працював в Лондоні, Англія. Прибувши до Канади у 1960 році, продовжував теологічні студії в Колегії Св. Андрея, де здобув ліценціят теології у 1962 році. Після цього поринає в публіцистичну та духовну працю. В роках 1963-1967 працює помічником редактора „Вісника” у Вінніпезі, а опісля душпастирює два роки в Шіго, Саск., щоб повернутися у 1969 році на постійну працю редагування „Вісника” (1969-1975) та продовження студій, як теж на викладацьку працю в Колегії Св. Андрея. В тому часі появляються його перші важніші короткі студії, як „Масонство і Православ'є”, „Міжпрофесійні богослуження”, „Церковна економія” та інші.

Працюючи лектором Колегії Св. Андрея в частковому zatrudненні, о. Степан студював у Манітобському університеті, де 1974 року здобув бакалавреат гуманістики, а після написання тези „Переживання Божественної Літургії”, здобуває тут найперше бакалавра богослов'я (1975), а згодом (1977) магістерську священної теології здобув у Міжконфесійному Пасторальному Інституті. Його магіс-

терська теза — „Проблеми пастирського покликання”. В роках 1975-1976 о. Степан продовжує студії в Центрі медичних наук та кінчає перший і другий курс клінічного вишколу. У 1981 році посвячується студіям в Семінарії у Сан Франціско і тут обороняє докторську тезу „Людина в православному богословському вихованні” й отримує докторський ступінь.

У Вінніпезі о. д-р Степан Ярмусь постійно на праці в Колегії Св. Андрія, найперше лектором в повноштатному zatrudненні (1975-1977), а потім проф.асистентом (1977-81) і професором надзвичайним з 1981 року. Одночасно в роках 1976-78 сповняє функцію капеляна Колегії та Манітобського університету.

Роки сімдесяті і вісімдесяті — це особливо творчі роки в його наукових дослідках. В цих роках появляють-

Д-р о. Степан Ярмусь

ся такі його студії, як: „Митрополит Іларіон і його методологія наукової праці”, „Причини до мислі про сучасне душпастирство”, „Харизматизм”, „Проблеми пастирського покликання”, „Твори Памфіла Д. Юркевича” і двомовна студія до них, „Памфіл Данилович Юркевич та його філософська спадщина”, „Релігія, культура і християнське православ'є”, „Голод в Україні: Чому?” (1983), „Духовість українського народу — короткий орієнтаційний нарис”, „Дещо з нашого історичного досвіду (двомовно, 1985) та ін. В доповненні варто згадати його серії студентських скриптів „Гомілетика”, частина I і II та „Проблеми методи й перспективи пастирського вишколення” (1981), як теж переклад з російської мови творів П. Д. Юркевича „Ідея, серце, розум і досвід” (1984), розроблення записів-лекцій „Церковне Право” Митр. Іларіона (1986) і ін.

Отець д-р С. Ярмусь є також активним в організованій українській науці, як Інститут дослідів Волині і Т-во „Волинь” у Вінніпезі, Богословське Товариство ім. Митрополита Іларіона, Українське Історичне Товариство, Міжконфесійний Пасторальний Інститут у Вінніпезі, Канадська Асоціація Пастирського Вишколу та член її комісії акредитації та сертифікації (з 1984), Манітобська філософська Асоціація, Українська Вільна Академія Наук (УВАН) з 1981 року, та член інших наукових установ.

Він є постійним членом Сенату Колегії Св. Андрея з 1970 року та довголітнім членом Консисторії УПЦ в Канаді з 1975 р. З 1980 р. сповняв функцію секретаря Консисторії, а на 17 Соборі УПЦ був обраний головою Президії її Консисторії. Одночасно є він автором численних статей на богословські, філософські, культурні й виховні теми. Зараз в нього на опрацюванні богословсько-психологічна студія „Людина в Богослуженні Православної Церкви”, на основі київської літургічної традиції.

Як бачимо, вибір на високий пост УПЦ застав о. С. Ярмуса в розгарі праці на різних відтинках. Побажати тільки, щоб ця праця продовжувалася з повними успіхами в наступних декадах його життя.

Отець д-р С. Ярмусь одружений з Константою з дому Гутон. У них є один син, Андрій, абсолювент Манітобського університету і студент богослов'я в Колегії Св. Андрея в Вінніпезі.

Товариство „Волинь” гостить свого земляка Данила Шумука

Товариство „Волинь” у Вінніпезі вшанувало свого земляка Данила Шумука окремим прийняттям-вечерею в Українському Народньому Домі, на якому було понад 60 земляків з Волині і їхніх нащадків та з інших частин України і українців, народжених уже в Канаді, що було неначе коронацією його цілоденного виступу на великому українському громадському вічу в Інституті „Просвіта” та на кінцевому офіційному виступі серед своїх земляків в Українському Народньому Домі міста Вінніпегу.

За головним столом засіли — п. Ілля Онуфрійчук, голова Т-ва „Волинь” у Вінніпезі, проф. історії України та Східної Європи в Манітобському університеті д-р Олег Герус, о. Андрій Тетеренко, парох українських православних парафій Вінніпегу й околиць, гість-земляк і український борець за волю України, а тепер мешканець Канади, — п. Данило Шумук, — далі голова Президії Консисторії Української Православної Церкви в Канаді о. д-р Степан Ярмусь, адвокат д-р Сергій Радчук і братанич-племінник Данила Шумука з Вернон п. Іван Шумук.

Господарем цього прийняття був д-р С. Радчук, відомий український діяч у Вінніпезі і колишній президент КУК в Канаді, який привітав свого земляка-гостя словами: „Нехай Милосердний Господь нагородить Вас за Ваше довголітнє терпіння і боротьбу за святу правду всіма Своїми щедротами та пошле Вам здоров'я на новому шляху Вашого життя у вільному світі, я сказав би, що на вільній землі Вашінгтона!” Тоді попросив до молитви і благословення вечері о. А. Тетеренка.

По вечері господар вечора, д-р С. Радчук попросив о. д-ра С. Ярмуса представити присутнім Шанованого Гостя, який найглибшими і найсердечнішими словами представив його так: „Шановний Земляче і дорогі зібрані! Я не буду переказувати, хто був Данило Шумук, бо ми роздали пресовий комунікат, який був надрукований в „Новому Шляху” і в якому ви знайдете всі дані про нашого земляка пана Данила Шумука. Читати цього тут не будемо, бо це забере багато часу, а я в характері пред-

ставлення бажаю звернути увагу на кілька речей. Сам Данило Шумук є українською людиною. Українець або людина, то я думаю, що кожен народ бажав би мати в себе таку людину. І хоча наша українська еміграція є досить чисельна в діаспорі з усіх частин України, але ми всі всією своєю громадою не зробимо стільки, скільки може зробити Данило Шумук. Те, що він терпів, що Міжнародня Амнестія допомогла звернути увагу світові на людину, яка терпить у Советському Союзі і коли світ тим зацікавився, — а ви знаєте, що Данилом Шумуком зацікавилися люди майже по всьому світі, — то це має велике значення. Міжнародня Амнестія працює скрізь. Наприклад, як мило було глянути ось тут на той журнал, що його видає Міжнародня Амнестія і бачити, як діти вітають Данила Шумука вже тут у Канаді.

— І що тут, Пане Шумук, є правдивого? Тут говориться про те, що коли Ви сиділи в каторзі, то Вашу надію підтримувала оця свічечка, яку має Міжнародня Ам-

Зліва направо сидять: Іл. Онуфрійчук, д-р О. Герус, о. А. Тетеренко, Д. Шумук, о. д-р С. Ярмусь, д-р С. Радчук, п. Іван Шумук.

нестія, як свій символ, свічечка ця обв'язана тонким колючим дротом. Отже, по всьому світі були люди, які звертали увагу на Данила Шумука, тим самим підтримуючи його на дусі. Нам, українцям, треба звернути увагу на такі організації, як ця наша Міжнародня Амнестія, бо вона може зробити нам колосальну роботу. Вона пропагує нашу справу, обстоює наших людей, пояснює світові, хто є ці люди.

— Працюючи свого часу над працею „Духовість українського народу”, мені треба було звернути увагу на українську людину нашого 20-го століття. І я прийшов до такого висновку, що в новому часі ми маємо таких осіб, а це — Тарас Бульба-Боровець, д-р Микола Шлемкевич і Данило Шумук. Це є ті безпристрасні люди, які любили правду, а мені здається, що власне ця зброя: правда, чеснота, вірність, терпеливість це якраз те, що потрібне кожній нації.

— Пане Шумук! Мені надзвичайно приємно бути сьогодні свідком того, що Ви є між нами, що наша маленька громада міста Вінніпегу може мати Вас на цьому вечорі. Ми всі щиро вітаємо Вас і просимо поділитися з нами тим, що лежить на Вашому серці...

Данило Шумук був глибоко зворушений привітом своїх земляків-волинян і спокійно сказав:

— Я дуже радий, що в місті Вінніпезі є Волинь, яка користується тут повною волею, такою волею, якої сьогодні на нашій Волині в Україні немає. Я дуже радий, дорогі земляки, що ви є такими, якими є. Я дуже вдячний за вашу гостинність, вдячний за те, що волиняни залишили в світі свій слід, свою печать, задокументувавши себе, як частину діючої України, бо ви дієте. Коли б ви були бездіяльними, то ніхто нічого не знав би про Волинь, а завдяки вашій праці, сьогодні про Волинь написано багато праць, сьогодні про Волинь знають і чужинці. Ви повинні бути гордими з того, що ви досі зробили і бути готовими до дальшої праці, щоб доказати, що ми повноцінний народ, що ми є гідні борці за незалежність України. Коли б українців не було на чужині, то в Україні ніхто вже не чув би рідного слова. Ми знаємо, що в Києві мало чути українського слова, в Харкові його й не було чути, а в Донецьку й Одесі тим більше. Не

було б його чути і в Києві і не було б взагалі того хору Верьовки, який приїздить сюди, коли б тут не було таких українців, яких я бачу сьогодні.

— Я дуже вдячний вам, земляки, — продовжував Д. Шумук, — за вашу гостинність, але таких голосних слів, таких похвал, які я чую тут, які чув в інших місцях, то я ними не тішуся, бо мені здається, що я нічого такого великого не зробив, щоб мене називати героєм. Мені здається, що є багато наших людей, які зробили б те саме, що я, коли б опинилися в таких обставинах. Багатьох їх уже немає в живих, а деякі ще живуть і мучаться. А я зробив тільки те, що повинен був би зробити кожен українець. Я робив помилки і про них я всім розповідаю, бо це правда. Я не люблю тих людей, які кажуть, що вони ніколи не помиляються, бо це неправда. Всі ми робимо в нашій праці помилки, одні більші, одні менші, бо тільки той не робить помилок, хто нічого не робить. Було б тільки добре, коли б ми робили тих помилок якнайменше...

Господар вечора, д-р С. Радчук, подякував Д. Шумуків за його слово і проголосив, що тепер, хто бажає, то можна ставити достойному гостеві якісь питання, але не коментарі, але тільки питання. І перше питання було, що Шумук жив у Казахстані, де є більше українців, ніж у Канаді, то чи мають вони там якісь національні імпрези, якою мовою вони там користуються тощо?

Пан Шумук сказав, що він справді останньо жив у Казахстані, в селі Каратобе, недалеко Караганди. Там є багато українців, а переважно ті, що були виселені з України туди по Другій світовій війні, найбільше це родини членів УПА та ОУН та їхні діти, які вже народилися там. Усе це вже зросійщине і української мови у вас в Канаді більше, ніж там. Німці з-над Волги там в Караганді мають свої національні організації, виступають по радіо, говорять своєю мовою, але української мови Д. Шумук там ніде не чув. Він ствердив, що Москва найбільше ненавидить українську мову і найбільше переслідує українців. Бо вона знає, що Україна — це велика територія, на якій живе багато людей, а коли б ту територію відірвати від Москви, до того ще відірвати Білорусь, Латвію, Естонію, Литву та інші неросійські народи,

то з Московської імперії і сліду не лишиться. Коли українєць, наприклад, говорить своєю мовою в Одесі чи в Харкові, то це вже абсолютний доказ, що він націоналіст. Коли це трапиться в Києві на вулиці, що хтось говорить українською мовою, то думають, що може він з хору Верьовки чи з якоїсь культурної організації або турист.

Оце таке положення українців на батьківщині, — казав далі Д. Шумук, — але обвинувачувати їх за це, як мені тут деякі казали, не можна. Наші люди перебувають там під великим тиском довгі літа і деякі заломлюються, а деякі витримують той тиск. Але ось тепер відбувається на нашій землі духовне пробудження і то в таких містах: як Харків, Одеса тощо. А коли я був у Москві, то говорив там з тими людьми, які мають контакти з українцями в Києві, то вони мені казали те саме. Як буде далі, то ми не знаємо, але будемо надіятися, що національне пробудження в Україні буде рости. Але нам у цьому треба своїм людям допомогти. Еміграція багато зробила для цього пробудження і вона може ще більше зробити, якщо вона буде жити тією ідеєю. Важливо є, щоб нам тут, — скажу грубо, — не обрости салом. Матеріальні цінності треба ставити на другому місці, а духовні цінності — на місці першому, бо ми існуємо, як нація, заради цінностей духовних.

Було також поставлене Д. Шумукові питання, що сталося з тими могилами, які наші люди ставили по селах і містах в пам'ять тих, хто загинув за волю України? Отже, ми довідалися з уст очевидця, що всі ті символічні могили були зруйновані большевиками року 1944-го.

Цю зустріч-вечерю з Д. Шумуком закрив молитвою о. д-р С. Ярмусь. Люди поволі почали розходитися, але з розходженням не спішили, бо разом з достойним гостем оглядали розкладені на столах видання своїх земляків-волинян.

А голова Т-ва „Волинь” І. Онуфрійчук вручив п. Д. Шумукові повний комплект „Літопису Волині”, гарно оправлений та підписаний всіма присутніми земляками.

О. Р.

Спогад про Оксану Лятуринську

Коли я прибув у 1935 році до Праги та знайомився тут з нашими людьми, багато приходилося мені чути і про Оксану Лятуринську. Перший, хто звернув мені на неї увагу, це був поет Олекса Стефанович. Він докладно поінформував мене хто вона, та радив мені познайомитися з нею. Він дослівно казав: „Зайдіть, обов'язково зайдіть до неї! Це для неї буде, як свіже повітря з Волині! Це ж людина, яка живе майже в самоті, душа якої рветься на рідні луки... Часом, аж дитиниться... Вона чудова людина.”

Майже те саме казали мені й інші. А саме: інж. Паламарчук, пані Ніна Левицька, пані Лідія Вікул, доктор Павлічук, пані Надія Білецька, Микола Чирський та проф. Роберт Лісовський. І хоч кожний, чи кожна з них висловлювались про Оксану Лятуринську в інший спосіб і про іншу грань її характеру, але заключення було співзвучне: О. Лятуринська, у першу чергу, у них була — як взірць високої моралі нашої жінки на чужині.

І коли я тепер про це згадую, приємно мені підкреслити високоякісну рису характеру нашої тодішньої, празької інтелігенції: всі вони вмili пошанувати свого колегу, приятеля, чи взагалі людину, що заслуговувала на пошану.

І хоч я й мав велике бажання познайомитися з Оксаною Лятуринською, але все якось до цього не доходило. По-перше, на якійсь академії чи концерті зустріти її було годі (мабуть через її півглухоту), а особисту зустріч з нею — я якось все відтягав на догідніший час.

Немало оповідав мені про неї і проф. Костянтин Стаховський, що був професором скульптури в Українській Студії Пластичних Мистецтв у Празі, де Оксана Лятуринська, побіч Чеської Академії, свого часу була його ученицею у цій школі. До речі, крім професора К. Стаховського, професорами у цій школі були: Володимир Антонович — історія мистецтва, Юрій Русов — анатомія, Іван Мірчук — естетика, Кулець та Мако — малярство,

Роберт Лісовський — графіка та малярство, Володимир Модзелевський — графіка, Володимир Січинський — перспектива.

Ми з проф. Стаховським мешкали в одному домі. Я часто бував у його студії, помагав йому випалювати його „продукцію”. У нього в одній і тій самій кімнаті було все, включно з піччю до випалювання його скульптур та кераміки його виробу. А також тут була пара полиць, на яких стояли уже готові його праці. Це були скульптурні мініатюри людей та звірят. Між звірятами переважали бізони. А між людьми, можна була бачити майже всіх приятелів майстра проф. Стаховського. І все це, як звичайно, було покрите пилюкою.

Портрет дружини П. Форманюка Анни. Виконаний вуглем. 16х22 інчів. Це була друга праця Оксани Лятуринської в Ашаффенбурзі 1945 року.

Одного разу, ми з ним взялися ті полиці чистити від порохів. Я мав нагоду взяти кожну статуетку в свої руки та докладно її оглянути. А професор, як звичайно, нахиливши трохи голову, дивлячись поверх своїх окулярів, зі своєю вічно лагідною усмішкою, давав мені свої пояснення до статуеток-людей, яких я ще не знав.

На вищій полиці в кутку, три статуетки були обернені чолами до стіни. Взявши їх до рук, дві з них я відразу розпізнав. Це були одні з найближчих приятелів проф. Стаховського: проф. Роберт Лісовський та полковник Павло Крицький, з його, усім нашим пражанам відомим наплечником. Третя статуетка була мені невідома. І професор пояснив: „Оце і є наша Оксана Лятуринська”. Він узяв її від мене в свої руки, обтер чистою флянелею, підніс трохи вгору, оглядав її хвилину, а потім немов сам до себе: „Вона, вона . . . Тут її маєє.” І подав її мені.

Я розглядав ту малу статуетку, власне людину, про яку я вже так багато чув. Професор мовчав. Розставляв свої бізони. А як я заворушився, він підійшов до мене й запитав: „Ну, що ви на ній знайшли?” Я сказав, що, на мою думку, вона „зловлена на гарячому”: уста надуті, очі загострені, брови наїжені. Вона збиралась або плакати, або щось комусь прикре сказати . . . І проф. Стаховський сказав: „Ваш відгад дуже близько правди. Це в неї бувало тоді, коли вона обстоювала свою думку.” і задоволено усміхнувся. І я зрозумів, що йому було приємно, що я відгадую зміст його творчості. І він згодом попросив мене: „Павло Степанович, будьте ласкаві, поставте всі ці три статуетки там само і так само, як вони стояли та не говоріть про це Робертові Антоновичу (проф. Лісовському). Він про свою присутність тут ще не знає”.

Ведучи розмову далі про Оксану Лятуринську, професорові Стаховському майже саме вирвалося з уст: „Не знаю, не знаю, як вона тепер там. Щось уже давненько не бачив я Галини Лашенко.”

Після чого було видно, що професор і далі цікавився своєю ученицею.

Нарешті — зустріч з Оксаною Лятуринською

Було це так: наш хор Академічної Громади в Празі, як кожного так і цього року (1938), відвідував наших

людей, що жили в Празі, — з колядою.

Хор поділився на групи — по шість осіб в кожній (хлопців і дівчат разом), кожна група дістала адреси осіб, що їх мала відвідати — і в похід.

До однієї такої групи належав і я. Пам'ятаю, зайшли ми в дім, де жила родина інженера Каралупа. І тут ми за-трималися. Не могли до них додзвонитися. Стоїмо, раді-мося, що далі. І тут одна з наших „колядниць”, а саме: Ляля Садовська (тепер вона д-р Ірина Тимошенко, живе чи не в Торонто) підносить руку вгору на знак уваги й протягла: „О! та ж тут живе Оксана Лятуринська!” І дрібно затупала ногами та засипала: „Зайдім! Зайдім! Зайдім до неї! Заколядуймо їй!” І ми всі: добре!

Я раджу яку коляду та як ми це маємо зробити. І все йде за пляном: Ляля завела нас до її уже відомих дверей, сильно задзвонила, а ми всі стали півколом і че-каємо...

Відчинилися двері і в них з'явилася у білому халаті постать молодої жінки. (Їй було тоді 36 літ). Її темне, буйне волосся спадало на її рамена та плечі. На обличчі певний вираз несподіванки: брови високо підняті, темно-блискучі очі широко відкриті, а на обличчі — знак за-питання.

Ми, замість привітатися з нею, — вдарили колядою: „Добрий вечір тобі!”... І тоді, коли баси ще гули в ок-таві: „Син Божий народився”, — дівчата почали: „По-всьому світі стала новина!”... І цю коляду ми проспівали до кінця.

Оксана Лятуринська не знала, що зі собою робити; її руки, то підносились вгору, то простягалися до нас, то хапалася ними за свою голову.

Наша коляда повідчиняла на коридорі майже всі две-рі, в яких появилися здивовано усміхнені обличчя весе-лих її сусідів.

Коли ми скінчили колядувати, Оксана Лятуринська бігала поміж нами, обіймала усіх нас та промовляла: „Ой мої милі! Мої дорогі! Мої рідні! Ви до мене прийшли! Ви про мене не забули! Боже мій, чим би я вас погости-ла”!

Ми їй чемно подякували, запевняючи її, що ми вже

погощені, та спішили ще декого відвідати, як прийнято, — до 9-ої години. І так ми тут у неї перед її порогом і попрощалися з нею, залишивши її в колі її веселих сусідів чехів, а самі побігли далі, киваючи їм усім — надобраніч.

Це була моя перша і незабутня зустріч з Оксаною Лятуринською в чеській Празі.

З Праги до Ашаффенбургу

Шлях О. Лятуринської з Праги до Ашаффенбургу йшов через чеське місто Пільзень, що було тоді під американською військовою владою. До Пільзня прибула вона під кінець липня 1945 року, в супроводі пана Семена Сеника, який товаришував їй і потім, з Пільзня до Ашаффенбургу. Рівно ж і в Ашаффенбурзі, чим він тільки міг, допомагав їй, аж до її від'їзду за океан.

Тут я мушу зробити застереження: щоб хтось, колись, не зробив з пана Сеника якоїсь загадки в житті Оксани Лятуринської, — якогось романсу між ними, тощо, то тут я заявляю: таке припущення — вилучене. Я добре знав пана Сеника ще в Празі, а ще більше пізнав я його в Ашаффенбурзі. І коли б хтось припускав таку можливість, то це був би злочин супроти них обох. Ми (я та моя дружина) приятелювали з О. Лятуринською в Ашаффенбурзі понад чотири роки та бачилися з нею кожний день, — найкраще це знаємо. До речі, пан Сеник опікувався не тільки О. Лятуринською, але й родиною О. Олеся в Празі, архів якого вагою понад 200 кг. привіз аж до Ашаффенбургу, де увесь час опікувався ним, що справляло йому багато різних турбот.

З Пільзня до Ашаффенбургу О. Лятуринська їхала разом з нами, в числі коло двох сот осіб. Це було в перших днях серпня 1945 року. Крім „пражан”, пригадую, тут були: диригент Ярослав Барнич з донькою Іриною та зятем д-ром Л. Дубасом, д-р Юрій Старосольський з теслями, мгр. Михайло Рудько, мгр. Богдан Гамерський, два брати — магістри Масюки, інж. Потюх з дружиною та наш відомий любитель мистецтва та вічного міста Риму — маестро Михайло Островерха зі своєю дружиною. Решта нас, це були наші селяни, переважно з Галичини, що за гітлерівського райху опинилися були в Судетах.

Їхали ми потягом, у вантажних вагонах. Наша подорож тривала більше, ніж чотири дні, та була не без пригод.

Коні коло криниці над коритом. Вуголь. 6x8 інчів. Це одна з мініатюр, що Оксана Лятуринська залюбки малувала. Здебільша в році 1948.

Коли ми прибули до Ашаффенбургу над Майном, уже вечоріло. Тут, на залізничній станції, заопікувались нами місцеві Унрівські чинники та вантажними автами повезли нас через цілком розбите, мертве місто (Ашаффенбург), до колишніх німецьких касарень, — „Ля Гарде”, а тепер — польського переходового табору цього ж імени, за яких два кілометри від цього міста.

Тут привітав нас комендант цього табору, поляк, людина середнього віку і досить інтелігентна. Після офіційного привітання, він дослівно сказав: „Прошу панства, я дістав від УНРРА зарядження — примістити усіх вас у бльоці, який тількищо звільнився після від'їзду наших людей до „Ойчизни”. Ваше прибуття сюди сталося нагло.

Ми вас не чекали. Тому, прошу панства, пробачте за хаотичні порядки в приміщеннях, що ви їх зараз дістанете. Я приготував вам картки на приміщення. На кожній з них, на одному боці кількість осіб, а на другому — число кімнати та поверху. Я буду викликати лише кількість осіб, а хтось один із вас беріть цю картку й підбирайте собі компанію. А число кімнати та поверху знайдете на зворотнім боці картки. А тому, що як на коридорах так і в кімнатах світла майже нема, а тут уже починає дощ, прошу панства, — поспішіться!...

І він брав по одній картці, підносив її вгору та викликав: „Мешкання на чотири особи! Мешкання на шість осіб! На вісім!... на десять!... На дванадцять!...”

Але, на жаль, тих приміщень на чотири було, хоч кому, підібрати собі „компанію”. А тут — дощ густішає. Люд ворухиться. Комендант наглить... І нарешті доходить до кінця: „Прощу панства, остання картка! Осіб — дванадцять!...”

Хтось підносить руку, бере ту останню картку. І комендант вдоволено: „Прощу панства, думаю, що всі ви знайдете свої приміщення. Бажаю вам всього найкращого! Добраніч!” І відійшов. А на нас сипнув дощ. І тоді ми хапали свої клунки та роем до бараку.

Та не всі ми мали щастя бути „приміщені”. Багато з нас — більш, ніж двадцять осіб, — лишилося на коридорах. В тім числі й Оксана Лятуринська.

Не без причини комендант вибачався за „хаотичні порядки в приміщеннях”. Тут було те, що тяжко було собі уявити: вікна повибивані, ліжка та шафи поперевертані, матраци порізані і солома з них випущена та змішана зі склом та подекуди і кров’ю.

Пізніше, казали нам поляки, що ще мешкали в першім та третім бльоках, що це зробили ті, що тут мешкали, та день перед нашим сюди приїздом від’їхали до „ойчизни”. Мовляв, здержати їх від того було годі.

Отже, великої різниці для тих, що були приміщені і тих, що лишилися на коридорах — не було.

На другий день, наші пластуни на таборовій площі розп’яли шатра, де й примістилися всі бажаючі, що їм не вистачило приміщень. А між ними й О. Лятуринська, де вона й прожила більше, ніж вісім днів. Бо хоч ми, уже

на другий день нашого сюди прибуття й перебрали всю таборову адміністрацію над собою, але мешканеву проблему розв'язати були невили, аж поки ми дістали ще один — перший бльок, після поляків, що перейшли до іншого табору.

Мені та д-рові Л. Дубасові припало бути членами мешканевої референтури, що її очолював інж. Іван Грушецький. І коли ми дістали ще той один бльок, то ми відразу й почали приміщувати в нім людей, а в першу чергу тих, що жили під шатрами та на коридорах.

І хоч ми й були, як Унрою, так і військом строго обмежені кубатурою площі на особу, все ж таки нам вдалося обстояти виїмки для людей, що працюють умово. І на цій підставі й О. Лятуринська дістала осібну для себе кімнату. У першому бльоці на другому поверсі — 42. Тут вона, як на таборіві умови, — мала „всі вигоди”: свій стіл, своє вікно, свою піч (хоч на одну каструлю чи горщик), до якої діставала і дрова; та місця кубатурою — на чотири осіби. Крім того, харчі вона діставала — на її бажання — в сухому раціоні, що в таборі було привілеєм. А також, діставала й „діету” — свіже молоко, без чого, як вона казала, „не могла б жити”. Цю „діету”, як і сухий харч, вона діставала від початку аж до кінця її перебування в таборі.

Зараз, після отримання кімнати, О. Лятуринська почала знову свою творчу працю. І перша її праця тут була: вона намалювала темпера, барвою в різних кольорах, 6х8 інчів, понад сто карток, на яких „схоплено в русі” в різних позах наших виконавців народніх танців — дівчат та юнаків. Це властиво було запрошення з програмкою на наш перший в Ашаффенбурзі вечір танців та пісні. І Оксана Лятуринська зображала наших танцюристів (переважно сольові виступи) на першій сторінці уже готової програмки, під чим ставила свій підпис. Одна така програмка зберігається у нас, як перша праця О. Лятуринської в Ашаффенбурзі.

До речі було б згадати, що танцювальною групою тоді керувала пані Ірина Дубас (донька Ярослава Барнича), при чім вона сама виконувала роль „чумака” в юнацькому одязі. І своїм виступом вона досягла великого поди-

ву у глядачів, якими були різнонаціональні гості, з американцями включно. А хор підготував та керував ним Ярослав Барнич, а заспівував у нього — солов'їним голосом — Михайло Островерха.

Друга праця О. Лятуринської в Ашаффенбурзі — це портрет моєї дружини — 16х22 інчів, виконаний вуглем. Це була остання праця О. Лятуринської в 1945 році. Їй бракувало фарби, полотна, чи навіть паперу. І вона казала: „Мушу братися знов до літератури. Бо про скульптуру — шкода й думати. Тут нічого нема, що я потребу. А з Праги ж я нічого не привезла”.

І О. Лятуринська дійсно взялася за літературу: вона почала викінчувати свої „Материнки”, що й появились на другий — 1946-ий рік книжкою. Тут варто відмітити, що коли О. Лятуринська викінчувала свої „Материнки”, то вона одночасно працювала й над перекладом твору чеського поета К. Я. Ербена: „Китице” (Китиця), у якій автор веде розповідь якраз про материнку. (По чеськи — матержидоушку).

Цей твір, власне переклад цього твору, О. Лятуринська привезла була з Праги, якого частини бракувало. І моя дружина, як чешка, переповідала їй з пам'яті цілий твір, а О. Лятуринська вибирала з нього все те, що їй було потрібне.

Відколи О. Лятуринська почала працювати над своїми „Материнками”, тоді вона бувала в нас дуже і дуже часто. Одного разу вона й сказала: „Ви знаєте, коли я забіжу до вас, то почуваюся два рази щаслива: я разом — і на Волині і в Празі! Ви мені такі близькі!”...

Я часто оповідав їй волинські казки, а рівно ж казки і „свого виробу”, а моя дружина згадувала про рясні переклади високої якості світової літератури на чеську мову, з Маріо Апеліусом включно. І дійсно, тоді ми з нею були дуже і дуже близькі. Ми мали про що говорити.

І після таких частих наших зустрічей з О. Лятуринською, я зрозумів, чому вона вибрала з чеських поетів для перекладу якраз Ербена. Бож у його творах повно містики, просто неймовірної казки, що і є чи не найближче для її душі. Так, О. Лятуринська любила казку і нею жила. У неї казка, — це не була її мандрівка в минуле, в дитинство, а шукання за чимось, колись втраче-

ним. Наскільки я зрозумів, для неї казка була чимось тим, що помагало їй жити. Навіть у найтяжчий для неї час, у час якогось неуспіху, чи навіть хвороби, казка їй допомагала — давала їй певний душевний відпочинок, упрощуючи різні ускладнення. І на мою думку, у неї казка була те саме, що в іншої людини пісня, що у хвилини якогось душевного болю стає цій людині до якоїсь помочі. Так само й О. Лятуринській — казка. У тому я за чотири роки нашого з нею приятелювання (в Ашаффенбурзі) вповні переконався. Але треба підкреслити, що в Лятуринської переважала казка весела.

Це перша праця Оксани Лятуринської в Ашаффенбурзі. Виконана темпера барвою в різних кольорах. — 6х8 інчів. Це була титульна сторінка запрошення на перший вечір української пісні та танцю для представників УНРРА та американського війська в Ашаффенбурзі 1945 року.

Пригадую, (було це вже на початку 1949 року), одного разу О. Лятуринська просила розказати їй „щось веселого”. І мені блиснула думка, написати веселу, віршовану сатиру на наше таборове життя. І так народилася моя „безконечна казка”: „Пригоди Федька Голого в Д.П. таборах”. І коли я одного разу прочитав, чи краще — розказав О. Лятуринській яких десять строф цього „твору”, то вона від сміху просто залилася сльозами. А як „утихомирилась”, то сказала: „Пане Павле! Та це ж якраз є те, що я сама багато разів пробувала, але воно в мене якось не виходить... Все зводиться або до занадто поважного, або до дитячого... Пишіть, пишіть далі!... Це ж є наша хроніка!... А при тім, я нас усіх — пізнаю, бачу... А ще головне тут те, що це все — навесело... Без плачу та нарікань.... Пишіть, пишіть далі!...”

Останній раз, розказав я їй ще якихось сім строф свого „Федька”, коли вона вже сиділа на своїх речах на таборовій площі касарень „Артилерія”, чекаючи на транспорт за океан. Вона, Лятуринська, тоді послуговувалась слуховим апаратом і досить добре чула.

І на прощання вона сказала: „Пане Павле, ви собі не усвідомлюєте, що вам припало щастя писати цю безконечну казку... Пишіть, пишіть далі, або, або я вас просто задушу!...” Це було восени, 1949 року.

І я писав далі... Та й ще час-від-часу пишу далі... Продовжую нашу хроніку, безконечну казку, згадуючи Оксану Лятуринську.

Та повернуся знову до „Ля Гарде”. Від року 1946 життя О. Лятуринської в таборі ставало якось більш яскравим. Поява її „Материнок”, більша можливість дістати фарби та полотно до малювання, а головне — її густе листування з її, до того часу розгубленими приятелями, підносило її на душі. А рівно ж, вона придбала собі і нових приятелів з наших східніх земель, з якими чи не найприємніше було її листування. А з них, найбільше почесне місце в неї займав Григорій Шевчук — Шерех, чиї листи вона читала з великою увагою та натхненням. При їх читанні, на її лиці появлялася дитяча успішка та радість. І здавалося, що навіть було чути, як її серце стукало — дякувало авторові листа, за його теплі слова. А її уста самі шепотіли: „Потішає... Потішає...”

Усе це я сам чув і бачив. І мені було приємно, що ще не перевелися у нас люди, які розуміють і хочуть зрозуміти людську душу.

Треба сказати, що в цей період — 1946-49, Оксана Лятуринська приділила багато більше часу літературі, ніж образотворчому мистецтву. І це була та причина, що якраз у цей час, почало було активізуватися наше літературне життя, від якого вона „не могла стояти осторонь”, як вона казала. І вона відповідно реагувала на всі його прояви. Правда, менше публічно, а більше в листуванні з її приятелями літераторами.

Не можна сказати, що О. Лятуринська забувала за фарби та пензля. За цей час вона накреслила, намалювала, наскільки я пам'ятаю, три портрети: Магістра Михайла Рудка, поета Яра Славутича та приятеля України голляндця — містера Де Ганна. А також, вона намалювала (в цей час) більш, ніж десять мініатюр, переважно вуглем, з тематикою нашого побуту та природи. І всі ці малі праці вона дарувала своїм приятелям. Одну з них маємо і ми. Це є: коні, у грайливих позах коло корита і криниці з журавлем. У зимовій порі року.

Бралася вона в цей час і за скульптуру. Пригадую, як вона казала: „Почала ліпити Михайла Рудка. Але не знаю, не знаю, коли я його кінчу... Це ж вимагає зосередження, а в мене стільки думок, стільки думок... І ви знаєте, що я з того всього — починаю робити ляльки. Хочу хоч трохи відпочити...”

І дійсно, при праці над ляльками Лятуринська відпочивала. Творивши у своїх чотирьох стінах, — три на дванадцять метрів площі, — свій, далекий і при тім близький їй, ілюзовний світ. Світ спогадів, забуття, і відпочинку... Мандруючи зі своїми ляльками до краю, з якого вони мали походити... У чім вона сама призналася: „Отак дивлюся на свого гуцула, (ляльку) і бачу їх цілу купу — як вони висипались із церковці... І, неначе, і я там.... Межи ними”... При чім блиснула очима, а на її обличчі зарисувалась м'яка усмішка, що немов просила зрозуміння, або пробачення....

А також цього, 1946 року, почали О. Лятуринську відвідувати її старі та нові приятелі. З нових, на її горизонті появився поет Яр Славутич, якого вона слухала

годинами, подивляючи його, тоді ще молоду людину, з його „невичерпаною енергією та батьківським патріотизмом, якого не змогла зламати жорстока доба”, — як вона казала.

О. Лятуринська високо цінила Яра Славутича. Тому й не диво, що її „Єроним”, над яким вона тоді працювала, немов перегукується зі Славутичевими „Правдоносцями” — на скитальську тему. А також відомо, що вона з пошани до нього, намалювала його портрет, який і прикрасив одну з його збірок. А як Славутич цинив О. Лятуринську, — буде найкраще, дати слово йому самому:

Потужня повінь, що всевладно рине
„Тебе вітаю, сонце стопроміне,
Моєї плоті омивальний плин,
І пориває до сяйних вишин.

Тебе приймаю, короґове Яра,
Співних роменів запашний вінок,
Тебе, що буйно ллеш, немов заґара,
Гінкої радости п'янкий ковток.

Потоку сили! Я тобі одному,
Тобі, що вирвалося з хащі хмар,
У записяґненні молюсь ясному
І словом пристрасти приношу дар,

Бо тільки ти, відкинувши кирею,
Оповиваєш далі голубі,
Мій дух пашить щасливою землею
І розпливається в тобі.

Яр Славутич: Оксані Лятуринській. 1947
(Антологія Української Поезії в Канаді)

Згадуючи про побут Оксани Лятуринської в Ашаф-фенбурзі, треба з приємністю згадати і її приятелів, які улаштували їй її нелегке таборове життя. Тут, у першу чергу належить велике признання тодішній жіночій секції на чолі з Ольгою Качмарською, яка завжди і без перерви приносила О. Лятуринській велику, як моральну так і матеріальну поміч: придбання їй слухового апарату, влаштування виставок її картин, видання її „Материни”, вистарання для неї „кер пакетів”, та ще приносила їй багато інших полегш, за що Лятуринська була просто до сліз вдячна.

Крім жіночої секції, велику моральну підтримку давали О. Лятуринській її приятелі з Праги, а саме: проф. Наталка Балицька, Надія Битинська, Олександра Животько-Чернова та проф. Володимир Січинський зі своєю дружиною Мисею, які були з Оксаною Лятуринською як одна родина. Вони й тут, в Америці, все слідували за життям-буттям Оксани Лятуринської. У січні, 1950 року, проф. Січинський у своєму листі до нас, додав, немов з якимсь жалем: „Оксана Лятуринська нічого не пише, ось її адреса: 46 Вест Ст., Ст. Пол 7, Мінн.”

Проф. В. Січинський добре знав О. Лятуринську, і знав, що коли вона не пише, то коло неї не все добре. Так воно й було: через пару місяців дістали ми від Лятуринської листа, (але вже не з цієї адреси, а: 707 С. Е. 10-то Аве, Міннеаполіс 14), з якого ми довідалися про її „невідрадні дні”, як вона писала, „надаремні пошуки за працею”, про її „вічне нервово напруження”, та що в неї „не раз постає Гамлетовська дилема — бути чи не бути”. І пишучи про це, вона просила: „Позбавте мене цієї безнадії, запевніть, що й в Америці нам потрібно мистецтва та духовости”.

Я негайно послав проф. Січинському нову адресу Лятуринської та переповів йому дещо з її листа.

Гірко було читати листи Оксани Лятуринської з Міннеаполісу.

Осібнo треба згадати Пані Галущинську, (тещу д-ра Івана Макаревича), якої я особисто не знав, але чув про неї від О. Лятуринської ще в Ашаффенбурзі, і зрозумів, що це була одна з пань, ім'я якої Оксана Лятуринська, як відчувалося, вимовляла з великої літери. А знову ж, мені відомо, що Пані Галущинська все тепло цікавилася долею О. Лятуринської, навіть тут, в Америці. У свої дні розпачу О. Лятуринська писала нам з Міннеаполісу: „Пані Галущинська, родина д-ра Макаревича, та Галина Лашченко, кличуть мене до Нью-Йорку. Я вірю, що вони б мені там допомогли. Але мені тяжко відважитись рушитися з місця”. А знову в іншому листі до нас, О. Лятуринська писала, що Пані Галущинська дає їй різні практичні поради щодо життя в Америці та підтримує її на дусі.

І тут знову ж таки давалось відчувати, що О. Лятурин-

ська високо респектувала всі поради Пані Галущинської — що сказала Пані Галущинська, — це все є тонко обдумане, щире і остаточне. І тому і я, пишу Пані, з великої літери. Бо Пані Галущинська на це заслуговує, як шляхетна людина.

На закінчення цієї оповіді — спогаду про Оксану Лятуринську, я вирішив оприлюднити ті скупі дані з її життєпису, які вона нам дала сама особисто.

Хто знав Оксану Лятуринську той також знає, що вона нерado оповідала про себе, про своє минуле та про свій життєпис взагалі. Це справляло враження, що там криється якась рана, яку вона не хотіла чи навіть боялася зачіпати. Ми це відчули і ніколи її ні про що не питали, вповні респектували її бажання у цім випадку. Та сталося так, що О. Лятуринська оповіла нам дещо про себе сама.

Було це близько перед появою її „Материнок”. Обговорюючи видання цієї книжки, О. Лятуринська запитала: „А як вам подобається мій псевдонім?” Я на це відповів жартома: „милозвучно й досить влучно! Якщо ви це виводите від вашого міста. Але якщо — від ваших очей, то може було б влучніше — „Вишнева”... На цю заувагу О. Лятуринська розсміялась. А потім споважніла, за її привичкою — надула уста, блиснула очима й сказала: „Ані від того, ані від того. А просто, щоб ви знали, то від Вишневецьких. Так, так, — від тих самих, що й отой Ярема”. І після цього вона вільно розговорила з нами (зі мною та моєю дружиною) та ще раз підтвердила, що предки її матері походили з відомих Вишневецьких, звідки вона і бере свій псевдонім. А при цім, також сказала, що предки її батька походили з французького роду Лятоур, з Бургундії. В Україну цей рід дістався через Австрію. І тут вона чітко підкреслила, що обидва ці роди, на велику пошану у неї не заслуговують.

Тоді ми довідалися і про те, чому вона вживає своє дівоче прізвище — Лятуринська. На це в неї було дві причини: перша — позбутися, порвати зі своїм „одруженням”, а друга — до Чеської Академії одружених тоді не приймали. Рівно ж тоді О. Лятуринська сказала, що причина трагедії з її слухом була шкарлатина, яку вона тяжко

пережила. Оце і все, що ми довідалися безпосередньо від О. Лятуринської про її життєпис.

І нехай простить мені Оксана Лятуринська, що я оприлюднюю те, з чим вона нам звірилась.

На своє оправдання на це я беру те, що коли Оксана Лятуринська нам про себе оповідала, то вона не робила ніякого застереження — тримати все нею сказане в таємниці. І якраз це, збуджує в мене думку: чи не думала вона, оповідаючи нам про себе, що всі ті дані вона вкладає до „депозиту”, з якого вони колись будуть чесно використані? І якраз такі роздуми і переважали мене на бік: усі відомості, які тільки у нас є про Оксану Лятуринську — оприлюднити. Бо ж це буде показаний слід, по якому піде майбутній дослідник життєпису цієї небуденної людини. А як той дослідник потрактує тут подані факти, — це вже буде залежати від нього і залишиться на його сумлінні. Ми знаємо одне: коли вже Оксана Лятуринська про себе говорила, — говорила правду.

О. Олесь

Ой, не сійтесь, сніги, ой не сійтесь, рясні,
Не губіть ви останньої слави:
Гріє здалека землю усмішка весни,
Пробиваються проліски, трави.

Не злякаться вам нікого, холодні сніги,
Бо розтопить вас сонце блискуче,
І нечуваний сміх залуна навкруги,
Як тікати ви будете в кручі.

Ой, не сійтесь, сніги, ой, не сійтесь, рясні,
Згиньте в темній безодні навіки!
Хоча пізно, а все-ж діждемось ми весни, —
Свята волі, і світла і втіхи.

(із збірки „З журбою радість обнялась”

Нова публікація Інституту Дослідів Волині

Олександр Семмо: „ХРОНІКА”, сторінок 398, видання Інституту Дослідів Волині, Вінніпег 1987 р., обкл. М. Онуфрійчук-Сокульської.

Кожна людина має тільки одне життя і те життя творить різноманітну неписану книгу. Буває життя спокійне, тихе, але буває також життя гірке, бурхливе, залежить, які обставини склалися на те наше життя.

Чимало наших старших людей пережили недавно Першу світову війну, на свої очі вони бачили жакіття тієї війни, пережили також Другу ще страшнішу війну, а тому до їхньої життєвої книги є що записати. Сторінки тієї життєвої книги повні дуже цікавих фактів, жахливих і трагічних переживань. Тому й не диво, що ми на еміграції маємо так багато написаних хвилюючих спогадів, які полоняють нашу увагу, які багато де-чого нас навчають. Це ті спогади, які у формі книги прийшли до нашої хати і які ми залюбки перечитали і знаємо їх. Але як багато ще залишилося таких неписаних спогадів, які вже назавжди пропали, або незабаром пропадуть, бо люди, які їх мають, неспроможні їх видати книжкою через брак засобів або через те, що вони неспроможні ті свої спогади належно опрацювати і написати. А через те безліч дуже цікавого і документального матеріалу назавжди пропаде. Зокрема нам жаль того матеріалу, який торкається нашої рідної землі.

Недавно на полицях українських книгарень у вільному світі появилася цікава і гарно з технічного боку оформлена книжка, якій автор дав назву „Хроніка”. Це глибокі спогади Олександра Семмо, які видав Інститут Дослідів Волині у Вінніпезі. Автор починає свої спогади так: „На початку 20-го століття територія України, як і багато літ перед тим загарбана під московську кормигу, була поділена на вісім провінцій. За московською термінологією це були „губернії”. В кожній губернії сидів, наставлений московським царем, губернатор, якому було доручено не лише управляти губернією, а й неустанно русифікувати автохтонів, які уперто трималися своєї мови та своїх звичаїв”...

Як бачимо, що книжка з самого початку починається

цікаво, вона поволі веде читача через усю Україну і Білорусь, вона живою мовою розповідає про події Першої світової війни, розповідає не те, що автор чув від інших, але розповідає те, що автор бачив і пережив та переболів. Найперше видно вже з перших сторінок, „Хроніки”, що автор щирий український патріот, він сприймає всі бачені ним події, як патріот, а тому всіма нашими успіхами в тих часах, що відбувалися на нашій землі, він тишиться, а над усіма пізнішими невдачами боліє.

Автор „Хроніки” приймав уділ в усіх ділянках минулих воєнних часів, він був близько знайомий з високими військовиками російської царської армії, працював у багатьох редакціях військових видань, усе, що робилося в часі двох минулих воєн, він ретельно записував, додавав до того свої мудрі спостереження, бо вірив, що доля в майбутньому поведе його такою дорогою, що він усе бачене і пережите зможе передати нам. І він це зробив, давши нам велику на 389 сторінок „Хроніку”. За це ми повинні йому щиро подякувати.

Свої спогади автор „Хроніки” починає з Московщини, куди закинула його воєнна хуртовина. Але по російській революції він негайно вертається в Україну і кидається в вир тих грізних подій, які там тоді відбувалися. Він пережив і переболів усе те, що тоді творилося на бідній нашій землі. Бачив умираючих з голоду наших людей, бачив розстріляних окупантом наших людей, а тепер усе це оповідає нам у своїй книжці, щоб ми не забули. Україна палала тоді в полум’ї різних повстань, по її селах і містах гасали різні партійці, „свої” і чужі, але автор „Хроніки”, як видно із спогадів, був у рядах воїв Української Народньої Республіки, яку очолював головний отаман Симон Петлюра. Різними комунікаційними засобами він об’їздив усю Україну, багато разів був на порозі смерті, але доля судила йому все пережити, а потім опинитися на волі, спочатку в Німеччині, потім у Франції, а потім ще в США, щоб звідти голосно розповісти все пережите і бачене. Розповісти для нас сучасників і для майбутніх наших поколінь.

Книжка „Хроніка” побачила світ завдяки овочедайнному Інститутові Дослідів Волині у Вінніпезі, Канада. Вона позначена порядковим числом 57, а це нам показує,

що ІДВ дав уже своїм читачам низку дуже цінних і корисних друкованих праць, а остання з них — це „Хроніка” Олександра Семмо.

Якщо ти, читачу, любиш рідну книжку, якщо бажаєш збагатити свою бібліотеку новою і дуже цікавою книжкою, то конче випиши собі обговорену тут працю, бо кожний раз при її читанні ти знайдеш для себе щось корисного і свіжого. А виписати її можна по адресі:

Research Institute of Wolyn,
P. O. Box 606,
Winnipeg, Man. R3C 2K3
Canada.

О. О-ко

Кирило Куцюк-Кочинський

ГОГОЛЬ

В дорогу тернисту ти йшов з тягарем,
Як зорі світили в замерзлій долині,
І клич твій суворий поплив по сніжині,
А в серці Вкраїна горіла кущем.

Розжарився мармур північний вогнем,
Зігрітий червоним сіянням калини,
І хвилі Дніпра колисали низини,
Як тройка вогниста пройшла з ліхтарем.

Та силу відняв твій суд самоти,
Щоб випити води джерельні студенні,
Вже звали нестримно у далеч стремена,
Сіяючий захід манив до мети.

Та гір не збороло залізо підків,
Не зміг перехрестя покрити стопами,
Ти, велетню, будеш бродити степами,
І світло не згасне у тіні віків.

ПОСВЯЧЕННЯ ПАМ'ЯТНИКА НА МОГИЛІ ОТАМАНА ТАРАСА БУЛЬБИ-БОРОВЦЯ

У суботу, 14 травня 1983 р., на Православному цвинтарі в Савт Бавнд Бруку, Нью Джерзі, США, відбулося посвячення пам'ятника-хреста на могилі основоположника Української Повстанської Армії, героїчного командира невмирущої „Поліської Січі” — Генерал - Хорунжого Отамана Тараса Дмитровича Бульби-Боровця.

Це був переддень великого здвигу українців — відзначення 50-ої річниці Великого штучно-створеного голоду, яким комуністи замучили на смерть до 10 мільйонів українців. Це відчувалося на цвинтарі, де вже зібралось чимало людей та духовенства серед мозаїки різноманітних пам'ятників та хрестів на могилах покійників. Серед них чимало наших покійних видатних державних мужів, мистців, письменників, вояків і генералів.

Кращої погоди не можна було й сподіватися, так само, як тяжко знайти кращий місяць за травень. Вогні азалій, які саме тепер появились в їх повному розквіті, ще більше поглиблювали контраст думок і почуттів родини, друзів, козаків-упівців, які прийшли сповнити борг перед героєм України — безстрашним лицарем Тарасом. Контраст між почуттям тимчасовості людського життя і вічністю Бога та його світу.

Старенький вже отець Т. Шпаченко довершив акт посвячення пам'ятника. Перед нами красувався справжній вояцький хрест з чорного граніту, на якому написано:

„Основоположник УПА Отаман Тарас Бульба-Боровець
1908—1981

А на великій плиті, що покриває всю могилу, незабутній нащадок прочитає слова нашого національного генія Т. Шевченка: „Борітеся — поборите!”

На зворотній стороні, на постаменті написано англійською мовою: Otaman T. Bulba-Borowec. Треба віддати належне родині покійного Отамана — його племінниці пані Марії Лантух та її чоловікові Семенові, які оплатили вартість пам'ятника. Велика подяка належить також нашому славному Інституту Дослідів Волині, який видав капітальну працю Отамана Бульби-Боровця „Армія без Держави”. Частина грошей з випродажу цих книжок послужила депозитом на пам'ятник Отаманові — Героєві. Треба також не забути і віддати належну подяку всім тим, що допомагали розпродувати книжку „Армія без

Держави". Імен і прізвищ не називаю, щоб когось не пропустити і цим не образити.

Після посвячення пам'ятника на могилі колишнього начальника Поліської Січі-УПА — полковника Петра Смородського. Від його родини були присутні — вдова пані Ольга Смородська, колишня зв'язкова Поліської Січі-УПА, син Мирослав Смородський, відомий адвокат і оборонець прав борців за людські права в Україні (на Конференціях в Мадриді), колишні упівці, друзі та теперішні члени „Союзу Ветеранів Українського Резистансу”. Чин посвячення довершив також о. Т. Шпаченко.

Після офіційного посвячення пам'ятників на могилах лицарів-повстанців, відбулася невелика трапеза, яку приготували пані Ольга Смородська та Марія Лантух в одному з приміщень тутешньої Церкви-пам'ятника в Бавнд-Бруку. Добрим, чи як кажуть, не злим тихим словом про обох покійних промовляли — майор Поліщук, С. Лантух і М. Лантух.

І на закінчення хочеться сказати хоч пару слів на вічну прославу наших хоробрих воїнів-героїв та на вічну пам'ять отамана Тараса:

„Спи у Бозі, воїне Тарасе,
Хай легкою буде ця земля,
Привітна, щира, хоч не наша,
Поки з кайданів звільниться своя”.

Богдан Панчук

СВ. П. ОЛЕКСАНДЕР ЦИНКАЛОВСЬКИЙ

У краківських щоденниках з'явилася коротка жаліба-на оповістка про упокоєння 19-го квітня 1983 року і похорон Олександра Цинкаловського. Не стало дослідника передісторії західноукраїнських земель.

Народився св. п. О. Цинкаловський 9-го січня 1898 року у Володимирі, вчився в Ковлі, а закінчив середню освіту в Казані, де опинилися під час Першої світової війни як біженці його батьки. Юнаком цікавився історією Волині, а повернувшись до Володимира, де вчителював п'ять років у тоді ще українських школах, вглибився у минувшину цього прадавнього міста.

Вписавшись на відділ Православного Богословія Варшавського університету, обов'язкове навчання він поєднав з вивченням археології в архівах і музеях Варшави.

Своїм знанням звернув на себе увагу наукових установ і йому було запропоновано працю у Державному музеї. Це дало йому нагоду відвідувати у наукових скерованнях Полісся і Волинь. Своїми знахідками на цих обшарах Цинкаловський збагачував збірки Наукового Товариства ім. Шевченка і Національного Музею у Львові.

Така співпраця посилилась, коли св. п. О. Цинкаловський отримав становище директора Краєзнавчого музею у Крем'янці. Після Другої світової війни опинився він у Кракові, де працював заробітково у „Домі книги”.

Відрізаний новими державними кордонами від Полісся і Волині, свої досліді він спрямував на Лемківщину і йому завдячуватимуть дослідники культури тієї землі врятування в описах, світлинах та історичних дослідях багатьох пам'ятників церковного будівництва і народнього мистецтва.

Одначе найцінніші знахідки його датуються передвоєнними роками, коли він виявив багато незнаних пам'яток з найрізніших передісторичних культур та раннього середньовіччя, — між ними десятки селищ, городищ і могил-курганів. У тих роках він складав і вкінці опрацював археологічну мапу Волині і Волинського Полісся з точним позначенням пам'яток культур трипільської, стяжкової, лійкового посуду, доби бронзу, раннього заліза, римської доби тощо.

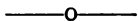
Піскові узгір'я ріки Бугу і урвища його правого берега зберегли такі несподівані скарби, що Цинкаловський зміг потвердити доказами давні припущення про існування великої Надбужанської культури. Волинське Полісся у своїх вивітріннях також постачило дослідникові пребагатий матеріал палеолітичних і неолітичних осель та палеонтології.

Як визнаний авторитет, Цинкаловський був діяльним учасником археологічних з'їздів у Києві, Львові, Ленінграді і Варшаві. Талановитий доповідач, він виступав також на наукових з'їздах і засіданнях, але лише незначна частина його доповідей була опублікована. Усього видруковано понад дві сотні наукових статей Цинкаловського та кілька сотень його популярних публіцистичних і літературних творів.

Член наукових товариств (між ними НТШ та польського Археологічного), О. Цинкаловський визнався активністю, вмішуючи свої праці у „Записках” НТШ й інших українських журналах та у таких фахових польських, як „Відомості археологічне” та „З отхлані векув”. На його праці зустрічаються покликання й у підсоветських виданнях. Українською мовою у Варшаві в 1961 році були опубліковані його „Матеріяли прадавнини Волині і Волинського Полісся”, за кордоном — „Старовинні пам'ятки Волині” (1975), а посмертно вийде його великий „Краєзнавчий словник Волині і Волинського Полісся”, де зібрано біля 5000 гасел.

Невеликий гурток друзів відпровадив 22-го квітня 1983 р. на вічний спочинок невтомного працівника. Поховано його на православному Вольському кладовищі у Варшаві. Осиротіла і немічна дружина, помічник у його творчому житті, залишилась сама у їхньому помешканні в Кракові пильнувати пребагатої рукописної спадщини та книгозбірні її покійного чоловіка, — так як пильнувала його у довгі тяжкі роки мучливої недуги.

І. К.

ПОМЕР ПИСЬМЕННИК УЛАС САМЧУК

У Торонто, в четвер, 9 липня, після короткої й тяжкої недуги, помер св. п. Улас Самчук, найвизначніший український прозаїк у вільному світі, у віці 82 роки.

Автор превеликої кількості повістей, романів, монографій, оповідань, репортажів, есеїв і критичних статей, Улас Самчук син Волині — народився 20 лютого 1905 року в селянській родині Олексія і Настасії Самчуків у Дермані. Учився Улас в українській приватній гімназії в Крем’-

янці, якої, проте, не закінчив, бо покликали його до польського війська, з якого він дезертирував у 1927 році й подався до Німеччини, де вчився кілька семестрів у Бреславському університеті та у Празі в Українському Вільному Університеті, студіюючи філософію.

Писати св. п. У. Самчук розпочав в 20-річному віці, перші свої оповідання вміщуючи найбільше в місячнику „Літературно-Науковому Вістникові” (пізніше „Вістник”), що виходив у Львові під редакцією д-ра Дмитра Донцова у роках 1922-39. У Львові появилася і Самчукова, найкраща на думку багатьох критиків книга — трилогія „Волинь” (роки 1932-37). Тоді ж (1934 рік) появилася і його повість „Марія”.

Проте найбільш плідним періодом у творчості цього визначного майстра слова були роки війни, коли У. Самчук виявив теж незвичайний журналістичний і публіцистичний талант, редагуючи з 1-го вересня 1941 року український часопис у Рівному, за окресленням самого письменника це була „перша справжня газета на території окупованої (німцями) України, видавана незалежними силами і засобами” тиражем, що зріс незабаром до 40,000 чисел. Тоді письменник належав і активно працював в ОУН, Організації Українських Націоналістів полк. Андрія Мель-

ника. Св. п. Улас Самчук з рамени організації багато подорожував, відвідуючи Київ, Полтаву, Харків та інші міста України, що відбив згодом у повісті „На коні вороному” аж у році 1975 та 1955 року в повісті „На білому коні”. Наприкінці Другої світової війни і після закінчення її св. п. У. Самчук проживав у Німеччині, у році 1948 виїхавши в Канаду, де й закінчилося його плідне і трудолюбиве життя, бо він, не відкладаючи пера, писав один твір за другим, одноразово займаючись і громадською працею, що взагалі для нього не припинялася, хоч і став він на дещо інший ґрунт, змінивши свій націоналістичний світогляд згодом на демократичний.

Цей демократичний період діяльності письменника можна вже датувати часом заснування в Німеччині у 1946 році відомого МУР-у (Мистецького Українського Руху), де з ним пліч-о-пліч працювали Віктор Бер — Віктор Петров (він же В. Домонтович), Юрій Косач, Юрій Шерех, Григорій Костюк, Іван Багряний та багато інших письменників і поетів. Уділявся св. п. У. Самчук теж активно на форумі Державного Центру УНР в екзилі. Найбільше працював у професійно-становій організації письменників „Слово”, яке заснував і де належав довгі роки до керівних органів і головував у ньому.

Проте громадська праця завжди поступалася праці творчій і тому існує багатий літературний дорібок письменника. У Німеччині в 1945 році вийшов його роман-хроніка „Юність Василя Шеремети”. Як і більшість праць письменника вона — з сильним автобіографічним елементом. Три роки пізніше появились з трилогії „Ост” дві частини — „Морозів хутір” і „Темнота”, що забезпечило за Самчуком славу „літописця змагань українського народу протягом сучасного йому півстоліття”, за висловом св. п. Богдана Кравцева. У 1954 році видано твір „П’ять по дванадцятій” з воєнного досвіду, та три роки пізніше — „Чого не гоїть вогонь”, де змальовано дії УПА на Волині. Життя канадської еміграції знайшло відображення у книжці „На твердій землі” (1967 р.), де талант Уласа Самчука-літописця дуже помітний.

На цьому місці бажаємо із вдовolenням підкреслити той факт, що сл. п. Улас Самчук протягом свого трудо-

любивого життя в Канаді щиро співпрацював з Інститутом Дослідів Волині та з Т-вом „Волинь” у Вінніпезі і тих дві волинських організацій видали такі його праці: „На білому коні”, „На коні вороному”, „Плянета Ді-Пі”, „Втеча від себе”, третій том трилогії „Ост”, а також перелидали повість „Марія”.

П. С.

Леонід Горлач

ВОЛИНЬ

Туман. І сосни край боліт.
Озер прозїрна синь.
Очеретів гінкий політ —
це все м'яка Волинь.

Негомінка її хода,
В людських слїдах тремка вода
причаена краса.
як пам'ять не згаса.

І нині дужий гук дружин
під княжим знаменом
гримить над хащами ожин,
над полем і селом.

Волинь, Волинь, не впововинь
свою красу тривку,
і до нащадків перелинь,
відринь печаль гірку.

Нехай тебе не полиша,
над буднями крилить
святої пам'яті душа,
що кожному болить.

В ТОРОНТІ ПОМЕР ВОЛИНСЬКИЙ ДІЯЧ М. БУРА

Після довшої недуги 6-го червня 1985 року в Торонті помер колишній український діяч на Рівенщині Микита Бура. Його похоронні відправи відбулися 10 червня. Поховано його на цвинтарі св. Володимира біля Торонта.

М. Бура народився 31 березня 1896 року в селі Великий Олексин біля міста Рівного в селянській родині. Його батьки подбали про те, щоб допомогти йому здобути освіту. Він став учителем. Та поки він зміг почати свою професійну працю, він був забраний до війська. Саме тоді в 1914 році розпочалася Перша світова війна, а по ній прийшла революційна завірюха, в якій він мусів також брати участь. Так, що тільки десь по 1921 році, коли вже західня Волинь була під Польщею, він почав учителювати спочатку в своєму селі, а пізніше в селі Милостові.

Та часи змінювалися, і він згодом почав працювати урядовцем, в рівенському соймику, а потім був вибраний на війта Рівенської волости. З часом його було вибрано послом до польського сойму, так що він рівночасно виконував дві функції. Виконуючи ці обов'язки, він мав особливу нагоду робити багато добра для свого народу. І він, як щирий український патріот, це розумів і використовував ці можливості та нагоди.

Це був період, коли Й. Пілсудський зі своїми прибічниками перебрав владу в Польщі в свої руки, і його табір мав усе під своїм проводом. Це був час, що тим українцям, які підтримували Пілсудського, закидали деякі українці угодовство. Та в дійсності воно не все так було. Наприклад, один із визначніших українських діячів, письменник Антін Нивинський, сам порадив М. Бурі погодитися стати послом до польського сойму, щоб у цей спосіб не взяв цього місця якийсь дійсний український угодовець. І. Нивинський не помилився. Посол М. Бура стояв виразно на позиціях корисних українському народові.

Однак, усе змінилося, коли під кінець 1939 року була окупована советами, за згодою Гітлера, Західна Україна. Тоді М. Бура був советами заарештований, суджений в Києві і вивезений в советський каєт на Сибір, де незадовго опинилася також і його дружина Ольга з сином Павлом. Коли обставини змінилися, совети дали полякам

Микита Буря

згоду організувати з тих поляків, які перебували на просторах Советського Союзу, польські військові частини. М. Буря скористав з цієї нагоди і опинився через Тегеран, Палестину та Єгипет зі своєю родиною в Англії, де він отримав відповідну урядову працю при польському закордонному уряді.

Треба зазначити, що в цій польській армії опинилося багато української молоді. Це дало М. Бурі в Англії можливість організувати цих українців в окрему українську організацію, яку він деякий час очолював. З часом йому вдалося в Англії нав'язати контакт з тими українцями, які служили в Канадській армії. Між цими канадськими українцями він знайшов свого сина Миколу, який був старшиною при канадському летунстві; його син Павло також служив при англійському летунстві.

Після закінчення Другої світової війни М. Буря зі своєю родиною переїхав з Англії до Канади, де вони поселилися в місті Торонто, де також поселився і його третій син Александер. Тут М. Буря цікавився українським життям і чим міг підтримував свою національну справу. Він брав особливу участь в праці Української Баптистської Церкви в Торонті, в члені якої він вступив.

Його життя було бурхливе, але повне шляхетного змісту і корисної праці для свого народу. Бог йому дав довгий вік і він під кінець навіть сам просив Бога, щоб забрав його до Себе. Його похорон відбувся величаво, з участю його родини, свояків і приятелів. Цей похорон закінчився прийняттям в Українській Баптистській Церкві, де можна було почути багато дечого корисного і приємного про його корисне життя і працю.

Автор цих рядків познайомився з М. Бурою в українській бібліотеці при повітовому соймаку в Рівному, де він тоді був урядовцем. Пригадую собі, коли мене переслідував польський уряд на Рівенщині, то бл. п. М. Бура боронив мене перед польською владою, а в цьому він помагав багатьом нашим людям, хоч йому самому грозили небезпеки з боку польської адміністрації, бо не бракувало всяких доносів на нього.

М. Бура залишив в глибокому смутку свою дружину Ольгу, синів Олександра, Миколу і Павла і дочку Клавдію в Україні.

В. Боровський

Бл. п. Олекса Петрович Корнійчук

Св. п. Олекса Корнійчук народився 10-го травня 1916 року в селі Тилявка, Крем'янецького повіту на Волині, в родині побожних селян.

Село Телявка відоме всім свідомим українцям з трилогії „Волинь” нашого славного письменника Уласа Самчука, родина якого поселилася тут, переїхавши з Дерманя.

Чи то під впливом писань У. Самчука, зміст яких виповнявся соками рідної землі, духом і побутом чесного селянства, чи від політичної тихої роботи т. зв. Петлюрівської Еміграції і її замітніших одиниць як тоді був посол Скрипник, тепер Блаженніший Митрополит Мстислав а, може через близькість отого Центру — Скали Духової Сили — Почаєва та, недалекого кордону і вогнища Української культури, яким стала Галичина, село духово кріпло, село росло як тісто на дріжджах підсилене священиками патріотами, яким був св. п. о. Малюжинський Микола (старший) та, живий ще сьогодні о. Палладій, організатор і золотоустий проповідник-будитель! Вони, свя-

щеники, будуючи свою проповідь на Євангелії, навчали вірних так: Бога благай і, рук прикладай! Та вони не лише молилися, вони поза церквою помагали усвідомляти селян — свою паству, що вони не лише якісь там малороси чи „місцеві” люди, вони є сини Землі Української, колись славної могутньої Русі Київської, складова частина — невід’ємна! і на ґрунті Шевченка, Франка, Лесі Українки, появився Самчук, Хрін і Данилюк! Ворон і Бульба та їм подібні без числа!

Правда, не судила доля загородити дороги новітнім чінгіс-ханам але, минулися вони як і в прах забуття пішов і Кублай-хан, і Сталін і Гітлер, і всі наїзди степових орд, а ми є! Ми на отій кров’ю злитій землі таки вистояли, витримали, бо вона є наша! Тут кості наших предків спочили і, колись таки на їх могилах стане хрест із написом: „На річці Каялі ми вистояли, під Жовтими Водами, під Берестечком і Крутами і, Базаром!”

І село-народ так почав думати. На горі збудували нову церкву, приходський дім, школу, читальню. Коли чужої адміністрації жорстокого тиску і терору вже не можна було стерпіти, а волинян же вміє терпіти, тоді стали лавою молоді аби виповнити другу частину заповіді — „рук прикладай!” І діти села, сини землі, праці і спокою, які нікому кривди не бажали, силою обставин були змушені залишити рідний дім та йти хоч би і кров’ю, сплатити свій довг предкам! Село Тилявка зложило і свою данину. Багато синів і дочок Волині ніколи вже не повернуться в рідні сторони, бо могили — хрести їхні позначили довгий шлях-дорогу рідного краю і чужини. Одним з таких символів журавлинної пісні, став наш Олекса. Вивезений на роботу до Австрії у 1942 році, працював там до закінчення війни. В 1951 році Олекса приїхав до Канади на роботу-контракт, до міста Мидленд, в провінції Онтаріо. Працював до виповнення умови, а тоді вже переїхав до міста Торонто, де відкрив шевську майстерню. Деякий час проживав у місті Ошава, Онт. Будучи в Торонті, він належав до української православної церкви св. Димитрія, а в Ошаві належав до громади св. Івана Хрестителя. Любив читати українську пресу і книжки. Був нежонатий, родини не мав, то своєю найближчою родиною вважав п-во М. і Т. Шнайдрюків, куди при нагоді захо-

див відвідати, тим-більше, що пані Т. Шнайдрук була його односельчанка.

Покійний захворів тяжко на хворобу пістряка і помер в лікарні в місті Порт Перрі, Онт., дня 9 квітня 1985 р.

Родина Шнайдруків опікувалася хворим. Відвідували його, розважали й потішали. А після упокоєння, тіло покійного було перевезено до міста Торонто, Онт. до церкви, де колись належав покійний Олекса. Похоронні служби і сам чин похорону довершив настоятель о. М. Боднарчук. Похоронено покійного Олексу на українському цвинтарі св. Володимира в Овквіл, Онт. На могилі його стоїть гарний гранітний пам'ятник.

Із тестаменту-завіщання покійного, п-во Шнайдруки переслали на: Шевченківська Фундація — 2,000 дол., на розбудову осередку „Київ” — 1,000 доларів, на дослідження пістряка — 500 дол., і на Інститут Дослідів Волині — 500 доларів.

В. Пов. Родині Шнайдруків належитьсья щира подяка за виконання тестаменту пок. Олекси, а особливо за опіку над хворим та за всі турботи, що були пов'язані з його похороном. А тобі, брате — Вічна пам'ять!

Бл. п. Лаврентій Янчук

Говорити про Лаврентія Янчука — це значить говорити про винятково спокійну і мовчазну людину. І хоча він був тихої і спокійної вдачі, але він щедро відгукувався на потреби нашого українського життя на чужині. Він підтримував Колегію Св. Андрея, Комітет Українців Канади, Осередок Культури і Освіти, катедру Пресв. Тройці та інші національні і церковні організації.

Лаврентій Янчук народився 23 серпня 1896 року в містечку Колки на Волині, де й провів свої дитячі літа. Року 1916 він був мобілізований до російської армії і опинився на фронті в горах Карпатах. Там він був ранений і довгий час перебував у військовій лікарні. По розвалі російської імперії 1918 року він приєднався до армії УНР, а по закінченні всіх воєнних дій повернувся до свого рідного містечка, працюючи капітаном пароплаву на ріці Стир. Багато разів доводилося мені з Покійним їхати з

Луцька до Чарторийська, Колок та інших міст на ріці Стир та розмовляти про багато чого.

На нашій рідній землі якось так складалося, що на ній ніколи не було спокою. Утікав один окупант, а на його місце приходив другий, часто ще жорстокіший, один ворог „визволяв” нас від ворога другого, а життя з кожним роком ставало тяжчим. Війна та революції виснажували останні сили нашого народу, а тому наші люди змушені були залишати рідну землю і шукати захисту на чужині.

Потім прийшла Друга світова війна, яка принесла на нашу землю море сліз і безмірні страждання для нашого народу. Лаврентій Янчук опинився на примусових роботах в Німеччині, а коли війна закінчилася, він був у таборах переміщених осіб, звідки переїхав з родиною до Канади, поселившись для життя в місті Вінніпезі.

Влаштувавшись на працю, Лаврентій Янчук включився на чужині до громадського і церковного життя. Мав щедрю руку і добре серце, а тому фінансово підтримував церковні й національні організації, а в тому і Товариство „Волинь” у Вінніпезі.

Покійний Лаврентій Янчук понад усе любив українську пісню, мав гарний голос, а тому завжди співав, вибиваючи в пісні тугу за рідним краєм, біль і радість. Двері його хати завжди були відкриті для приятелів і земляків, яких він зі своєю дружиною завжди приймали. Приємно було з ним зустрінутися і послухати від нього цікавих спогадів про Волинь, бо покійний пройшов крізь бурю, крізь війни та революції. Пройшов усякі негоди, а повний відпочинок знайшов на гостинній канадській землі.

І. О.

Бл. п. Петро Довгаль

15-го квітня 1983 року упокоївся в Торонті Петро Довгаль. Панахида відбулася в похороннім заведенні Кардинала, а похоронна Служба Божа в катедрі св. Володимира. Служили отці настоятелі — митр. прот. Ю. Ференсів і митр. прот. П. Бублик. Співав церковний хор. Прощальне слово над могилою сказав Андрій Славич.

Тіло покійного похоронено на цвинтарі Йорк, біля

могили його брата Івана. Після похорону, в церковній залі відбувся поминальний обід, що приготували членки жіночого товариства кн. Ольги з допомогою приятелів родини покійного. Митр. прот. Ю. Ференсів проказав молитву і поблагословив страви. В час обіду господарем був Іван Шлапак, односельчанин покійного Петра. Промовляли і складали співчуття родині: Микола Гетьманчук — від управи і членів катедральної громади, Іван Шлапак — від 5-ої станиці СБУВ, Василь Верига — від друзів-націоналістів, Федір Цимбалюк — від місцевого Т-ва „Волинь”, Майкел Гірш — від Юнії, де він є президентом, Трохим Остапчук — від себе, родини і друзів, Михайло Римар — від себе, друзів і односельчан покійного.

Після поминок була збірка на невянучий вінок, з чого дружина і діти покійного призначили певну суму грошей у пам'ять мужа і батька, на катедру та на українську пресу.

Петро Довгаль народився 10 жовтня 1921 року в селі Людвищі, Крем'янецького повіту (тепер Тернопільської області). Село Людвищі при кінці Першої світової війни було спалене дощенту польським військом, як небезпечне „гайдамацьке гніздо”. Хто не втік, особливо молоді мужчини, були без суду забиті і поховані в спільній могилі. Живучи поблизу кордону ССРСР, в початках 1930 років, йому довелося бачити і пережити може найбільше в історії нашого народу, страхіття — живі картини голодомору. Бачучи такі жахливі картини, молоде покоління не могло бути байдуже до горя своїх братів. Почалось активне духове переродження в напрямі єднання спільних зусиль. За окупації Польщі були часті випадки спротиву, що перетворилося в масовий рух проти фашизму. Тоді Петро разом з своїм братом Іваном пішов в ряди УПА. Воювали вони на Волині, Поліссі і Холмщині. Потім Петро служив у війську 1-ої Української Дивізії — Української Національної Армії. Далі полон в Італії і табори в Англії. Прибувши до Канади, Петро включився в українське громадське і церковне життя.

Петро одружився з Іванкою, проживши разом 17 років. Він був членом катедри св. Володимира в Торонто, був членом УНО та комбатантів СБУВ. Складав пожертви

по своїй спроможі. Був членом управи катедральної громади, Народнього Союзу і Взаємної Помочі.

Покійний залишив у смутку дружину Іванку, сина Петра і дочку Марію та сестру Ганну.

С. М.

Бл. п. Яків Лавриченко

Яків Лавриченко народився 2 квітня 1901 року в селі Попівці біля Почаєва, на Крем'янецьчині. Батьки Василь і Марія з дому Щирба були середньої заможности. Його батько був відомий на всю Бережечку волость, як здібний ветеринар-самоук, що мав багату бібліотеку з ветеринарії, яку він пильно студював. Цей фах в домі Лавриченків тягнувся з діда-прадіда, але на синові Якові він закінчився, бо Яків Лавриченко зайнявся зовсім іншими справами.

Початкову школу він закінчив 1912 року при учительці Анісії Данилюк з Почаєва, пізнішої дружини сл. п. Семена Жука. Війна стала на перешкоді до дальших студій, але енергійний Яків Лавриченко в 30-их роках записався до Українського Робітничого Університету заочного навчання при Українському Інституті Громадознавства в Празі. Чотири роки він був студентом того університету, студіюючи українознавство, соціологію, політичну економію і сучасну політику. 1922 року він заложив читальню „Просвіти” в своєму селі, а року 1927 — кооперативу. Трохи пізніше заложив молочарську станицю, яка успішно працювала. На 10-их Загальних Зборах Крем'янецького Союзу Кооператив 1928 року він був вибраний членом Ревізійної Комісії. В кінці грудня 1929 року він перейшов на працю в складниці того Союзу, де перебував аж до закриття Союзу на початку 1934 року. В Крем'янці працював у Повітовій Філії „Просвіти” і деякий час був секретарем повітової ексекутиви УСРП, під проводом згаданого С. Жука. Під час виборів до Польського Сейму в 1928 році був мужем довір'я від тієї партії. В 1934 році був вибраний до Контрольної Комісії Українського Банку в Почаєві і був поновлюваний на тому становищі аж до року 1937. Коли ж попав на список до Берези Картузької,

вийхав з родиною до Парагваю. Там відразу включився в культурно-громадську працю і в 1938 році був вибраний в Контрольну Комісію Центрального товариства „Просвіта” в місті Енкарнасіоні, пробувши на тому становищі аж до 1941 року.

Переїхавши згодом до Аргентини, Яків Лавриченко дня 15 січня 1946 року перебрав адміністрацію редакції газети „Українське слово” в Буенос Айресі, де працював два роки. Через розходження з „Просвітою” в спорі на православну тематику, він залишив редакцію „Українського Слова” і відразу перебрав провід Філії Т-ва „Просвіта” на Доскуді, якої головою був чотири роки. За той час побудовано там Український Народний Дім, найбільший в Аргентині. Року 1946 разом з гуртом волинян заложив парафію св. Покрови в Буенос Айресі. Потім був заступником голови Легіону Симона Петлюри і секретарем Головної Ради Української Центральної Репрезентації (УЦР). Також був співосновником Т-ва Сприяння УНРаді і в її Управі. Дописував до багатьох українських часописів ще з 1938 року у Львові, в Парижі, а потім в Канаді і США. Зокрема постійно дописував до „Українського слова” в Буенос Айресі, згодом до „Ради”, на останку до „Українських Вістей” в Новому Ульмі, Німеччина, „Українському Голосі”, Вінніпег, Канада.

Був щирим співробітником Інституту Дослідів Волині. Відійшов до вічності дня 15 вересня 1984 року.

Вічна йому пам'ять!

С-чук

Бл. п. Іван Павлюк

Чуеш, брате мій, товаришу мій
Відлітають сірим шнурком
Журалі у вирій...

Цією сумною піснею родина Павлюків, члени СУЖЕРО, Товариство „Волинь” та друзі попрощали 7 травня 1986 року на вічний спочинок дорогого мужа, батька і щирого приятеля бл. п. Івана Павлюка.

Невблаганна смерть вирвала із наших рядів ще одну цінну людину, яка протягом усього свого чесного жит-

тя, ділив долю й недолю політичного борця за честь і правду нашого народу у вільному світі.

Побачив світ бл. п. Іван Павлюк 22 червня 1921 року в місті Житомирі. Під час примусової колективізації трагічно загинув його батько і молодому юнакові довелося пережити страхіття голоду, терору та нищення українського народу. А коли прийшов другий „визволитель”, то майже всю молодь з України вивозив до праці в Німеччину і тоді змушений був бл. п. Іван залишити назавжди Україну, матір та всіх рідних.

По закінченні війни покійний бере участь в організації українських таборів в Німеччині та допомагає своїм землякам не тільки влаштуватися в них, але й виїхати у вільний світ.

По довгих стараннях сл. п. Іван прибуває 23 квітня 1949 року враз з дружиною до Канади, місто Вінніпег. Не легкі були перші роки життя в Канаді, зокрема важко було влаштуватися на постійну працю. Коли тільки udało-ся знайти яку-небудь працю, то Покійний включається в українське церковно-громадське життя, бере активну участь в організації СУЖЕРО та багато років очолює його. Під керівництвом Покійного СУЖЕРО проявляє велику діяльність, на запрошення СУЖЕРО до Вінніпегу прибувають письменник Іван Багряний, президент УНР М. Лівницький, Петро Волиняк, письменник С. Підгайний та інші. Крім того він бере активну участь в управі катедральної громади Пресв. Тройці, де кілька років виконує функцію секретаря. Був членом Братського Союзу, довічним членом Колегії Св. Андрея, членом Союзу Українських Самостійників, членом Товариства „Волинь” та інших організацій. Покійний любив українську книжку і газету, багато допоміг у виданні „Білої книги”, передплачував всі українські часописи, зокрема „Українські Вісті”, на які переводив збірки. Двері його гостинної хати завжди були відкриті для друзів і знайомих, яких враз з дружиною щиро приймали. Мав жертвенну руку, всім чим міг допомагав. Ніколи не нарікав ні на кого і не осуджував нікого. Не було такої ділянки українського життя, якою Покійний не цікавився. Був людиною великих чеснот, спокійної вдачі і зразковим патріотом нашого народу.

6-го травня в похоронному заведенні „Кропо”, при ве-

ликій кількості друзів Покійного прот. Т. Міненко відслужив Панахиду. А другого дня в катедрі Пресв. Тройці відбулися похоронні служби, які відслужили о. прот. Т. Міненко і прот. В. Слюзар. Поховано Покійного на цвинтарі „Глен Іден”.

В глибокому смутку залишилися: Дружина Галина, сини — Борис і Микола, швагер Віктор Степаненко з родиною та ближча і дальша родина в Україні та багато друзів і приятелів.

Нехай Канадська земля буде Йому за рідну. Вічна Йому пам'ять!

Приятьель

Василь Зайцев

Медицина є християнсько-шляхетна і благородна професія. На жаль, багато лікарів в сучасну пору перетворили її в комерційну професію — в спосіб легкої наживи. Але були і є серед них, особливо зі старої школи, лікарі, що продовжували і продовжують нести високо прапор медицини, — як ідеал, як змагання, як служіння ближньому. І ось таким в повному розумінні цих слів був д-р В. Зайцев, який 15 січня 1986 року, після довгої і тяжкої недуги, відійшов у вічність на 71 році життя.

Народився д-р В. Зайцев 24 березня 1915 року в селі Вербовець, Крем'янецького повіту на Волині. Після закінчення Духовної Семінарії у місті Крем'янці, вступив на медичний факультет університету у Вільні, а згодом перенісся до університету в Ковні, який закінчив із званням доктора медицини. Другий ступінь доктора медицини здобув на університеті в Берліні, а потім працював, як головний лікар в шпиталях міста Карлсбад, а пізніше в Байроті, в Баварії.

Після прибуття до Канади працював у туберкульозній клініці в Найнет, а потім в шпиталях Св. Боніфація й Селкірк, Ман.

Тяжка недуга „Паркінсона” прикувала його до ліжка, і він на протязі довгого часу перебував у шпиталі, де його доглядала систематично скорботна, віддана дружина пані Марія.

У неділю, 19 січня о годині 7:30 ввечорі в православному соборі св. Покрови відбулася панахида по Покій-

Д-р В. Зайцев

ному, яку служили два отці — настоятель собору — прот. С. Семотюк і прот. Олег Кравченко, які й виголосили зворушливі слова над труною Спочилого.

Під час похоронної відправи собор св. Покрови був переповнений людьми: родиною, приятелями й знайомими і така велика присутність людей була яскравим доказом, як був шанований Покійний бл. п. д-р В. Зайцев.

На другий день у цьому ж соборі відбулася поминальна Служба Божа і чин похорону, яку служили три отці: митр. прот. о. д-р Г. Удод, прот. О. Кравченко й настоятель собору прот. С. Семотюк. Співав чудово соборний хор під керівництвом О. Мельник. Під час заупокійних відправ проповідь виголосив прот. О. Кравченко, а біля відкритої труни з свічками стояли з одного боку три сини Покійного — Роман, Богдан і Орест, а з другої сторони — Михайло Кушляк, Олекса Гай-Головка і д-р Ситреленд — всі шестеро вносили і виносили труну.

Почесну варту під час похорону несли: д-р Т. Артемович, П. Данилюк, письменник О. Гай-Головка, д-р Р. Кондра, М. Кушляк, академік Ф. Онуфрійчук, д-р С. Волкенштайн, Д. Яремчук і Д. Яременко.

Після похоронних служб у соборі відбулося останнє прощання з Покійним. Із сльозами на очах прощали всі того, хто за життя мав кришталеве серце, був відданим лікарем, щирим патріотом нашого народу, вірцевим чоловіком і батьком своєї родини. А потім сумний похід су-

проводив труну бл. п. д-ра В. Зайцева на місце вічного спочинку.

Над могилою священники відслужили надгробну відправу, і на прощання всі відспівали „Чуєш, брате мій...”

Потім відбулася тризна з участю понад сотню жалобних гостей. За головним столом сиділи священники, засмучена дружина, пані Марія, сини з дружинами. Промовцями були: пані В. Мулик-Луцик, М. Кушляк, академік Ф. Онуфрійчук і д-р С. Волкенштайн, які в своїх промовах підкреслювали надзвичайну лікарську працьовитість Спочилого, його чулість до людських страждань і горя ближнього.

На закінчення від громади собору св. Покрови сказав прощальне слово голова громади — п. Д. Душак і настоятель собору прот. С. Семотюк. А від родини подяку висловив усім присутнім старший син Роман.

Ф. Онуфрійчук.

Бл. п. Михайло Чайковський

Є люди, що й сама смерть їх не всилі витерти з пам'яті і до таких людей можна сміливо зарахувати нашого друга і співробітника Михайла Чайковського.

Прийшов на світ він 6 вересня 1906 року в селянській родині в селі Застіноче, повіт Теребовля. В рідному селі проходило його дитинство, а коли він мав заледве шістнадцять років життя, він відважився залишити рідний край і виїхати до Канади, поселившись у місті Вінніпезі і з тим містом було потім пов'язане все його творче життя.

Року 1930 він купив у Вінніпезі першу свою хату, вона була стара, але пильний господар відремонтував її, віддав її у найми, потім купив другу, зробивши з нею те саме і так з року на рік він щось купував, щось поправляв, потім продавав і таким чином поволі поставало його власне підприємство. Це підприємство розвинулося до такої міри, що воно дало змогу Михайлові Чайковському залишити свою працю на фабриці і повністю віддатися для праці в своєму підприємстві, яке з кожним роком успішно розвивалося.

Не залишав також Михайло Чайковський організаційної праці в різних українських організаціях, як в світських, так і в духовних. Разом зі своєю дружиною були вони ревними членами Української Православної Церкви, дружина його співала в хорі тієї церкви, а він був два роки головою Читальні Просвіти, а двадцять один рік був заступником голови.

Але він не замикався тільки в Читальні Просвіти, бо його тягнуло до праці в інших організаціях міста Вінніпегу. Тому він приймав щирий уділ в праці КУК, в Осередку Української Культури й Освіти, в Товаристві „Волинь” був також роками в управі кредитівки „Карпатія” й Північного Вінніпегу, в Інституті Дослідів Волині. Але найбільше щирої і сердечної праці віддавав зо своєю дружиною для собору св. Покрови. В усіх тих організаціях він служив доброю порадою та фаховим досвідом. І до тих його порад усі завжди пильно прислуховувалися.

Михайло Чайковський не тільки віддавав для доброї української справи свій час та своє знання, але віддавав також свої тяжко запрацьовані гроші. Наприклад, відзначаючи своє 50-ліття подружжя, родина Чайковських підкреслили цей свій ювілей черговими великими пожертвами на собор св. Покрови, на катедру Пресв. Тройці, на Фундацію ім. Т. Шевченка, на прес-фонд „Українського Голосу”, на видання Т-ва „Волинь” та на інші добродійні цілі.

І якраз в часі тієї активності пан Михайло почав занепадати на здоров’ї, яке поволі згасало, ніби свічка. І згасло 14 січня 1983 року. Багатолюдні його похорони відбулися зі собору св. Покрови, які довершив настоятель собору о. д-р Іван Стус. Відійшла від нас ще одна добра і чесна людина, яка лишила по собі таку пам’ять, яка не забудеться тими, хто її знав і хто працював з нею.

А. К.

Бл. п. Марія Кушнір

Філософ і Божий муж Соломон сказав, що все на світі гарне, але найгарніше — це жінка-мати, яка творить добро. І саме такою жінкою і матір'ю була сл. п. Марія Кушнір, до якої повністю можна віднести слова Соломона.

Марія Кушнір народилася 1914 року в Роздолі, Манітоба, де й пройшло її дитинство. Коли вона піросла, то помагала батькові в господарстві, а коли мала 20 років, пішла до міста, заробляючи собі на самостійне життя. Там вона закінчила школу і там запізналася з молодим хлопцем, Степаном Кушніром, з яким вони подали собі руки і творили молоде подружжя.

Марія також постійно приймала живий уділ в українському організованому житті міста Вінніпегу. Належала до організованого сестрицтва катедри Пресв. Тройці, належала також до Товариства „Волинь”. І коли волиняни мали якісь свої сходини, Марія Кушнір завжди була впереді тих, що робили щось добре для своєї організації.

Св. п. Марія була тихої вдачі, як і личить кожній жінці й матері. Двері її хати завжди були широко відкриті для людей добрих і недобрих. Не мала вона ніде ворогів, любила всіх і всі любили її. Тому й похорон її був багатолюдний, на якому від волинян міста Вінніпегу сказав відповідне слово голова Товариства „Волинь” інженер Ілля Онуфрійчук.

І. О.

Волинь вітає Тисячоліття своїми церквами

Чергова серія ювілейних марок

Підходимо все ближче до славетного Ювілею хрещення України і відзначування його набирає на силі: В повному ході є ряд великих культурних проєктів, вида-но ряд більших і менших публікацій, йде підготовка до репрезентативних імпрез та маніфестаційних з'їздів. Хто схоче зберегти молодшому поколінню пам'ятку з цього Ювілею, може це вже теж робити, бо ж вже є в продажу медалі, відзнаки й марки.

Про ці останні й мова: Ми повинні дати повне при-знання установам, що намагаються заповнити і цю про-галину, Інститутів Дослідів Волині та Товариству „Во-линь” у Вінніпезі, що в минулому році видали два про-пам'ятні бльоки (аркуші по 6 марок) „Тисячоліття хре-щення Руси-України”, обидва виконані багатокольоровим друком за проєктом відомого мистця-графіка — Рости-слава Глуква з Англії і там же під його наглядом друко-вані. Не знаємо, чи багато наших філіателістів мають це вартісне і пам'яткове видання (перше таке з нагоди юві-лею), бо було видано малим накладом. Продавали бльок по 3.00 долляри. А чергове ювілейне видання — „Тисячо-ліття хрещення України-Церкви на Волині”, прекрасне, люксово й репрезентативне видання, на якому рукою мистця Р. Глуква кинено зарис Почаївської Лаври та об-рамовано його десятьма марками з найславетнішими на-шими храмами Волині: Почаїв, Остріг, Крем'янець, Ко-вель, Рівне, Низькеничі, Володимир Волинськ, Луцьк, Ме-жеріч і Берестечко. Ще ніколи не мали такої колекції цих святинь у такій мініатюрній з мистецького боку формі, як тепер. Наклад обмежений. Ціна одного аркуша \$5.00.

А. К.

Адреса замовлень:

Society of Volyn

Postal Station "B"

Box 3651

Winnipeg 4, Man. R2W 3R4

Canada

НОВЕ ВИДАННЯ

„ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДРУКАРСТВА”

Після того, як уперше була надрукована „Історія українського друкарства” проф. І. Огієнка, минуло 59 років. Це видання, що було одним з найґрунтовніших досліджень історії нашого друкованого слова, давним-давно випродане і стало бібліографічною рідкістю. З тих міркувань В-во „Волинь” у Канаді перевидало цей твір другим виданням офсетдруком. Книжка має 418 сторінок, з гарною твердою обкладинкою з золотим тисненням. У своєму творі автор розглянув історію друкарства, починаючи від Йоганна Гутенберга, німецького винахідника, який поклав початок книгодрукуванню в Європі, тобто від 1452 року, аж до поширення друкарства по всій Європі, включно з Україною.

Пишучи про розвиток друкарства, автор подає зіставлення, в якому році з’явилося друкарство в кожній європейській країні, часто згадує й окремі більші міста окремих країн. З цього зіставлення бачимо, що серед слов’янських народів лише чехи випередили нас на 13 років, а решта своє друкарство розпочали після нас, тобто після 1491 року, коли у Кракові в друкарні німця Швайпольта Фіола, який знав українську мову й мав друкарів-українців, вийшла кирилицею книжка „Октоїх”. Це був збірник церковних співів на 8 голосів.

Постійне друкарство вже на українській землі датується 1573 роком, коли до Львова прибув першодрукар Іван Федоров, що пізніше прибрав собі прізвище Федорович. Сам Федоров почав своє друкарство в Москві в 1564 р., звідки мусив тікати, бо його темні москалі хотіли забити, закидаючи йому зв’язки з нечистою силою, після видання „Апостола”, який юрба спалила. Захопивши з собою кілька примірників „Апостола”, Федорович надрукував його у Львові 1574 року. У 1576 році друкар переїжджає до Острога, де надрукував відому Острозьку Біблію в 1580 році, але в світ вона вийшла в 1581-му році. Того ж 1581 року вийшла там і „Хронологія” Андрія Римші.

З тих часів і почало поширюватися друкарство по всій території України, а звідти досвідчені друкарі рознесли друкарство й по теренах Росії. Автор докладно розповідає, як і скільки друкарень працювало на Київщині та в самому Києві, на Чернігівщині та інших теренах України.

Поруч розвитку українського друкарства проф. І. Огієнко подає відомості про друкарство інших слов'янських народів. Одночасно автор наświetлює, як Москва поволі втручалася в друкарство в Україні, як вимогами посиляти на дозвіл до Москви скеровувалося працю друкарень, а разом і українську мову та культуру.

Свою працю проф. І. Огієнко писав уже в Західній Україні, що була тоді під польським пануванням. Але тут було вільніше працювати, ніж під московською окупацією України. Видання цієї історії автор завдячує також допомозі з боку НТШ у Львові, звідки діставав чимало допоміжної літератури, дирекції Національного музею у Львові та окремим особам, які очолювали згадані установи. В Україні ще й досі не видали такої ґрунтовної книжки про українське друкарство, а тому це перевидання є цінним посібником для дослідників, для вчителів, для істориків української культури та для всіх, хто цікавиться історією та долею нашого друкованого слова. Наші здобутки на полі друкарства часто привласнюють сусіди, зокрема російські вчені, які намагаються українське друкарство (головним чином його початки) зараховувати до російських успіхів.

До недоліків можна б зарахувати мовні відхилення і в лексиці і в правописі від сучасних форм. Але через те, що це видання вийшло фотостатичним способом, то уникнути тих помилок було, мабуть, неможливо.

Тож перевидаючи цю працю, В-во „Волинь” зробило добре діло, в чому треба також завдячувати редколегії в складі д-ра Ю. Мулика-Луцика, д-ра С. Радчука, інж. І. Онуфрійчука, ред. М. Подворняка, д-ра І. Тарнавецької, о. д-ра С. Ярмуса та митр. прот. С. Кіцюка. Ціна книжки 20 долярів.

Адреса замовлень:

RESEARCH INSTITUTE OF WOLYN

P.O. Box 606

Winnipeg, Man., Canada R3C 2K3

СЛОВНИК ПРОФ. І. ОГІЄНКА

У видавництві Т-ва „Волинь”, у Вінніпезі, під маркою Інституту Дослідів Волині вийшло нове доповнене видання „Етимологічно-семантичного словника української мови” митрополита Іларіона. Цей перший том, що має 365 стор., охоплює слова від А до Д. Ще має бути 2-3 томи.

Митрополит Іларіон, що в мирі був проф. д-ром Іваном Огієнком, відомий своїми численними працями на мовознавчі теми, зокрема різними словниками, ще з дореволюційних часів, коли він уклав і видав шість словників російською мовою, починаючи з 1910-го року. Але на теми української лексикографії проф. Огієнко друкував свої розвідки ще 70 років тому в „Літературно-науковому Вістникові” 1909 р. А в 1923-му році вийшов у Львові його „Український правописний словник”.

Редактор і автор передмови до цього видання, д-р Юрій Мулик-Луцик, подав детальний огляд праць митрополита Іларіона на теми лексикографії. До тієї серії словників належать і його „Український стилістичний словник”, „Словник Шевченкової мови” і „Словник наголосів”, а також багато видань, присвячених історії України, історії української церкви, праці на релігійні теми, як „Дохристиянські вірування”, „Українська церква за Богдана Хмельницького”, на мовні теми — „Постання азбуки й літературної мови в слов'ян” та інші. Разом понад 58 окремих видань.

Д-р Ю. Мулик-Луцик підкреслив, що в історії української лексикографії проф. І. Огієнко був першим українським ученим, що особливу увагу звернув на потребу вивчення українських наголосів.

У своїй праці „Етимологічно-семантичний словник української мови” автор часто покликається й на найдавнішу пам'ятку української лексикографії — „Лексикон славено-роський” Памви Беринди, що вийшов ще 1627-го року і був джерельним матеріалом і для інших слов'янських народів. В тому словникові Памва Беринда вже подавав і наголоси в українських словах.

Сама ж назва цього словника митрополита Іларіона й каже про те, що він подає походження та значення слів. Про окремі слова автор дає цілі розвідки, що іноді займають по 2-3 і більше сторінок, як наприклад про слово „благий”. Про слово „бунт” подано пояснення на півсторінки. Слово „бурса” має пояснення на 13 рядків. Воно колись, як зазначає автор, походячи з латини, в німецькому подібному слові означало слово „гаманець”, а піз-

ніше поволі перетворилось на слово, що означає гуртожиток, бурсу, і що воно вперше на сході Європи з'явилося у Києві, в 1615-му році. До слів автор часто подає й синоніми та похідні форми, що є дуже цінним. Пояснюючи слово „дьоготь”, автор пише, що воно мало форму деготь або доготь. А в полтавських актах 1667 року писали „догот”, „полная мазниця догтю”.

Тож можна радіти, що наше словникарство, видання української лексикографії, збагатились новим повнішим здобутком. До того ж видане воно дуже гарно, з твердою синьою обкладинкою в полотні. Редколегія цього видання складається з таких осіб: д-р Ю. Мулик-Луцик, д-р С. Радчук, о. д-р С. Герус, м. прот. С. Кіцюк, ред. М. Подворняк, д-р Іраїда Тарнавецька, о. мгр. С. Ярмусь, інж. І. Онуфрійчук. Ціна його в Канаді — \$20.00.

Research Institute of Wolyn

P.O. Box 606

Winnipeg, Man., Canada R3C 2K3

Дм. Чуб

Сергій Макара

П О В Е Р Н Е Н Н Я

Летять літа у даль, немов лелеки...

Лиш спогади у серці молоді:

Сади, тополі, яблуні, смереки,

Такі самі зістались, як тоді.

Коли хлопчиськом бігав я ще босим,

І світ здавався казкою чи сном...

Літа оті перед очима й досі,

Хоч осінь вже скигоче під вікном...

О, краю мій! О, рідний краю мій! —

Живеш живий в уяві ти моїй.

Перед тобою я вклоняюсь ниць.

До тебе повертають я завжди,

Щоб цілющої напитися вони —

І сил набрати із своїх криниць...

ЧЕРГОВІ ПАМ'ЯТКИ СЛАВЕТНОГО 1000-ЛІТТЯ

Новий вклад Т-ва „Волинь” в наше колекціонерство

Є хтось серед наших читачів, що збирає пам'ятки з підготовки великого й історичного Ювілею Хрещення України, що певне будуть згодом не тільки цінною документацією нашої постави до цього 1000-ліття, але й вартісним вкладом в наше колекціонерство та дорогою пам'яткою для нас, сучасників, і для наших дітей та внуків? Цих пам'яток уже чимало, не враховуючи сюди книжок та брошур: Є вже пропам'ятні хрести, перстені, медалі, відзнаки, згодом будуть керамічні, порцелянові та дерев'яні вироби з символами 1000-ліття.

А картки? А марки? За тими та й цими будуть найбільш шукати теперішні і майбутні українці-колекціонери — і ми хочемо їм прийти з допомогою: Повідомити, що найбільш у цій справі зробило постійно активне і рухливе Т-во „Волинь” у Вінніпезі, яке не тільки видало вже більше півсотки великих і вартісних книжок (в тому й 2-томову географічну енциклопедію О. Цинкаловського „Стара Волинь і Волинське Полісся”), але в останньому десятиріччі передало українським збирачам цілий ряд пропам'ятних карток, коперт та марок у бльоках і аркушах. Серед них знайшлися теж видані вже минулого року два маркові бльоки в шану 1000-ліття, оформлені знамистцем Р. Глукком з Англії та видані вельми ефективно модерною друкарською кольоровою технікою.

І приємно: Тільки що, розійшлися ці бльоки, а Інститут Дослідів Волині і Т-во „Волинь” подали на колекціонерський ринок нові свої видання, зв'язані з Ювілеєм Хрещення України. Це, насамперед, великого (30х21 см) і малого карткового формату кольорове видання, твори Р. Глука з присвятою Почаївській Лаврі та окремо також формату (30х21) кольоровий портрет Митр. Іларіона.

Не гадаємо, що це останні ювілейні видання ІДВ і Т-ва „Волинь”, бо ці установи, на славу їм, не звикли спочивати. А покищо швидко придбаймо ці нові їх видання, щоб Вам не відписали: „Нажаль, продане”.

А. Курдидик.

ВІДВІДИНИ ВОЛИНЯН В АНГЛІЇ

Іменем Інституту Дослідів Волині і Товариства „Волинь” у Вінніпезі, як рівнож на запрошення фінансового співспонзора з Англії п. А. Булиги, уповноважено мене, як голову Інституту Дослідів Волині, відвідати протягом трьох тижнів земляків поселених в індустріяльних центрах Англії, а саме: в Лондоні, Нотінгамі, Манчестері, Ольдгамі та в Брадфордї.

Почав я свою подорож 14 червня 1984 року, літаком з Торонта до Манчестеру та зупинився в домі панства Булигів в Брадфордї.

Перший мій виступ відбувся 16 червня в парафіяльній залі Української Катедрі Св. Преображення Господнього в Лондоні. Теми моєї доповіді були:

1. Поінформувати ближче українців-земляків Англії з 35-ти літньою культурно-освітньою і видавничою працею Інституту Дослідів Волині та Товариства „Волинь”.

2. Як учасник 4-го Світового Конгресу Вільних Українців, що відбувся в грудні 1983 року в Торонті, коротенько з'ясувати перебіг програми цього Конгресу, подаючи особисті зауваги та вияснення і важливі аспекти політичного і культурно-освітнього життя українців в Канаді та ролю Комітету Українців Канади і Української Народньої Фундації ім. Тараса Шевченка.

По доповіді розвинулась жвава товариська дискусія. Присутні ставили багато різних питань відносно тем і поза ними. Подібні доповіді були виголошені в Нотінгамі 17 червня, в Ольдгамі 23 червня та Братфордї 1-го липня 1984 року, в домівах Українського Національного Об'єднання Британії. Як вже згадано, найголовнішою частиною доповідей, був короткий нарис 35-ти літньої трудолюбивої, плодovitої і неперервної праці Товариства та Інституту Дослідів Волині. Ці організації повстали не з метою якоїсь матеріальної користи, вони поставили собі за ціль більш благородне завдання, а саме, згуртувати біля себе волинян у вільному світі, збирати про Волинь різні дослідчі матеріали, яких більшовицький окупант нищить чи приховує та публікувати їх окремими виданнями, щоб таким чином продовжувати видавничу працю і спадщину

своїєї Землі-Волині, яка в минулому славилася багатьма працями — як Острозька Біблія та іншими. В загальному, за 35 років існування Інституту Дослідів Волині і Товариства „Волинь” видано 66 публікацій, тобто 52 книжки та 14 чисел Літопису Волині.

Слід звернути увагу на головніші видання, а саме: Український рік в народніх звичаях в 5-ти томах проф. С. Килимника, Нарис Історії Холмщини і Підляшшя — Є. Пастернака, На білому коні, Плянета Ді-Пі, На коні вороному і Втеча від себе — Уласа Самчука, Нарис Історії Волинської Землі — І. Левковича, Свята Почаївська Лавра, Дохристиянські вірування українського народу, Українська Культура, Словник Шевченкової мови, Історія українського друкарства, Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян, Етимологічно-семантичний словник української мови в 4-ох томах (вийшло два томи) — Митрополита Іларіона (проф. І. Огієнка), Армія без держави — отамана Т. Бульби-Боровця, Вітер з Волині — М. Подворняка, Духовість українського народу — о. д-ра С. Ярмуса, „Стара Волинь і Волинське Полісся” — О. Цинкаловського (Два томи).

Також видано серії ювілейних марок, Різдвяних карток і відзнак. У підготові до друку 15-те число Літопису Волині, 3 і 4 том Етимологічного словника та другий том Стара Волинь і Волинське Полісся та Історичні кордони Великої Волині — проф. В. Трембіцького. Інститут став фінансовим співвидавцем передруку Острозької Біблії, яка появиться в скорому часі.

Минула та майбутня видавнича діяльність цілковито залежна від моральної і матеріальної допомоги земляків-волинян, наших прихильників та українського зрозумілого загалу. А тому в наслідок моїх виступів у згаданих містах Англії, створився ініціативний гурток для заснування Товариства Волинян в Британії.

Такі Товариства існують в Європі і в Торонто — Канада. В імені Інституту Дослідів Волині і Товариства „Волинь” у Вінніпезі, як рівнож і особисто, висловлюю щирю подяку Панству Булигам, отцеві та добродійці Галицям, панам О. Чуйкові, А. Костюкові, П. Мельничукові, М. Максимчукові, пані Смереці та всім іншим за їх допомогу і гостинність.

Особливе спасибі Преосвященному Єпископові Володимирові Дідовичові за дозвіл користуватися Його резиденцією в Лондоні. Членам ініціативного гуртка Волинян, бажаю якнайкращих успіхів у здійсненні їх організаційних планів.

НАШІ ЖЕРТВОДАВЦІ

Гордій Босий.

Він народився 4-го січня 1901 року в селі Журавники, Горохівського повіту на Волині. В 1918 році брав участь в організації Українського Вільного Козацтва, учасник визвольних змагань в роках 1918-19 років. По закінченні військових подій в 1920 році Г. Босий веде культурно-освітню працю на Волині, зокрема організовує Українське Вільне Козацтво за що був пляками засуджений на 15 років в'язниці. Війна 1939 року звільнила його від ув'язнення.

Коли Волинь була окупована більшовиками Гордій Босий нелегально перебирається за Буг, а з приходом німців він знову повертається на свою Волинь та включається в лави Українського Вільного Козацтва. В кінці 1942 року різні партійці почали організовувати свої збройні відділи, а хто їм стояв на перешкоді, тих вони нищили. 1-го лютого 1942 року бандерівці викрадають головного організатора Українського Вільного Козацтва Волошина-Бирчака. Тоді Г. Босий йде в підпілля, а з наближенням фронту, виїжджає з родиною до Німеччини, де перебуває до 1949 року. Того ж самого року прибуває до Австралії, поселившись в місті Мельборні.

Того часу в сусідньому містечку будувалася церква, до якої Г. Босий вклав багато своєї праці, а також грошей. Пожертвував він також чимало грошей на перебування Українського Народного Дому в Ессендоні та вклав багато своєї фізичної праці. Також він є щирим жертводавцем Катедри Українознавства, Українського Національного Музею, а також Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі, Канада.

Антін Данилюк

НАША ХРОНІКА З ЖИТТЯ І ПРАЦІ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ І Т-ВА „ВОЛИНЬ” У ВІННІПЕЗІ ЗА РОКИ 1983-1987

На протязі минулих чотирьох років праця обох організацій проходила в повній згоді та співпраці. За ці роки видано і перевидано 8 книжок, а саме:

1. „Історія друкарства” — Митр. Іларіона.
2. „Духовість українського народу” — о. д-ра С. Ярмуса.
3. „Стара Волинь” — проф. О. Цинкаловського 2 томи.
4. „Втеча на волю” — Р. Грея (англ. мовою).
5. „Марія” — Уласа Самчука.
6. „Почаївський Манастир в історії нашого народу — Ів. Дубилка.
7. „Хроніка” — О. Семмо.
8. „Літопис Волині” ч. 15.

Завдячуючи дружній співпраці, кожного року виходило по дві книжки. Друкуємо 3 і 4 томи „Етимологічно-семантичного словника української мови” — Митр. Іларіона (проф. І. Огієнка).

ПАНАХИДА

Кожного року Т-во „Волинь” замовляло Панахиду, щоб згадати і помолитись за спокій душ волинян, які у різні часи і при різних обставинах загинули на Волині в боротьбі за волю України та всіх членів, що відійшли у вічність в останній час.

ВІДВІДИНИ ХВОРИХ

Члени Управи Т-ва і ІДВ відвідували земляків і прихильників хворих в лікарнях та удома, несучи їм квіти і співчуття та побажання скорого видужання.

ЮВІЛЕЙНІ МАРКИ

Для вшанування пам'яті визначних людей, організацій, а зокрема 1000-ліття хрещення України, Товариство „Волинь” видало пропам'ятні марки, які майже розійшлися. На одній марці пам'ятник св. Володимира Великого в Києві в 3-ох кольорах, а на другій марці пам'ятник св. Володимира зблизька в комбінаціях синього кольору. А також 10 марок з нашими храмами: Почаїв, Остріг, Ковель, Рівне, Низькеничі, Володимир Волинськ, Луцьк, Межеріч і Берестечко. Марки виконав мистець — Р. Глукко.

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ за роки 1983, 1984, 1985, 1986 і 1987

Шевченківська Фундація	\$8,500.00
Кротюк М.	3,000.00
Український Народний Дім	1,150.00
Каркоц М.	960.00
Федчук А. М.	700.00
Степанюк Д.	675.00
Грицюк Т.	500.00
Інж. Онуфрійчук Ілля	600.00
Пісоцький П.	500.00
Пундик М.	500.00
Маленький О. М.	450.00
Пилип'юк П.	300.00
Матвійчук М.	335.00
Теркун Д.	260.00
Степанюк Ю.	250.00
Мартинюк М.	200.00
Форманюк П.	165.00
Кусін М.	150.00
Стефанська Н.	145.00
Мгр. Горохович Т.	100.00
Кравчук Ю.	100.00
Кооператива Північного Вінніпегу	100.00
Коць К. М.	100.00
Каркоц М.	100.00
Д-р Майба	100.00
Лугова Н.	100.00
Проф. Тарнавецька І.	100.00
о. д-р Герус С.	75.00
Мулевич Л.	75.00
Мельник Т.	75.00
Шайда М.	62.00
Басараба В.	50.00
о. Гаюк С.	50.00
Яремчук Д.	50.00
о. прот. Куданович	50.00
Комітет Українок Канади	50.00
Стецюк Г.	50.00
о. Селепина О.	55.00
Трусевич С.	50.00
Митрополит Андрей	40.00
Ред. Когуська Н.	35.00
Шандрук П. А.	30.00
Шевчук І.	30.00
о. прот. Тетаренко О.	30.00
Дубилко І.	25.00

Куданович І.	25.00
Куданович М.	25.00
Кушнір М.	25.00
Неліпа А.	25.00
Молитвиник А.	20.00
Клекотюк Л.	20.00
Шаварський П.	20.00
Шалапай Т.	20.00
Жучок А.	20.00
Цап В.	15.00
Д-р Чопівський Ю.	15.00
о. Готолбов Г.	15.00
Микитюк В.	15.00
Михайлов М.	15.00
Д-р Шумський С.	15.00
Церкевич К.	10.00
Голуб С.	10.00
Корінець М.	10.00
Миколаєвич Р.	10.00
Міро І.	10.00
Николишин С.	10.00
Наливайко С.	10.00
Новак М.	10.00
Павлович І.	10.00
Романюк В.	10.00
Теліпа К.	10.00
Вибачинський Ю.	10.00

З М І С Т

І. Крадан — Ода до мови	2
Іл. Онуфрійчук — Життя і праця волинян	3
Яків Лавриченко — Велика Волинь між двома війнами	8
Володимир і його околиці	33
В. Кострицький — Пізно	40
Кирило Куцюк-Кочинський — Як будувалась школа в Загірцях	44
Галя Матушевська — Спогад з Волині	50
Т. Мельник — Ланівці	56
Крем'янець	61
Григорій Карасюкевич — До історії боїв під Берестечком	70
М. Петленко — Луцький замок	77
В Почаївській Лаврі	79
Олександр Татомир — Поляки про Острозьку Біблію	85
Григор Лужницький — Місто Рівне і його церкви	89
Кирило Куцюк-Кочинський — Голос і сум Волині	91
Християнські церкви в Крем'янці	92
Надія Мисечко-Каркоць — Пам'яті моїх братів	99
А. Курдидик — Книга про Волинь і Полісся	106
М. Б. — Народні вірування з Боремля	109
Топас — краса золотого Полісся	111
Максим Бойко — Волинь продовжує боротьбу	114
Ж и т о м и р	120
Олесь Луцій — Волинь	121
О. Волинець — Пригоринська республіка	122
К. Куцюк-Кочинський — Замок на Боні	124
А. Волинець — На чужині	125
Аркадій Животко — Альманах „Віра”	134
Дарія Ярошевич — Спогад про Фещенка-Чопівського	136
П р о т о к о л	140
Життєпис д-ра С. Кротюка	143
80-річчя української еміграції в Аргентині	146
С. Кравець — Кооперація в Почаєві	161
Проф. Юрій Шумовський — У річницю смерті Шумовського	166
Багатогранний вчений	169
Євгенія Лещук — Моя Волинь	170
С. Я. — Академічне підвищення	171
Видавнича діяльність волинян у Вінніпезі	172
Загальні збори ІДВ і Т-ва „Волинь”	175
Новий Голова Президії Консисторії УПЦ в Канаді	177
Товариство „Волинь” гостить свого земляка Д. Шумука	180
Павло Форманюк — Спогад про Оксану Лятуринську	185
О. Олесь — Ой не сійтеся	200
О. О-ко — Нова публікація Інституту Дослідів Волині	201
Кирило Куцюк-Кочинський — Гоголь	203
Богдан Панчук — Посвячення пам'ятника на могилі Т. Бульби	204
І. К. — Св. п. Олександр Цинкаловський	206

П. С. — Помер письменник Улас Самчук	208
Леонід Горлач — Волинь	210
В. Боровський — В Торонті помер волинський діяч	211
Бл. п. Олекса Петрович Корнійчук	213
Бл. п. Лаврентій Янчук	215
Бл. п. Петро Довгаль	216
Бл. п. Яків Лавриченко	218
Приятель — Іван Павлюк	219
Ф. Онуфрійчук — Василь Зайцев	221
Бл. п. Михайло Чайковський	223
І. О. — Марія Кушнір	225
А. К. — Волинь вітає 1000-річчя своїми церквами	226
Дм. Чуб — Нове видання. „Історії українського друкарства”	227
Дм. Чуб — Словник проф. І Огієнка	229
А Курдидик — Чергові пам'ятки славетного 1000-ліття	230
Сергій Радчук — Відвідини волинян в Англії	232
Антін Данилюк — Наші жертводавці	234
Список жертводавців	237

НОВІ КНИЖКИ

ІНСТИТУТ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ

і
ТОВАРИСТВО "ВОЛИНЬ"
У ВІННІПЕЗІ

останньо видали такі книжки

1. **Поетика Лесі України і її афоризми** — мгр. А. Горохович. Стор. 144, ціна 6.00 дол. У чотирьох розділах цієї чепурної книжки подані особливості таланту Л. Українки, короткі уривки її поезій, а також її афоризми.
2. **"Хроніка"** — О. Семмо. Спогади свідка українського політичного відродження. Стор. 389. — Ціна 15.00.
3. **"Почаївський Манастир в історії нашого народу"** — І. Дубилка. В цій праці докладно наświetлена не тільки історія Почаївського Манастиря, але і тяжка боротьба нашого народу в обороні Православної Церкви. Стор. 115. — Ціна 10.00.
4. **"Духовість українського народу"** — о. д-ра С. Ярмуса. Цю книжку перекладаємо на англійську мову, вона швидко розходить, а це найкраще свідчить про її глибокий зміст. Стор. 277. — Ціна 15.00.
5. **"Вітер з Волині"** — М. Подворняка. Це яскраві спогади волинської людини, яка пережила все те, що там діялося в роках 1939-1944. Стор. 242 — Ціна 10.00.
6. **"Армія без держави"** — от. Т. Бульба-Боровець. Це глибока аналіза наших змагань за волю України в часі останньої війни, головного учасника тих змагань і організатора наших відділів Української Повстанської Армії. Стор. 326. — Ціна 15.00.
7. **На білому коні** — У. Самчука. Це спомини і враження. Стор. 250. — Ціна 10.00.
8. **Плянета Ді-Пі** — У. Самчука. Це спогади про таборове життя в Німеччині. Стор. 355. — ціна 12.00.
9. **Втеча від себе** — У. Самчука. Це продовження і закінчення трилогії. "Ост." Стор. 429. — Ціна 12.00.
10. **Стара Волинь і Волинське Полісся** — проф. О. Цинкаловського. Історія міст і сіл Волині. Стор. 1178, 2 томи. — Ціна 70.00.
11. **Історія українського друкарства** — Митр. Іларіона. Це друге видання праці проф. І. Огієнка, яка була видана у Львові. Стор. 418. — Ціна 20.00.

Хто замовить 5 і більше книжок, одержить їх з 25% знижкою.
На прохання висилаємо каталог усі наших видань.

Адреса замовлень:

SOCIETY OF VOLYN
Postal Station "B", Box 3651
Winnipeg 4 — Manitoba
Canada — R2W 3R4

